

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE

— DIN IAȘI —

Director : ILIE BARBULESCU

S U M A R

ILIE BARBULESCU	Nașterea individualității limbii române și elementul slav : Fiziologia sunetelor paleoslovenice z și h .
P. CONSTANTINESCU-IAȘI	Liberalii români și vechii revoluționari în istorie.
MARGARETA STEFANESCU	Rusismele-rutenismele în toponimia românească.
I. IORDAN	Dialectele italiene de sud și limba română.
N. C. BEJENARU	Constantin Șerban domn.
AUGUST SCRIBAN	Etimologii.
N. A. BOGDAN	Cele două lupte politice prin tipar, în epoca renașterii Românismului
PETRE GOIAN	Despre nuvelele „Blana lui Isafia” a lui Brătescu-Voinești și „Mantaua” lui Gogol.

Comunicări

Ilie Bărbulescu : Poetul bulgar Veliksin și Români. — *Dr. Ilie Gherghel* : Movila bortoasă. Valașka. — *Prof. I. Negrescu* : Minuty vdochnovenija molodosti Aleksandru Gișdeu 1850 gode. — *P. Constantinescu-Iași* : Vogoride bulgar. — *Saul Goldstein-Birlad* : Asupra unui genitiv. Argot-ul școlăresc. — *I. Iordan* : A pesti. Rectificare. Atlase lingvistice. — *N. C. Bejenaru* : Fenomene de limbă în comuna Vutcani județul Fălciu. Crucea de piatră dela Teleajin.

Recenzii

N. Iorga : Rolul poporului polon în lumea slavă (*Ilie Bărbulescu*). — *Dr. Const. Diclescu* : Die Gepiden, Forschungen zur Geschichte Daziens, im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes (*Dr. Ilie Gherghel*). — *A. Brătescu-Voinești* : O operă de mare valoare. *Revista Arhivelor* (*N. A. Bogdan*).

I A Ș I

TIPOGRAFIA «LUMINA MOLDOVEI»

1 9 2 4

Prețul acestui Nr. dublu : 50 lei.

Rugăm cu insistență persoanele cari primesc **ARHIVA**, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai dătoresc pe trecut sau pentru anul în curs, intru alt cheltuețele tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apare.

A R H I V A

Apare de patru ori pe an: în Ianuar, April, Iulie și Octombrie.

ABONAMENTUL ANUAL

100 de lei pentru România.

40 de franci francezi pentru Franța, Italia, Belgia, Anglia, Elveția și celelalte țări din uniunea postală.

Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Direcția și Redacția, (manuscrite, cărți schimb de publicațiuni etc.)

D-lui Ilie Bărbulescu, profesor universitar,

Strada Speranță, No. 14 — Iași.

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-postale etc.

D-lui N. A. Bogdan, publicist,

Strada Albineț, No. 4, (nou 2) — Iași.

Pentru anii mai vechi ai acestei Reviste, a se adresa tot **D-lui N. A. Bogdan.**

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE

DIN IAȘI

Anul XXXI

Iulie-Octombrie 1924

Nr. 3-4

Nașterea individualității limbii române și elementul slav

Fiziologia sunetelor paleosl. *z* și *h*

Dacă Slavistica nouă e de acord cu Miklosich că *z* și *h* se pronunțau fie-care pretutindeni ca un singur sunet distinct ¹⁾ în limba și epoca paleoslovenică (care cuprinde ca stadiu fonetic și pe cea a lui Iordanes), ea se deosebește, însă, de el, nu numai în ce privește susținerea : că „în vremea istorică” (sec. IX) aveau sunetele *z* și *h* și celelalte limbi slave (ca s. ex. rusa, etc) iar nu numai paleosl., neosloveana și bulgara, cum credea Miklosich, ci încă și în aceea că vede *altfel* de cât dînsul *fonetismul* acestor *z* și *h*.

Să vedem acum, dar, ce sunet, anume, reprezintau *z* și *h*.

Miklosich spunea că : „*z* și *h* sunau, după părerea mea, ca un espirant *i* și *u*” ²⁾. Grație autorității lui, pînă astăzi se păstrează, de ani, sistemul său de a se reprezinta prin *ĭ* plsl. *h* și prin *ŭ* plsl. *z*. Ceea ce însă l-a făcut pe Miklosich să atribue așa sunete acestor *z* și *h* plsl., a fost desigur *numai* observarea raporturilor fonetice dintre paleoslov. și alte limbi indoeuropene ; căci, dacă el ar fi ținut socoteală mai cu seamă de raporturile lui *z* și *h* cu alte vocale din plsl. și bulgara medie ori cea de astăzi, ar fi ajuns fără îndoială, nu la acea părere ci la alta pe care o are Slavistica de acum.

Miklosich a constatat că indoeuropeanul *ĭ* de regulă cores-

1) A se vedea *Arhiva*, XXXI 2, p. 95-101.

2) Miklosich : *Vergleich Gramm*, I, 20 : „*h* und *z* lautete nach meiner ansicht wie verklingendes *i* und *u*”.

punde palslovenicului **h** și indoeur. *u* plsl. **z**. De aci acea concluzie, desigur. A constatat, relativ la **h**, de pildă că : plsl. **чѣто** ce are pe **чѣ** corespunzător lat. quis, quid, grec. **τι, τί**, vechiului indic **ki** ; că plsl. **дѣнь**—ziua coresp. lat. nŕn-dinum, prusic. deinam, vechi indic. dina ; că plsl. **мѣзда**—mizdă coresp. vechiului batrian mizdha, gotic. mizdō, gr. **μισθός** ; că plsl. **пѣкль**—piclă corespunde litvanului pikis, lat. pix, grec. **πίσσα** (*pikja) ; că pslloveniculf **стѣкло** corespunde goticului stikla etc. A mai constatat Miklosich, relativ la **z**, de pildă că : palslovenicului **бѣздакно** (beznă) corespunde lituanul dupnas < dubnas, galicul dubno ; că plsl. **кѣнѣсь** (cneaz) îi coresp. althochdeutsch *kuning* ; că plsl. **дѣхнѣти** (a sufla) îi coresp. lituanul *dusti* etc.

Din așa considerații a tras Miklosich acea concluzie : că **h**=**l** și **z**=**ñ**.

Dar, desigur că chiar pe vremea lui, o așa concluzie era prea departe de adevăr și realitate, pe cîtă vreme **h** corespunde și lui *e*¹⁾, precum **z** corespunde și lui *o* indoeuropene, acest *o* fie și prin mijlocirea lui *u*. De altfel și Miklosich știe aceasta ²⁾, numai că el nu-i dă importanța cuvenită. Singur faptul că să găsec mai puține cazuri de **h** < *e* de cît cele cu **h** < **l** și mai puține de **z** < *o* de cît cele cu **z** < **ñ** nu-l îndreptăteau la aceea. Căci, în adevăr, cum însuși Miklosich constată (*Vergleich. Gramm.* I, 25) relativ la **h** : plsl. **кѣръ** îi corespunde lituanul bebrus, prusic bebrus, beberniks ; psllovenicului **мѣнѣти** îi coresp. litvanul menu. Și cum tot el mai constată (*Ibidem* I, 141) relativ la **z** : palsl. **лѣкъ** îi corespunde indoeurop. *lonkos,—chiar de ar fi indiscutabil prin mijlocirea lui *lonkus, cum susține, ca el, și Slavistica modernă ³⁾ ; sau aoristului plsl. **вѣдѣ** îi coresp. gr. **έλιπ-ον**. Iar de voim să luăm și alte exemple pe cari nu le-a dat el ⁴⁾ : plsl. **чѣкѣръ** îi coresp. o rădăcină străslavă (urslavisch), pare-se *keb*, precum plsl. **чѣтъриѣ** < străsl. *čь-tyrhje îi coresp. litvanul *keturi* ; psllovenicului **дѣсѣть** < străsl. *dъsentъ îi coresp. o rădăcină indoeuropeană *des* ; plsl. **искрѣ** < străslav *jъskra < o rădăcină indoeuropeană *ies* ; plsl. **пѣзда** < străsl. *pъzdēti < lat. *pēdere* (din *pezdere, *pesdere). Plsl. **е** đin **мѣчѣ** îi corespunde goticul *mēkeis* ; plsl. **лѣкъ** îi coresp. althdeutsch

1) Cf. Vondrák : *Vergl. slav. Gram.* I, 33-35, 81.

2) În *Vergl. Gramm.* I, 19, 109, 76, 141, 387.

3) S. ex. Vondrák în *Vergleich. slav. Gramm.* I.

4) Cf. *AfslPh*, XXXIV, 3, 7, 12.

lewo și lat. leo; plsl. грѣчѣскѣѣ îi coresp. lat. Graecus ¹⁾). Adjectivele comparative au pe al lor *js* din indoeuropeanul -es cum arată adj. compar. lituan s. ex. *geresnis*; deci *дражнѣ* din *drag-jes.

De altfel pare-se că, în general, plsl. *z* s-a dezvoltat adeseori din *o* neaccentuat ²⁾ și în deosebi la sfârșitul cuvintelor ³⁾; așa s. ex. străslav *Volchz (din care rus Volochz, plsl. *вѣлчъ*, sîrb Vlach etc) provine din germanul *Walkōz < celtic Volcae ⁴⁾), precum rusescul *Gzlebz*, nume de om, e, prin mai vechiul *Gzdlebz, din german vechi God(o)lēf, nou germ. Gottlieb ⁵⁾).

Așa că, dar, sunetul paleoslovenic *z* corespunde nu numai străslavului sau indoeuropeanului *u* ci și lui *o*, tot astfel precum plsl. *κ* nu corespunde numai indoeuropeanului *l* ci și lui *e*. Acest fapt ne arată că Miklosich nu era îndreptățit să pretindă că *z* suna ca *ŭ* și nici că *κ* suna ca *l*. Și nu era îndreptățit la *o* astfel de concluzie fiindcă, precum se poate vedea din cele ce noi am arătat aci, se poate tot așa de temeinic susține că *z* sună mai mult ca *o* de cît ca *u* și că *κ* suna mai aproape de *e* de cît de *l*: minoritatea cazurilor *z* < *o* și *κ* < *e* nu poate fi piedică solidității unei așa păreri.

De altfel, cu bun temei și după o logică serioasă, felul unui sunet dintr-o limbă nu se poate preciza prin sunetele corespunzătoare lui din altă limbă, ci în întâiul rînd prin cele ce-i sunt corespunzătoare în însăși limba din care e sunetul despre care e vorba. O altă limbă poate, în general vorbind, dar numai foarte aproximativ, să ne arate acel sunet. Un principiu formulat din observarea faptelor lingvistice și pe care îl ia serios în considerare Slavistica modernă. De aceea, în potriva lui *z* = *ŭ* și *κ* = *l* ale lui Miklosich, Jagić susține de mult că: „Nu trebuie să se confunde sensul *etimologic* al acestor vocale cu presupusa *pronunțare* a lor. Întăiul ne e astăzi chiar tot așa de ușor de dovedit, pe cît e de greu să arăți cu siguranță și precizie pe a doua” ⁶⁾. Idee pe care tot așa o susține

1) Cf. Meillet: *Etudes sur l'Etymologie et le Vocabulaire du vieux slave*, Paris 1902, p. 184.

2) Cum susține s. ex. Vondrák în *Altirkensl. Gramm.* la temele în *o* și *z*, și precum arată și Rozwadowski în *Rocznik Slaw.*, VII, p. 14.

3) Cf. Meillet în *Rocznik Slawistyczny*, VII (a. 1914-1915) p. 5, 25.

4) Fick: *Vergleich. Wörterb.* III p. 403 și Streitberg: *Urgerm. Gram.* 136 (cf. și Fasmer, în *Rocznik Slaw.*, VI, 195).

5) Fasmer: *Ibidem*, p. 211, după Sobolevskij.

6) În *AfslPh.*, I, 10: «Man muss aber nicht den etymologischen

mult mai în urmă Oblak¹⁾. Așa că felul sunetului pe care îl reprezentau **z** și **ь** ni-l poate arăta nu limba mamă indoeuropeană ci însăși paleoslovenica și, în de obște, bulgara de azi sau întru câva încă alte limbi cărora aceasta le-a dat cuvinte cu aceste sunete.

Astfel, potrivit cu acest principiu, dacă observăm paleoslovenica, vedem că, în ea, există strîns raport nu între **ь** și **ѣ** ci între **ь** și **e**, nu între **z** și **u** ci între **z** și **o**, chiar dacă are s. ex. nom. pl. **пѣ-тѣ** și **пѣтѣ** sau **доуѣ** și **дѣхнѣти**. Strîns raport, — și nu numai de origine străslavă ca celea de mai sus, ci chiar specific paleoslovenic, — are ea între **ь** și **ε**, în exemple ca **вѣти-верѣ**, **дѣрѣти-дѣрѣ**, **пѣрѣти-пѣрѣ**, **стѣлати-стѣлаѣ**; sau între **z** și **o** în **зѣватѣ-зѣвѣ**, dubletele străslave **тѣгда-тогда**, **къгда-когда**, **хѣ-тѣти-хѣтѣти**. Indiferent ce numire gramaticală am da acestui raport sau ce influență am atribui, la ele, accentului.

În afară de acestea, dacă se observă prefacerile postpaleoslovenice ale limbii bulgare, se vede că, chiar și atunci, sunt strînse raporturi (ca și în însăși paleosl.) nu între **ь** și **ѣ**, **z** și **ѣ**, ci între **ь** și **ѣ**, **z** și **o**. Aceasta încă o dovadă că sunetul lui **ь** era mai aproape de **e** de cît de **ѣ**, și al lui **z** mai aproape de **o** de cît de **ѣ**. Astfel, în textele paleoslovenice²⁾ ce avem, de multe ori apare, cum se știe, **o** în loc de **z** și **ε** în loc de **ь**. În glagoliticul Codex Marianus **e** : **векъ** în loc de³⁾ **вѣкъ**, **свѣтелъ** l. **свѣтълъ**, **людемъ** l. **людѣмъ** etc. și **любовъ** l. **любѣвъ**, **конъ** l. **кѣнъ**, **домотъ** l. **домѣтъ**; în cirilicul Codex Suprasliensis : **те мѣнѣ** l. **тѣмѣнѣ**, **дѣнеѣ** l. **дѣнѣѣ**, **дѣнь** l. **дѣнѣ**, **лѣзко** l. **лѣзѣко** etc., și **крѣнокъ** l. **крѣнѣкъ** etc.; în cirilica Savina Kniga : **пришеѣ** l. **пришеѣѣ**, **именемъ** l. **именѣмъ**, **рѣ-менѣѣ** l. — **ѣѣ** și **смоковнѣ** l. **смоковнѣѣ** etc.; în glagolitică Evanghelia lui Asseman : **тѣмѣнѣ** l. **тѣмѣ**, **нѣксѣѣ** l. **-ѣѣ**, **по-дѣнѣ** l. **-ѣнѣ**, și **родо-съ** l. **родѣ-съ**, **любовѣ** l. **любѣвѣ**, **начатокъ** l. **-ѣкъ**, **кротокъ** l. **-ѣкъ**, **ложъ** l. **лѣжѣ** etc.

Sinn dieser Vocale mit der voraussetzenden Aussprache derselben verwechseln. Das eine ist uns heute eben so leicht nachzuweisen, wie das andere schwierig mit Sicherheit und Bestimmtheit anzugeben“.

1) In *SbM.*, XI, 550. Cf. aici mai jos, la p. 166.

2) Cf. Miklosich : *Vergl. Gramm. I*; 16. Leskien : *Handbuch*, dar mai ales : *Die Vocale z și ь in den sogenannten altslovenischen Denkmälern des Kirchen Slavischen.*

3) Spre a prescurta, vom pune de aci înainte, sau simplu **ѣ** sau **ѣ** (— pentru) pentru expresia : *în loc de*.

Ast-fel, dar. plsl. **к** și **х** au cu sunetele **ї** și **ѣ** numai un singur punct strâns ¹⁾ de legătură și anume în limba comună indoeuropeană, pe cînd cu **e** și **o** ele au de o camdată două, adică unul în limba comună, iar celălalt în însăși plsl., adică post-paleosl. lor. Așa că, aci avînd două, deci mai multe puncte de legătură de cît în limba comună, urmează că nu poate avea temei afirmarea lui Miklosich că **к** = **ї** și **х** = **ѣ**, ci trebuie să recunoaștem că **к** avea un sunet cam ca **e** și **х** sună cam ca **o**.

La aceeași concluzie ne împinge și fonetismul limbii așa numite medio-bulgare și al bulgarii moderne, cari sunt stadii bulgare următoare paleoslovenice și postplslovenice. Într-adevăr, în așa numitele dialecte apusane une-ori și răsăritene, ale limbii bulgare moderne, se află de regulă nu **ѣ** ci **o** în loc de plsl. **х**, și nu **ї** ci **e** în loc de plsl. **к**, iar de obicei, cînd se găsește **u** l. plsl. **х** și **i** l. plsl. **к**, acestea s-au născut primul din **o** iar al doilea din **e**. Ast-fel : bulgar *pesok* cu **o** l. plsl. **х**, *petok* cu **o** l. plsl. **х**, *son* cu **o** l. plsl. **х**, și *tevnica* cu **e** l. plsl. **к** (ТѢМНИЦА), *den* cu **e** l. plsl. **к** (ДѢНЪ), *lesno* cu **e** l. plsl. **к** (ЛѢСНО) *starec* (plsl. СТАРЪЦЪ ²⁾). Apoi, în organismul limbei bulgare, de asemeni, se observă, atît în stadiul mediobulgar al ei (sec. XII-XIV) cît și în cel de astăzi, că de regulă **u** se naște din **o**, iar nu invers : *lětu* din *lěto*, *gospodstvu* din *gospodstvo*, *ut* din *ot* (od), sau la verbe pers. *1 pl. dajemu* ³⁾, *ljubimu* cu **u** din mai vechi **o**, *mòzük* din *mozok* < *mozъkъ*, *nòkut* < *nokot* < *nokъtъ* etc.

Iar ceea ce ne arată precis cum va fi sunat mai cu seamă **х** dar și **к** în plslovenica, e tot însăși bulgara de astăzi care, în așa numitele dialecte răsăritene ale ei, are foarte mult sunetul românesc **ă** la locurile în cari paleoslov. are **х** și **к** iar dialectele apusane **o** și **e** : bulg. *tânka* (plsl. ТЪНКА), *dăș* (plsl. ДЪЖДА) *dăska* (plsl. ДЪСКА), *dăham* plsl. ДЪХНЪ ⁴⁾.

Astfel că, atît textele paleosl., în cari se observă cele mai strânse raporturi între **х** și **o** iar nu **u**, între **к** și **e** iar nu **ї**, cât și limba bulgară de astăzi în care se vede acelaș lucru, apoi faptul

1) Cf. p. 164: ИЖТИИЕ și ДΟΥХЪ.

2) Oblak : *Macedonische Studien* p. 14. Lavrov : *Obzor* p. 37-8. Vondrák : *Altkirchensl. Grammatik* p. 87.

3) Cf. și *Arhiva*, XXX, 3-4, p. 302.

4) Oblak : *Maced. Studien* p. 12.—Miletič : *Das Ostbulgarische*, p. 34, 69.

că bulgara de azi are sunetul *ă*, care și el e mai aproape de *o* de cât de *u*, toate acestea ne documentează că plsl. sună ca bulgarul *ă* de astăzi și *h* ca un fel de *e*, iar nu *i*, cum conchisese Miklosich și cum ca el mai cred și astăzi K. Treimer ¹⁾ și Asbóth ²⁾.

Aceste considerații, și altele încă, cari scăpaseră, se pare, lui Miklosich, au împins Slavistica modernă la oare-cum precizarea fiziologică a fonetismului lui *z*: că el nu este un sunet labial (ca *u*), ci, cum spun³⁾ Miletič, ⁴⁾ „o vocală guturală“ și anume „un întunecat *a* sunet“, care nu e de cât „sunetul *z* din bulgara de astăzi“ și română. Aceeași idee, pe care o vedem și la Vondrák ⁵⁾ care admite că: *z* se articulează *fără concursul bazelor*, anume întocmai ca *y* [rom. *î*] cu care se înrudește (căci *z* prin lungire devine *y*); el era un rătund sunet *ö*, ca *z* din dialectele bulgare de astăzi“. Iar *h* era un „sunet perceput nici ca un scurt *i*, nici ca un scurt *e*, ci ca un sunet mijlociu între amândouă, mai mult un *e* scurt închis“. Aceeași idee, deci contra lui Miklosich, au astăzi toți slavistii de seamă: așa Jagić ⁶⁾, Leskien ⁷⁾, Sobolevskij ⁸⁾, Maretič ⁹⁾, Oblak ¹⁰⁾, Brandt ¹¹⁾, Conev ¹²⁾, Fortunatov ¹³⁾ etc.

1) In *AfslPh.* XXXV, 602-603.

2) Așa pare a crede Asbóth în recensia-i pomenită din *Nyelv-
tudomány*, III, 2, p. 223, unde spune că *u* final din rom. lupu (lat.
lupum) corespundea plsl. final *z* din cuvinte ca *prǣdz* (cf. Arhiva,
XXXI, 2, p. 95-96).

3) In *AfslPh.*, XX, 589-590: „ein nicht gerundeter gutturaler
Vocal.... das ist der schwachdumpfe *a*-Laut. Cf. același în: *Das
Ostbulgarische* p. 38: „Der altbulgarische Halbvocal *z* bleibt un-
verändert“.

4) In *Vergl. slav. Grammatik*, I, 134: „das *z* ohne Lip-
penbeteiligung artikuliert wird, also ganz entsprechend dem ihm
verwandten Laute *y* (*z* geht bei Dehnung in *y* über).... ein entrund-
eter *ö*-Laut... *h* ist ein Laut, der weder als ein kurzes *i* noch als
ein kurzes *e* aufgefasst werden kann, sondern in der Mitte zwi-
schen beiden liegt“. Cf. de același: *Altkirchensl. Gram.* ed. 1 p. 81
și ed. 2 p. 159.

5) S. ex. în *AfslPh.*, I, 9; II, 269.

6) S. ex. în *Handbuch der altbulg. Sprache*, ed. 6 p. 5.

7) In *Drevnij cerkovno-slavjan-kij jazyk* p. 30.

8) In *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*,
Zagreb 1899, p. 20.

9) In *SbMin.* XI, 550.

10) In *Lekciji po istoričeskoj gramatičê russkago jazyka. I,
Fonetika*. Moskva 1892, p. 2.

11) In *Dobrějševo četveroev.* p. 28, 55.

12) In *Lekcii po fonet. starosl. jaz.* p. 10.

Sunetul *ă* al plsl. *z*, cum am spus, se află chiar așa în limba bulgară de astăzi ¹⁾, ca o continuare a celui din plslovenica; el pare să se fi păstrat astfel și la sfârșitul cuvintelor în graiul din cercul Vidin, căci Mladenov îl aude în : led*z* etc. ²⁾, iar Iordan Ivanov l-a descoperit, nu de mult, în districtul Salonicului din Macedonia în : men*z* lăp, sk*z*mp*z* oris etc (cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 94).

Sunetul *ê* închis al plsl. *κ* (care se deosebea oare-cum de curatul *e* în care el trece apoi, începînd chiar cu textele-copii plslovenice, și care curat *e* se află, firește, și azi în bulgara), acel sunet ($=\kappa$), zic, se pare că nu-l mai are (cum are pe *z*) limba bulgărească de astăzi. Unii susțin, ce e drept, că în unele ținuturi ale dialectelor răsăritene bulgare ar fi existînd un sunet : nici *e* nici *i*, ci între aceste amîndouă, care ar fi cel al plsl. *κ* ³⁾ Bulgarul prof. Iordan Ivanov, deasemeni, spune că în districtul Bogdansko dela nordestul Salonicului ar fi existînd și azi «une voyelle dont la prononciation rappelle *κ*», s. ex. în čkrn*z*, čkrvén, čkrvo. Dar alții ⁴⁾ tăgăduesc și, vînd a preciza sunetul *ê* al plsl., susțin că el era tot cam ca *z*, numai că se deosebea de acesta prin aceea că era «mai strîns și mai moale» de cît *z* și mai moale de cît obicinuitul etimologic *e*. Iar Conev crede că sunetul plsl. *κ* era un palatal *z*, așa cum acest din urmă sunet s-ar fi găsimd, ca rămas încă din vremea plsloveni:ă, în dialecte bulgare din Rodop ⁵⁾. Că sunetul lui *κ* era foarte asemenea lui *z* pare a se vedea și în faptul că compunătorii scrierilor slave au făcut amîndouă aceste litere foarte asemenea una cu

1) El se află și în limba Slovenilor de azi și era și în textul ei fragmentele de la Freisinger din sec. X. Cf. *AfslPh.*, XVI, 160 și Florinskij : *Lekcii*, I, 410.

2) În *SbMin.*, XVIII, 473.

3) Așa T. F. Florinskij : *Lekciji po slavjanskomu jazykoznaniju*, I, 69 : „Mjagkij gluhoj *κ*, zvučăštii kak*z* nê¹to sredne mež²lu kratkimi *e* i *i*, nap. : b*κ*rda, d*κ*rvo, sm*κ*rt, l*κ*n. Gluhoj *κ* slyšitsja toljko sporadičeski v raznyh mēstah vostočnago narēčija j koe-gdē na zapadē, preimuštestveno prin r.“

4) Așa Conev în *SbM.* IV : «Za istočnobălg. vokaliză*m*» ; *Oblak* în *SōM.* XI, 559 : «staroslav. *κ*—počti izgovora na *z* v govora na Suho, samo čē starosl. *κ* šte da e bil malko *pó tēsen i po mek*» ; așa fel și în *Macedonische Studien* p. 11.

5) În *Dobřejšovo Evangele* p. 28 : «*z* e bilo tvărdo *z*, a *κ* meko *z*». Deși în *SbMin.*, III, 311 combate această părere a lui Teodorov și Miletič. Cam aceeași părere are despre fonetismul *z* și *κ* în plsl. Rozwadowski, în *Rocznik Slaw.* VII, 14—18, parcă și Meillet deja în 1902 (în *Etudes*, I, 119).

alta, atât în cirilica cît și în glagolitică¹⁾, și în aceea că în dialectul răsăritean bulgăresc, sunetul **ъ**, după epoca plsl., se preface contopindu-se în sunetul **ѣ** care, evident, acolo era cel mai apropiat de el fiziologicște.

Din vechile texte și din limba bulgară medie și modernă reese, într-adevăr, că plsl. **ъ** era ceva mai moale de cît **ѣ** și, de asemeni, ceva mai moale de cît etimologicul *e*²⁾; nu rezultă de nică-ieri, însă, că **ъ** era—cu **ѣ**, adică cu un palatal sau iotat **ѣ**, cum pretindea Teodorov³⁾. Oblak, fin cunoscător al fonetismului bulgar, tăgăduiește⁴⁾ energetic aceasta.

În rezumat, plsl. **ѣ** reprezintă sunetul bulgar de astăzi **ѣ** cu baza *a* (cf. p. 167) adică pe rom. *ă*; iar **ъ** reprezenta sunetul *ѣ*, adică un *e* redus și foarte aproape de **ъ**—*ă*, numai că pronunțat ceva mai moale de cît acesta din urmă, anume cu vârful limbii ridicat puțin *mai sus* de cît pentru curatul *e* la rădăcina dinților de jos ai gurii.

La acest rezultat, altul de cît al lui Miklosich, ajunge Slavistica astăzi, mergînd pe altă cale și avînd mai multe date de cît el. De altfel, și cuvintele slave vechi din limba romînă dovedesc, indirect, că **ъ** nu era—**ѣ**; căci atunci s. ex. *temniță*, *oțet*, *coteț* etc. ar fi sunat nu așa ci *timniță*, *coțiț*, *oțit*.

Iar în ce privește determinarea acestor sunete în raport cu fonetica organică a limbii romîne, constatăm că: sunetul plsl. și bulgar modern **ъ** nu e, în general, altceva decît exact romînescul *ă*, care desigur că va fi sunat tot astfel în toate timpurile vieții limbii romîne. Pe acel plsl. **ъ**, pe care se pare că nu-l mai are bulgara modernă, nu-l are nici romîna; și se poate ad-

1) Cf. P. I. Safarik : *Památky hlaholského písemnictví*, Praha 1853, p. 33.

2) Cf. Oblak : *Maced. Studien* p. 13 Anni. : postpaleosl. *e* născut din **ъ** era mai moale de cît etimologicul *e*.

3) Și cum, reproducînd fără critică pe acesta, crede Mladenov în *Rocznik Slawistyczny*, III, 126, unde, spre a susține aceea, zice că : plsl. **ѣмѣно** se pronunța *č'změno* și plsl. **иѣсъ** se pronunța *p'čsz*.

4) În *SborMin.* XI, 559 : «Teodorov se e pomamil ot *e* osnovata v izgovara na **ъ** v někoji govori, ili e iskal črez **ъ** da ozna'i jotuvan **ѣ** (**ъ**), kojto někoji istočni govori podir palatalnič, vidi se, prěglasjava se tčj, kaktó i *a* i **ѣ**, t. e. ima sčšto takčvo e-obrazno u lěnenie». Combate tot așa și Conev în *SbMi* I, III, 312. Cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 95.

mite că el n-a existat în aceasta nici odată, fiindcă bulgara barem păstrează urme că l-a avut cândva, pe când în limba romînă nu se vede nicăieri, în teritoriul lingvistic al ei, vre-o așa urmă. I. A. Candrea, în *Psaltirea Scheiana*, I, p. CXXXII—VI și, apoi, Ovid Densușianu, în a sa *H.stoire de la langue roumaine*, II, 1, p. 66, imitînd pe Weigand și Byhan și întemeindu-se ca aceștia pe scrisul *en* și *in* concomitent în vechile texte romînești,—s. ex. în cuvinte ca *bene* și *bine*, *cene* și *cine*, cuvente și cuvinte, prende și prinde etc., — trag concluzia greșită că aci era la pronunțare un sunet nici *e* nici *i*, ci unul intermediar între *e* și *i*, adică un sunet special care nu există astăzi dar care exista pe atunci; era un sunet pe care Candrea îl înseamnă cu *ə* (adică un *e* întors) și de care spune că scriitorii noștri „nu știau cum să-l redea“, de aceea scriau când *en* când *in*. Dar textele romîno-slave și cele slave cirilice, pe cari nu le cunoaște nici Candrea nici Densușianu (măcar că fără cunoașterea scrisului lor nu se poate înțelege fonetica vechilor texte romînești, cum am arătat deseori în această *Arhivă*) ne arată că nu putea fi așa, pentru că de am fi avut un astfel de sunet nici *e* nici *i*, am fi știut cum să-l redăm, fiind că am fi găsit în scrierea cirilică, spre a-l însemna, pe acest postplslovenic *ѣ*, care, precum am spus, reprezenta tocmai un așa sunet intermediar cităva vreme în textele slave.

Așa că, limba romînă, neavînd în cuprinsul fonetic al ei un *ѣ*=*ě*, urechia Romînului percepea pe acest *ѣ*=*ě* prin sunetul cel mai apropiat ce limba sa avea, adică prin curatul *e*.

Cum sunau în pls. cele șase categorii din limba romînă.

Potrivit cu aceste noi rezultate, deosebite de ale lui Miklosich și întemeiate pe principiu. fapte lingvistice și considerații noi, pe cari el nu le-a avut sau une-ori nu le-a putut avea în vedere, — cuvintele limbii romîne din cele 6 categorii (arătate în *Arhivă*, XXXI, 2, p. 81-85) sunau în plslovenica veacului al IX și în „limba de aproape înrudită“ cu ea, ast-fel, după transcrierea oarecum și romînească :

Categoria I : propadě, oblonkă, rendă, dombă, stłzpă, vojnîkă, župană, stopană, pogonă, poklonă, prořapă, basn', toporă, golonbě, kokošě, kotěřě, ořălě, 'y senž'ně, gonžč, sonděřě, ořělă, strzkă, ro-

1) ř reprezintă pe cehul *c*, cirilic *ц*=*ts*; iar ř reprez. pe cehul *j*, pls și rus *ж*; ř=ceh *š*; y reprezintă pe rus *ш*; ä reprez. pe pls. *ѣ* conform cu cele ale capitoului respectiv despre *ѣ* mai jos.

goza, sobolĕ, — și krastāl¹, grendelĕ, hmălĕ, povorĕ ; sau : sāvora, sadraniĕa, samentana, sāgonbu on. sāmōntiti (sāmāčati), lipāka, sĕdrav nā, prita¹a, savada, sārenĕta, rāpāĕton, kĕnendzĕ, bādeniie, bezdāna, zalobivā, pohate, čad¹ĕta, prazdĕnikā, sāprentenā, sāliĕon, savātĕnikā sagr¹ci.on, sakrentiti, samāka, obĕĕĕtĕ, cĕ.ĕina, bečis'ĕ iikā, sāmĕnsti, puĕeka, bratāĕstvo, br¹ĕno, koĕniĕa, pivĕniĕa, ispravĕnikā, ŕlāveniĕa saviti, prāzdenā, potāka.

Categoria II sună : ŕĕklā, sveklā, gleznā sau glezenā¹), kĕblā sau kĕt'ĕā, lāpākā, rodā, rātā, bātā, și sāmāčati, vāzduhā, rāpāĕton, sāborā, sāv¹ĕiti, stanā, ŕalĕrā, ĕpā, senbrā, blaznā, glog¹, prĕz'ĕ iā.

Categoria III sună : dobātākā, vr¹t pā sāvita¹kā, napr¹stākā, savenzākā, tākāma, rāpātā, l ubāĕ iikā, ŕ¹kāve, ŕĕpātā ŕĕĕatati, prāl stiti, ž¹ĕĕĕ, cipagā, dāška (sau deska), pominākā, siratāka, sĕrokā, brabona, praĕkati.

Categoria IV sună în plsl. : žal , korabĕ, obĕĕtĕ, pečatĕ, pamen ĕ senžĕĕ, stĕklo, tĕmĕniĕa, prākupĕtĕ, kotĕtĕ, starĕtĕ, duĕgubĕtĕ, oĕĕtā, čĕstĕ, pentĕno, vāstĕ, povāstĕ, lānĕ, pakostĕ, prĕtĕ, molĕsondĕtĕ, péstrā-péstrāvā, kobĕ, ž¹ĕĕĕ, Pavĕlā, pāvĕtĕ, sāmārenā, sĕprentĕnā²).

Categoria V sună în plsl. : sāto, zonbrĕ, čĕnbrā, molotrā, kĕmotrā, kolendrā, nontrā.

Categoria VI sună în plsl. : révéĕ, pĕrĕa (=pe'á), pĕrĕnikā, pĕklā, mézda, déra, stĕklo, tĕmĕna, tĕrati, vé¹rati, sādĕrati, otĕĕĕĕiti, péstrĕvā, ovĕsé, zĕrati, védova, méškā, skrĕbĕ, dvĕré, kobĕ, svinĕtĕ, ĕāvé, otraslé, pohātĕ, lebedĕ, bolĕ, kazné, basné; ž¹ĕĕĕ, kadĕ.

Fonetismul acestor 6 categorii din limba română contrar celui paleoslovenic.

Cuvintele din categ. I, de ar fi intrat în limba română din paleosl., adică fie și în sec. IX, deci chiar mai în urmă de perioada lui Iordanes (sec. IV-VII), ar fi trebuit să sune și astăzi în limba noastră cu acele **z** = **ă** și **h** = **é** = rom. *e* finale și năuntrice, cum văzurăm mai sus că sunt în paleosl., iar nu fără aceste sunete, cum le avem (p. 81). Trebuia dar să se zică în româna, (relativ la **z** și **h**, căci celelalte sunete ale acelor cuvinte le considerăm aci mai numai teoreticește spre a nu complica discuĕia): prăpade iar nu prăpăd,

1) Cf. Dr. E. Berneker : *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, p. 302.

2) Din pricina greutăĕilor tipografice punem și *ĕ* pentru *ĕ*.

cb'oncă iar nu oblonc, rîndă iar nu, cum zicem, rînd, stîlp, pogonă (sau pogoana) iar nu pogon etc. ; ori : golombe iar nu golomb, cocoșe sau cocoșe (chiar dacă era un omonim cu alt înțeles în limbă) iar nu cocoș, cotețe, iar nu coteț, oțkle ¹⁾ iar nu oțel, stînjene iar nu stînjen; -sau : crăstîle iar nu crăstei, grindkle iar nu grindei, hmtle sau hămkle iar nu hamei, povone iar nu vechi povonlă povo ; ori trebuia să se zică în romîna : săvoară iar nu sfoară, sătrînște iar nu strînște, sămîntîna iar nu smintîna, sădranița iar nu zdreanța, săgîmboiesc iar nu zgîmboiesc, sănionfesc iar nu zmuntesc ²⁾, lipăcă iar nu lipca etc. ; și să zicem romînește : obește iar nu obște, săvetică iar nu sfetnic, otecina iar nu ocina, coșenița iar nu coșnița, pivenița iar nu pivnița, șobole iar nu sobol etc.

Și trebuiau să sune aceste cuvinte ast-fel în limba romînă, fiindcă *organismul* fonetic al acesteia nu cere și nici nu îngăduie, de regula și normal, așa pierderi de *ă*, *č* finale sau năuntrice. Căci, într-adevăr, afară de anumite cazuri de dublete, (ca s. ex. pîepten și pîeptine, macedor. k'apîine, Prier și Priere (lat. Aprilem), griere ³⁾ și grier < lat gryllus), limba romînă are, în elementele-i originare și latine, numai : aramă lat. aerāmen ⁴⁾, scamă lat. squāmā, flamur ț lat. flammula, săcară, cînepă etc., nici de cum aram, scam, flamur, săcar. cînep,—ca în oblonc plsl. oblonkă, pogon plsl. pogonă, rînd plsl. rëndă ; are piele piale lat. pelle(m), cale lat cale(m), pește lat. pisce(m), lege lat. lege(m), de orice origine ar fi bađe, tristețe, chiar dacă e nou din mai vechiul tris-teață, lat. tristitia, tăclune lat. titione(m) etc., nici de cum p el, cal, peșt, leg, bad, tristeț, tăclun.—ca în sobol plsl. sobolč, oțel plsl. oțklč, prăpăd plsl. propadč, sândeț plsl. sandč, basm plsl. basnč, stânjen plsl. senč ; sau, la x=ă și h=è pierdute în interior, limba

1) Cum vom vedea mai jos, la capitolul despre cuvintele slave cu *k*, acest *k* reprezenta sunetul german *ă* (=e^a, s. ex. în Băr—urs) în limba paleoslovenică.

2) Zementești în loc de obicinuit șmintești la popa Grigore din Măhaci, sec. XVI și XVII (B. P. Hasdeu : *Cuvente*, II, 158) e, desigur, luat așa din limba maghiară, în care mai e și kenez, szereencse. Cf. *Arhiva*, XXX, 1, p. 23.

3) Cf. Pușcariu, în *Dacoromania*, I, 381.

4) Dar lat. popular poate că era chiar aerama, așa cum era canipa față de lat. clas. cannabis (rom cînepă) și *segala sau *secala, cum arată venețian segala față de lat clas. secale (*Archivoglotol.* supl. V, 104 și 81) rom. secără. Aci finalul *ă* nu e din *e*, poate.

noastră are : săcară și secără lat. secale(m), cf. venețian segala, secu're și săcu'ra sau săcure lat. secure(m). cânepă lat. cannabis canipa, viperă lat. vipera, păsăre lat. passare(m) etc, nici de cum scără, scure. că'npa, vípră, pásre, ca în beznă plsl. bezdăno, lipcă plsl. lipăka pri'ra plsl. prităca, smântă'na plsl. samentana, stră'nște plsl. sărenșta, sfo'ară plsl. săvora, temnița plsl. tēm'nița, praznic plsl. prazdēnikā etc.

Limba romină are, în adevăr, în elementele-i latine și origine, un *e* și *ă* lat. pierdut ; așa în bătrân, macedor. bitirnu, istror. betâr, drege din derege, creier (lat. cerebellum), sau în cărnaț, scoarță, căpătâi macedor. căpitiinu, măcluca, ori : macedor. soarle=dacor. șoarele, macedor. țițoarle=dacor. picioarele 1), macedor. dimineața dacor. vechi demănița nou dimința lat. de mane, macedor. cămășă=dr. cămășe, cămașe, macedor. răcoare=dr. răcoare, etc. De cât, aceste *e*, *ă* s-au pierdut aci, desigur, de multe ori nu pe terenul limbii romine, ci aceasta are aceste cuvinte și altele de felul lor chiar fără acel *e*, *ă* deja din lat. populară care a prefăcut și consonanta precedentă lor.

Ast-fel, cu prefacerea consonantei precedente : cărnaț e în siciliană karnazzu, adică tot fără *e* din lat. vulg. *carnaceus ; scoarță e și în ital. și retor. skorza, adică tot fără *e* din lat. vulg. scortea ; dacor. căpătâi macedor. căpitiinu e, în dial. italian dela Rovigno, kapetaño, deci tot fără *e* din lat. capitaneus ; măcluca e în dial. engadin mazzüch și venețian mazzoka, deci tot fără *e* din lat. vulg. *mateuca ; dacor. călcăi macedor. călcăiu e în italiana calcagno (cf. kapetaño), deci tot fără *e* din lat. vulg. calcaneu. Căci consoanele precedente s-au prefăcut în ț, z, Ń etc. tocmai prin absorbirea lui *e* în lat. populară. Cf. p. 173 : muț're < lat. mul're(m), irt < *lierto, vie < lat. vinea etc. chiar de nu au compoziția fonetică absolut identică, că păstrează pe *e* lat.)

Iar în celelalte cazuri, în cari *e* pare a se fi pierdut în adevăr pe terenul limbei române, el nu s-a pierdut ca sunet *e* ci numai după ce se scurtase devenind *l*. Așa drege din d'rege, dimneața din dimnăța.

La fel e și la pierdutul *ă*. Une-ori el a amuțit, ca *e*, déjà în lat. populară ; așa cum, de pildă în inscripțiile latine poporane (C. I. L.) se află chiar forme ca *vetranus*, *vetrano* și *betranus*, față

1) Cf. încă Miklosich : *Beiträge*, I, 14, 11, că ar fi : „Schwinden von Vocalen“.

de lat. clasic *veteranus*, iar rom. bătrân. Nu e exclus că să fi luat regional limba romînă, tot fără *ă* interior, pe : *cm* Iașă, rcoare etc, sau să fi fost pe terenul limbei noastre asimilări cari au dus pe *ă* prin *e* la *i*; căci, să se observe, de pildă, rom. regional de azi : *ch*Imeașă.

În cîteva puține cazuri se pretinde că limba romînă ar fi avut, la originea ei, un *ă* care apoi s-ar fi pierdut, fie prin sincopă fie prin contractare. Astfel, se zice ¹⁾ că rom. ascuț ar fi fost mai întîii *asăcuț*, pentru că ar fi derivînd din lat. * *exacutio*. Greșala e, aci, însă, că cuvîntul romîn vine mai curînd din lat. **excotire* *). Tot așa, rom. *amnar*, chiar de ar veni nu din * lat. *ignarium*, cum se crede de unii ²⁾, ci din *manarium* dela *manus*, cum gîndesc alții ³⁾, nu se poate tăgădui sever științific că *mn* din *man* s-a născut chiar în lat. populară, ca și la forma *frina*, dacă ea va fi existînd ⁴⁾ în adevăr în dial. macedo-romîn din Gopeși, în loc de obicinuit și general dacor. și macedor. fărînă, fânina, fâină. La fel, nu au existat niciodată, nici în lat. pop., firește, dar nici în romîna, forme presupuse ⁵⁾ articulate ca : * *masăa*, * *casăa* etc. din care apoi s-ar fi născut *masa*, *casa* etc. Articularea se putea face și fără păstrarea finalei *ă* din neart. *casă*, *masă* etc., cum dovedesc, între altele, chiar cele mai noi neologisme ale limbei romîne; așa s-ex. neart. *gamă*, *gamelă*, *gelatină* și art. *gama*, *gamela*, *gelatina*, fără a avea nici un semn măcar de **gamelăa*, *gelatinăa*, *gamăa*.

Tot ast-fel, niciodată n-a existat în limba romînă preținsele ⁶⁾ **țără*, **zăadă*, **pără*, **făată*, *măasă* etc. (din lat. *terra*, *daeda* etc.), și nici **văadă*, *văarsă* ⁷⁾; căci *țără*, *zadă*, *pară*, *fată*, *masă* și *vădă* *vărsă* etc. și-au dezvoltat al lor *a* a nu din *ăa*, ci din *ia*, cum

1) De O. Densușianu : *Histoire*, II, 33. dar și de ceilalți filologi.

2) Cum corect îl derivă Lazăr Șăineanu : *Dicționar universal*; cf. Cihac : *Dictionnaire, Elém. lat.*, p. 18.

3) S. ex. Cihac; cf. *Rocznik Ślaw.* III, 275.

4) S. ex. Șăineanu : *Dicționar univ.*

5) Cum ni-o afirmă Weigand în *Jahresber.*, XIII, 65.

6) De O. Densușianu : *Histoire* II, 20, 28. Tot așa n-a existat niciodată în romînă *desătul*, cum crede, dupe Miklosich : *Beiträge* I, 11 și după alții, Dens, p. 110, măcar că e din lat. *satis*. Cf. a mea *Fonetica alf. cir.* p. 308 pentru Psaltirea Scheiana.

7) De O. Desușianu : *Histoire*, II, 18-20, după Miklosich : *Beiträge*, I, 11 și după alții.

8) La A. Philippide : *Istoria limbii romîne*, p. 24.

arată întreagă evoluția limbii române și vechile ei texte ¹⁾). A fost deci rom. țeară < țară < țară, peară < pîară > pară ²⁾, zeadă < zîadă < zadă, feată < fiată < fată etc.

Așa dar, în organismul propriu al limbii române, adică în terenul aceștia însăși iar nu în cel al latinei vulgare, *e* și *a*, atît înterioare cît și finale, nu se pierd ci se păstrează la cuvinte.

E, în deosebi, se păstrează chiar și cînd grupele *ne* și *le* se moaie prefăcîndu-se în *î*. Ast-fel: mu ere < lat. mulierem, ȳert < lat. liberto, lierto, ȳepure < lat. leporem, pațe < la lat. pallea, vie macedoromîn virȳa < lat. vinea, ie < laf. lineă, rae < lat. *ronea etc. ³⁾). Așa că, dacã povoł, crăsteł, hameł, grindeł ne-ar fi venit din plsl., ar fi trebuit ca, pe terenul limbii române, să păstreze pe acel plsl. *o*—*h* de după *l* și *n* și să avem sau să fi avut în romîna: povele sau poveate din povone ⁴⁾, ca vie din lat. vinea ie din lat. linea, rîe din lat. *ronea; și să avem rom. cârstele vechi cârsteale, hâmele v. hâmeațe, grindeațe, ca paie din lat. pallea etc. (cf. ptele). Dar așa forme feminine ale acestor cuvinte slave vechi nu sunt și nici n-au existat niciodată în limba romînă, cum dovedesc și cercetările dialectologiei de astăzi.

Drept e, că în limba romînă a populației de Aromîni din Bosnia, se constată azi articulate: fratel⁵⁾ în loc de general romînesc fratele, peștel în loc de peștele, față, însă, de lapte. De cît a ceastă pierdere a lui *e* final e ceva cu totul local, influență a limbii sârbe de acolo ⁶⁾ și nu de natură fonetică ci morfologică, căci, tot acolo mai e kaldar corespunzător dacor. și macedor. căldare, e kăšteñ față de macedor. kăštaine.

Tot așa e și cu *excepționalele* bănățene: ȳepur, birbec, pântsec, șoarec, purec ⁶⁾, în loc de ȳepure, birbece, pantece, șoarece, precum și meș l. meșă=masă, șireș l. șireșă=cireașe. Căci de re-

1) Cf. Ilie Bărbulescu: *Fonetica alfab. cir.* p. 130-155.

2) Cf. că tot așa, în limba bulgară, s-a dezvoltat *a* din *ä*=*ä*, *eä*, *ja*.

3) Căci, cf. mai sus: cirnaț, ca în lat. pop., față de clasic carnaceus, sau călcî ũ, ca în lat. pop. față de clasic calcaneus (p. 172).

4) Acest cuvînt arată că n-are nici o valoare științifică concluzia lui Ov. Desușianu: *Histoire*, I, 283, care crede că romîna n-are de loc „*n* sulvi de *i* en hiatus” care să fi căzut și la cuvintele-i slave vechi ca la cele latine cum e cui din cuneus etc.

5) Cf. Weigand, în *Jahresbericht*, XIV, 187, 182.

6) *Ibidem*, III, 233-4.

gulă, dial. păstrează pe *e* (e), *ă* finale, ca și pe cele năuntrice : cânăpă, față, năcăzât, țafe cumintse, claiie (=clae) etc.

Aceste fapte și considerații învederează că cuvintele de întâia categorie și ori-cari altele asemenea lor nu au intrat în romîna din plslovenica, adică în veacul al IX ; ba cu atît mai mult nu au intrat ele nicî între sec. IV sau V și VII, adică în așa numită epocă a lui Iordanes, pentru că atunci, cum am văzut și dovedește Slavistica, încă și mai puternic, cu și mai mare intensitate vibratoare se pronunțau și se auzeau sunetele *z*—*ă* și *h*—*e* în plslovenica și în „limba daco-sloveană“ sau „de aproape înrudită“ la toate locurile lor etimologice. Ci aceste cuvinte ale categoriei I le-a luat romîna dintr-o altă perioadă fonctică a limbii bulgare care ni le-a dat.

Această concluzie o trăseseam deja în „Kad su počele da ulaze u rum. jezik etc.“¹⁾, întemeindu-mă și atunci pe așa considerații.

Asbóth, însă, în urmă, combătîndu-mă în pomenita-i recenzie (din *Nyelvtudomány*, II, p. 3) susține, dar numai afirmînd fără dovezi, că limba romînă, pe terenul ei, a eliminat acele *z*, *h* finale plslovenice, după ce din această de pe urmă a primit-acele cuvinte cu *z*, *h* ; și le-a eliminat : mai întăi pentru că ele nu se auzeau, deja în plsl., ca sunete propriu zise ci numai ca „expirații“ finale, așa că de asta Romînul aproape nu le mai lua în acele cuvinte, iar al doilea pentru că limba romînă însăși trebuia să păstreze genul gramatical masculin, pe care acele cuvinte îl aveau în plsl. de unde-i veneau. Și se știe, în adevăr, că L romînă are foarte mult masculinele și neutrele terminate în consună iar nu în vocală. Dacă romîna ar fi păstrat acele cuvinte cu ale lor *z* *h* plslovenice finale, prin aceasta le-ar fi schimbat genul, ce-l avea în aceasta, din masculin în feminin și din feminin în masculin, — schimbare care n-ar fi putut-o face limba romînă, crede Asbóth (cf. *Arhiva* XXX, 1, pagina 22).

Mai jos, după ce vom vorbi și despre categ. VI, vom trata mai pe larg despre această schimbare de gen. Acum trebuie să spun, cel puțin în scurt, că se înșelă Asbóth, cînd gîndea ast-fel. Adevărul e cu totul altul : e că limba romînă, în general nu-și determină genul cuvintelor ei după genul din limba care i le dă, ci după forma (morfologia) lor din acea limbă. Așa și astăzi : francezul

1) Și deja în cartea mea : *Problemele capitale ale Slavisticii la Romîni*, Iași 1906.

la *saison* care-i feminin se află în romîna de genul neutru iar nu tot feminin, — din pricina formei lui cu cons. *n* final, pe care în organismul limbei romîne o au, de cele mai multe ori, masculinele ; așa și rom. masc. rezon din franc. *la raison* ; rom. *dans* e neutru deși e din franc. fem. *la danse* ; și altele încă.

Apoi, existența în limba romînă a tendinței spre dublete de gen ar fi făcut și ea ca aceasta să schimbe genul acelor cuvinte slave. Căci, într-adevăr, romîna are subst. fluer și flueră, petec și petecă, cartof și cartofă, rachie și rachiū, planta brei și briie, mară și măr pentru fruct, e frapsîn și frapsînă pentru arborele frasin, jirepăn și jirepină pentru jneapăn, ¹⁾ carpin și carpină, nour și noură, corajă și coraj.

Așa că, la fel, romîna ar fi putut schimba ²⁾ și genul acelor plslovenice, dacă în adevăr de acolo le-ar fi luat ; am fi putut pîim', anume, fem. oblinčă în loc de oblinč, plsl. oblonkă ; fem. rîndŭ în loc de rînd, plsl. rendă ; fem. topoară l. topor, plsl. toperă ; golimb, în loc de golimb, plsl. golombă ; fem. coteațe în loc de coteț, plsl. kotěť etc.

Iar această schimbare de gen, în forma exterioară cel puțin, se putea opera pe terenul limbii romîne chiar și la cuvinte cari reprezentau ființe bărbătești, ca jupîn, stăpîn, — cari, de altfel, sunt puține între cele slave ; și se putea, pentrucă chiar în organismul ei limba romînă are (ca și limba latină pe : agricola, scribe, auriga etc.) așa masculine cu forma feminină : rom. vită, barză, articulatul nenea, badea, Corbea, sau pîpa, gazda, sluga, ori, chiar dintre cele mai noi neologisme, pe soldatul-servitor : ordonanța etc. Tot astfel se putea foarte bine, ca limba romînă să ia chiar niște forme feminine dar cu înțeles masculin : jupîna, stăpîna, așa cum a luat pe bulgarul *mlădica* etc, dacă în adevăr i le-ar fi dat paleoslovenica ori epoca de care vorbim.

Din toate cele ce am arătat pînă acum rezultă, așa dar, că cuvintele categoriei I nu-au venit în romîna din paleoslovenica (sec. IX) și cu atât mai mult nu între sec. IV și VII, epoca lui Iordanes, ci dintr-o altă epocă a limbii bulgare.

Iar cuvintele din categoria II, de cari voi vorbi în No. viitor al *Arhivei*, confirmă și ele această concluzie.

Ilie Bărbulescu

1) Weigand, în *Jahresbericht*, III, 217-8.

2) Cf. și altă explicație mai jos.

Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari în Istorie.

Astăzi, cînd peste Dunăre evenimentele sunt mereu turburî, sbuciumările revoluționare amintesc un trecut interesant și pentru bulgari și pentru noi, mai ales că'n timpul revoluțiilor din Iunie și Septembrie anul trecut, dincoace de Dunăre se afla la cîrma statului romîn acelaș partid liberal, care a mai jucat un rol odinioară, pe vremea vechii mișcări revoluționare bulgare dinainte de 1877.

D-l prof. Bărbulescu într'o comunicare asupra rolului lui Brătianu ¹⁾, ca prim ministru în 1876, în mișcarea revoluționarilor bulgari din România, atrage atenția asupra duplicității, favorabilă bulgarilor, ce-ar caracteriza nu numai persoana marelui om politic romîn, ci întreaga fire a poporului nostru.

Se poate ca această „calitate“ să aparțină unor familii (vezi observările d-lui Bărbulescu la finele comunicării) sau poporului romînesc—cum crede d-sa. Se poate însă, tot atît de justificat, ca „viclenia“ să aparțină unor anumite organisme sociale, partidele politice—în cazul de față partidul liberal,—credem noi. Dar și mai mult înclinăm spre părerea că împrejurările materiale au determinat nu indivizi, dar chiar masse întregi, să întrebuițeze această armă sufletească, viclenia—duplicitatea, pentru a-și putea ajunge scopul urmărit.

Oricum, e o chestiune importantă de psihologie politică, pe care d-l Bărbulescu a pus-o încă de pe atunci și care se poate preta la interesante conjecturi. Cea ce urmărim noi prin comunicarea de față e de-a insista cu date noi, luate după izvoare bulgărești, asupra rolului pe care l-au jucat liberalii romîni, ca partid și guvernanți, în perioada cea mai vie și mai critică a revoluționarilor bulgari din România, 1866-1877.

Am arătat tot după izvoare originale, într-o lucrare anterioară („Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei“, Iași 1919) rolul puternic jucat de politicianii romîni, dintre care miniștrii de seamă I. Brătianu, Kogălniceanu, C. A. Rosetti sau alți membri marcanți ai partidului liberal, în acțiunea de emancipare a bulgarilor.

1) „Arhiva“, XXVIII, No. 1, p. 93-7.

La începutul anului 1856 bulgarii Ivan Căzabov și Athanasie Andreev formară împreună cu C. A. Rosetti și Nicolae Jipa o organizație revoluționară „Comitetul central“, cu sediul la București, la care se mai adăugară și alți bulgari și romini; între aceștia: Toma Brașovanul pe spatele căruia și-a scris Cuza abdicarea în noaptea de 11 Februarie. La prima ședință, ținută în localul ziarului „Românul“ al lui Rosetti mai intrară în comitet și alți bulgari și romini, între care fruntași de-ai partidului liberal: Eugen Carada, T. Serurie și G. Ciocîrlan, gazda oaspetelui forțat Al. I. Cuza¹⁾.

Ceia ce împinsese momentan pe liberalii romini de a trece la conlucrări revoluționare era ura, dusă până la conspirație, împotriva lui Cuza, condusă de I. Brătianu, care păstra mai apoi strinse legături cu revoluționarii bulgari. Legătura aceasta se extinde și-n afara capitalei. La Brăila apare, cîțiva ani de-a rîndul, un ziar romîno-bulgar „Aurora Dunării“, anunțat printr-un apel din 12 Octombrie 1866, semnat de romînul G. Baronzi și bulgarul D. P. Voinicov²⁾.

Cînd I. Brătianu aduce pe principele Carol ca domn al Romînilor, faptul așfiind pe placul turcilor, Sultanul amenință cu reprimarea armată. În această situație critică revoluționarul bulgar Racovschi oferi ministrului I. Brătianu, formarea unei legiuni bulgare care să se împotrivescă turcilor, ca răsplată serviciilor aduse bulgarilor de ministrul romîn. În adevăr I. Brătianu, cași toți colegii, a pastrat o permanentă prietinie revoluționarilor bulgari, sprijinindu-i din toate puterile în acțiunile lor, deși se expunea deseori nu numai față de turci, dar chiar și față de Franța, cum vom vedea.

„Revoluționarii“ romini ajungîndu-și scopul, răsturnarea lui Cuza și venirea la cîrma statului, nu mai aveau nici un rol liberalii în comitetul romîno-bulgar, care se și dizolvă.

Bulgarii continuară activitatea lor constituindu-și singuri un nou comitet, „Comitetul central secret bulgar“, pe baza unor statute proprii. Centrala fu la București instituindu-se comitete afiliate în principalele orașe din țară: Ploești, Brăila, Giurgiu, Galați, Focșani și altele. Sufletul acestui comitet era Gheorghe Racovschi, unul dintre cei mai vajnici luptători, care nu s'a dat în lături nici delă acțiuni armate fiind nu numai cîntărețul, dar și organizatorul ceteleor de haiduci.

1) P. Constantinescu „Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei“, pag. 42.

2) Idem, pag. 42-3.

Între 1862—1867 Racovschi se află la București, unde lucrează în toate direcțiile. Pe lângă conducerea „Comitetului secret“, el organizase conducerea mișcării haiducești instituind așa numita „Vърhovното гържданско нѣциалство“ („Autoritatea supremă cetățenească“¹⁾). Scoate ziarul romîno-bulgar „Бѣдѣшност“, („Viitorul“), care se bucura de-un larg sprijin din partea presei liberale, în special ziarele „Buciumul“, și „Romînul“ lui Rosetti; acesta din urmă propusese o alianță romîno-sîrbo-bulgară, despre care ziarul lui Racovschi pomenește în No. 3 din 1864²⁾. Tipărește la București și mai multe broșuri; iar acum în urmă aflăm că el este și adevăratul autor al „Memoriului“. Prin 1862 unei broșuri a lui Kisimov urmează un „Memoriu“ către Sultan care se atribuie, cel puțin în redactarea lui franceză, lui Marsillac, redactorul șef dela „Voix de la Roumanie“³⁾. Biograful lui Botiov⁴⁾ susține însă că adevăratul autor, inspiratorul cel puțin, este Racovschi, bazîndu-se pe stilul și ideile obișnuite acestuia.

În 1867 Racovschi fu nevoit să plece în Rusia, forțat de unele împrejurări, în care fu amestecat și guvernul romîn. După istoricul Beron, Racovschi ar fi fost ajutat de unii romîni—sigur liberali—să-și strîngă voluntari, dar aceștia s-ar fi refugiat în Rusia fiind considerați ca spioni. Panaiot Hitov povestește chiar că ar fi trecut cu Racovschi și ceilalți voluntari din cauza dispoziției guvernului romîn de a-i preda turcilor; dar recunoaște că aceiași Brătianu și Rosetti le fuseseră prieteni. Ce se'ntimplase? Primul guvern unit prezidat de Lascar Catargiu, la atacul liberalilor—căci Catargiu nu se înțelegea cu liberalul Brătianu și radicalul Rosetti—fu înlocuit cu unul pur liberal, iar la începutul lui 1867 cu unul de coaliție sub preșidenția lui Constantin Crețulescu, conservator, dar al cărui suflet era Ion Brătianu dela interne. Ce atitudine putea să aibă ministrul de interne față de agitațiile bulgare, care nu de mult luaseră forma unor bande ce trecuseră Dunărea împotriva turcilor, cînd guvernul turc se arata foarte suspicios? Cu cîteva luni mai înainte, în Octombrie 1866, prințul Carol călătorise la Constantinopol și fusese, cu mare greutate, recunoscut de Sultan. Raporturile cu Poarta erau foarte delicate, iar colegii conservatori din

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 44.

2) Idem, pag.

3) Idem, pag. 43.

4) In Clineiarov: „Kristo Botjovz“, Sofia 1909, pag. 492.

minister nu puteau admite organizațiunii revoluționare ocrotite de guvernul român. Totuși, Brătianu nu este cu nimic vinovat în plecarea lui Racovschi din Romînia. Inșiși istoricii bulgari (Strașimirov) și străini (Jirecek) ¹⁾ găsesc o altă cauză a gestului lui Racovschi. Strașimirov declară, după date sigure, că Brătianu l-a sfătuit și ajutat să strîngă voluntari și bani; deci ar fi foarte curioasă atitudinea contrară de mai firziu a lui Brătianu. Iată încă o împrejurare în care duplicitatea ministrului român, amintită de dl. Bărbulescu, s'ar evidenția. Istoricul bulgar Strașimirov pune chiar această atitudine ca o problemă de deslegat. În cazul de față duplicitatea lui Brătianu are pricini mai adînci de cît predispozițiile lui sufletești. Atîta timp cît liberalii se găseau în opoziție, orice mijloc era bun de'trebuințat pentru a creia dificultăți celor dela putere. Intefierea bandelor bulgare aducea după sine o virulență revoluționară împotriva turcilor, care protestau la București punînd într'o situație critică guvernul român. Cînd liberalii erau la putere, răspunderea directă îi făcea, uneori, să schimbe tactica, deși în general politica lui Brătianu a fost pentru bulgari.

Datele mai noi însă (cf. opera lui Clinciarov) confirmă unele bănueli, semnalate în lucrarea noastră anterioară, că Brătianu s'ar fi „stricat“ cu Racovschi din cauza intrigilor din mijlocul bulgarilor inșiși. Beron declară că Kazabov ar fi sfătuit pe Brătianu să se ferească de Racovschi, după ce-i făgăduise ajutor. În adevăr era o luptă surdă între adevăratul revoluționar, conducătorul haiducilor și ziarist focos, și'ntre o parte a coloniei bulgare din București, care'n frunte cu unii bogătași nu admiteau tactica revoluționară a celor dela „Vărhovnoto grăjdansko năcialstvo“, condusă de Racovschi. Iar în 1868, cînd ceata lui Hagi Dimităr trecu Dunărea spre Balcani pentru a ataca pe turci, „comitetul central“ bulgar, din București publică în foaia sa „Narodnosti“ un protest „în numele poporului bulgar“, că această ceată „n'are nimic aface cu poporul“ ²⁾, cași cum Hagi Dimităr și ai lui nu se duceau să se jertfească pentru binele conaționaliilor săi. Plecarea lui Racovschi se datorește deci mai mult intrigilor bulgarilor, de cît prigoanei guvernului român. Ca dovadă că nu după mult timp el se întoarce din Rusia la București, unde moare în 1868.

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 46.

2) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 495.

* * *

Pe măsură ce regimul de autonomie s'întărea în Principate, spre deosebire de țările vecine, Rusia autocrată și chiar Serbia, după 1868, mișcarea revoluționară a bulgarilor emigrați în România prindea mult teren și câștiga în intențitate—ceia ce nu putea să convină guvernului turc. În stînga Dunării se formează comitete „secrete“, dar care lucrau pe față ; se organizează cete care trec dincolo pentru a se răzbuna de tirania turcească ; însuși guvernul român acordă tot sprijinul voluntarilor și revoluționarilor bulgari. Principele Carol, capul țării, scrie fratelui său, în 1868 : „Cheia unei mișcări eventuale în Bulgaria o avem în mîna aici“. În această epocă se dizolvă vechiul comitet, luptătorii bulgari împărțindu-se în două grupe : „evoluționiști“, moderați și convinși că numai prin cereri și intervenții străine vor ajunge, mai tîrziu, la scopul dorit, și „revoluționari“ („buntovniți“), care credeau momentul nimerit, poporul bulgar gata de răscoală pentru a scutura jugul turcesc ¹⁾. Acum apar adevărații revoluționari, în frunte mai ales cu Al. Levschi și Hristo Botiov, ambii morți în fruntea cetelor de răsculați.

Fervența revoluționară pe pămîntul Romîniei se explică lesne prin prezența la cîrma statului a mai multor formațiuni guvernamentale, în care liberalii jucau rolul principal, cît și prin întărirea acțiunii opoziționiste atunci cînd, pentru cîteva luni, se găsea la cîrmă un guvern conservator. Este perioada de stabilire a cadrelor liberale, condusă după spiritul lui Brătianu. Intre anii 1868—1871 s'au succedat la cîrmă guvernele liberale prezidate de Ștefan Golescu, apoi Nicolae Golescu cu Brătianu la interne, guvernul de coaliție cu Kogălniceanu la interne—în timpul guvernului fără culoare politică a lui Alexandru Golescu și al conservatorilor din „juna dreaptă“ opoziția liberală ajunsese de-o virulență fără margini—; apoi guvernul liberal cu Ion Ghica și Dimitrie Sturza, după care în Martie 1871 veniră la putere conservatorii lui Lascar Cargiu, ce dau un guvern tare de cinci ani, în care timp liberalii se mai domoliră. În tot acest interval, dela 1866—1871, se schimbaseră nu mai puțin de 10 ministere, deci cîte două pe an ; timp favorabil agitațiilor bulgare prin împrejurările indirecte sau prin sprijinul direct al liberalilor. Astfel poate fi îndreptățit istoricul bul-

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 496 și următoarele.

gar să declare „Bucureștiul trebuie să fie Vaticanul revoluției și iteraturii bulgare ¹⁾). Și cum nu putea fi așa, când însuși Domnul Țării vede cu ochi buni creierea unui stat bulgar, autonom și prieten, la sudul Dunării, care să-l despartă de suzeranul turc.

Un înalt funcționar turc, de origină polon, povestește în memoriile sale, că încă din 1866 mai mulți bulgari veniseră la dînsul să-i arăte o hartă, lucrată la București imediat după urcarea pe tron a principelui Carol, reprezentînd „Imperiul dac“ cu România și Bulgaria ce cuprindea : Principatele Unite, Basarabia, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Bucovina și Bulgaria nordică, Macedonia, Epirul și Albania. Coroana acestui întins imperiu, format din mai multe provincii pe atunci turcești, se cuvenea noului domn al Romînilor. Se spune că planul unui imperiu romîno-bulgar era conceput încă de pe timpul lui Cuza și patronat de frații Brătianu, Rosetti și Costachi Negri — toți fruntași liberali —, însă a fost mai tîrziu dat la iveală ²⁾. Acelaș izvor afirmă că'n 1868 guvernul romîn (liberal) „dădea mîna liberă agitatorilor ce așîțau pe bulgari „la răscoală, înlesneau adunările și organizările lor la malul dună-rean“ ³⁾.

Sprijinul acordat de principele Carol și liberalii romîni revoluționarilor bulgari atrase, în cele din urmă, furia guvernului turc susținut și de Franța, nemulțămîită foarte mult de politica acestui Hohenzollern de pe tronul Romîniei și a ministrului său Brătianu. Napoleon III ducea pe atunci o politică prietenească Turciei ; se mai adăugaseră excesele împotriva evreilor din țară, care nemulțămîră într'atît pe împărat că trimise o telegramă cam drastică guvernului romîn, la care principele Carol răspunse cu mare grabă și cu multă precauție. Carol însuși declară în scrisorile sale, că situația lui Brătianu era foarte sdruncinată din toate aceste motive. Carol scrie fratelui său la 1 August 1868 : „Marchizul de Monstier (împuternicitul Franței) vrea „cu orice preț să caute ceartă Romîniei ca să facă să cadă un minister (Brătianu), ce nu mai are încrederea Franței“, iar Bourée spune : „trebuie profitat de această împrejurare (nota guvernului turc către guvernul romîn în chestia cetelor bulgare) pentru a cere căderea ministrului romîn ⁴⁾.

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 368.

2) și 3). „Memoriile“ lui Ciaicovschi, în „Sbornic“ X, Sofia 1894.

4) Regele Carol „Cuvîntări și scrisori“, vol. I, Bucureșt 1903, pag. 117.

Conflictul diplomatic mai continuă, dar cu forme atenuate; și nu se liniște până când ceteele bulgare părăsiră teritoriul român, îndemnate și de guvernul dela București, care de ochii turcilor trebuia să-și mai acopere prietenia sa fățișă pentru revoluționarii bulgari. O altă împrejurare când evenimentele politice—materiale, cum susțineam la început—împingea pe politicianii romîni la duplicitate.

* * *

Am amintit că'n perioada a doua, după moartea lui Racovschi și mai ales dela 1870, mișcarea revoluționară a bulgarilor ia un caracter mai energic prin ruptura care se face între cei hotărîți la acțiune și moderații, bogătași sau „ciorbagii”. Două personalități se evidențiază, două din cele mai frumoase figuri ale renașterii politice bulgare, Levschi și Botiov. O vreme conducerea mișcării o avea și Liuben Karavelov, mai mult literat de cît politician, mai puțin hotărît, din care cauză, cu toate meritele sa'e, fu nevoit să lase conducerea lui Botiov, mult mai tînăr, dar mai energic. Karavelov înclina spre Serbia, de aceea ne vom ocupa mai puțin de el.

Levschi, ajutat de Karavelov, la început, și de alți intelectuali, alcătui un nou comitet revoluționar: „Naredba na rabotnișitê za osvobođenieto na bălgarskiê narodъ” („Organizația activității pentru liberarea poporului bulgar”) în 1871. Sediul central era tot la București, după noul „statut-proect”, dar secțiunile se găseau nu numai în orașele romînești, ci și'n cuprinsul întregului pămînt al Bulgariei. Astfel voia Levschi să-și pue în practică ideile sale de-a rîdica în masă însuși poporul bulgar acasă la el, crezîndu-l copt pentru această mare acțiune. Nu de aceeași părere era și Karavelov, care mai cerea încă pregătiri, de unde și retragerea lui peste puțin timp din activitatea politică. Deocamdată în 1872 se făcu o mare adunare în casele lui Karavelov din București, care dă depline puteri lui Levschi să organizeze comitete revoluționare pe tot cuprinsul Bulgariei, unde și plecă. Comitete similare se alcătuiră și'n Romînia—nu și'n Serbia sau Muntenegru—, sub conducerea lui Karavelov. Firește că misiunea lui Levschi era cea mai grea, mai primejdioasă fiindu-i viața oricînd expusă. El activă intens întreg anul 1872, lucrînd mult pentru trezirea conștiinței de înăfrinare la conaționali săi, după cum o dovedește și întinsa sa corespondență cu organizațiile și diferite personaje din Romînia.

Moartea îl pîndea la fiecare pas ; ea nu întîrzie să vină la începutul anului 1873, cînd căzu ca un erou în luptă cu turcii.

Cum se explică această atitudine a lui Levschi ?

În această vreme un nou val revoluționar pătrunse din apusul Europei spre meleagurile cele mai depărtate. Ideile republicane care agitaseră Europa în lung și'n lat în 1848 nu muriseră ; ele es la iveală după înfrîngerea Franței din 1870, care se transformă în cea de-a treia Republică începînd din Septembrie acelaș an. Aceste idei ajung și pe meleagurile Romîniei, unde găsesc partizani, e drept cam puțini, printre liberalii radicali. Atunci încep atacurile împotriva principelui Carol, botezat mai apoi cu epitetul draslic de „spion prusac“. Atacurile opoziției liberale se manifestară și prin presa umoristă ; acum apar faimoasele poezii cu refrenul „Vodă Car-Vodă Car-Vodă Caragea“ cu aluzie la Vodă Carol.

Levschi era un republican convins. „Noi vrem deplină libertate și vrem să întemeem o dreaptă și cinstită Republică“. „Acum e vremea să renască o tînără Franță, o tînără Rusie...“⁽¹⁾). În manifestele sale vorbește despre o rîdicare în masă a poporului bulgar împotriva tiraniei turcești, pentru instituirea unei „republici democratice“, în care toate națiunile să se bucure de depline drepturi, fie ei „turci, bulgari, evrei etc“². Aceleași idei le manifestase și Karavelov prin 1869 în ziarul său „Svoboda“, („Libertatea“), în care scria : toate națiunile balcanice ar trebui să se unească pentru înfrățire și alcătuirea unei confederații libere ; „Bulgari și Sirbi, Romîni și Greci, dați-vă mîna unul altuia“ ; sau „totul“ ori nimic, noi vrem deplină libertate“, „după cum toate popoarele Europei se pregătesc astăzi pentru revoluție“³).

Ideile revoluționar-republicane sunt răspîndite în preajma anilor 1870-1872 de admirabila trinitate : Levschi în Bulgaria, Karavelov la București și Botiov în nordetul Romîniei⁴)—prin care istoricul bulgar vrea să'nțeleagă regiunea Galați-Brăila-Tulcea, unde a activat la început Botiov.

* * *

Dacă pentru republica democratică a lui Levschi n'am putut găsi dovezi mai sigure de directă influență din partea romînilor,

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 500.

2) Idem, pag. 501.

3) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 503.

4) Idem, pag. 504.

iar pentru radicalismul lui Karavelov mărginându-ne la o paralelă cu radicalul C. A. Rosetti, pentru ideile înaintate ale lui Botiov acest raport este bine evidențiat. Botiov, originar din Kalofer, o regiune vecină cu munții, cuibul haiducilor, din copilărie avea predilecție către faptele vitejești și îndrăznețe; urmîndu-și cursul la Odesa fu deziluzionat cînd făcu cunoștință cu regimul autocrat. Aici îmbrățișă el ideile noi cele mai revoluționare devenind adeptul lui Karl Marx. Iată deci, în sînul revoluționarilor bulgari, și-un socialist-comunist, căci fiind urmărit în Rusia trecu în Bulgaria, prin România, iar de-acolo iarăși în România, unde hotări să se stabilească definitiv pentru a lucra printre bulgari conform ideilor sale. „România era locul de reședință al haiducilor bulgari“, iar Giurgiu „cuibul permanent“ al acestora ¹⁾—de aceia aici debarcă Botiov în Septembrie 1867. Plecă la București, unde nu stă multă vreme, desgustat de intrigile bogătașilor „evoluționiști“ bulgari, pe care Botiov îi disprețuia și se'ndreptă spre Brăila. Plecă într'acoace, pentru că „Brăila avea și ziar și tipografie, iar libertatea deschise aici gura“ „împotriva tiranilor. Constantinopolul adunase slugile sultanului, Brăila pe dușmanii lui înverșunați“ ²⁾. Biograful lui Botiov afirmă „că pentru considerațiuni înalte politice—ca să nu strîce cheful sultanului „—guvernul român nu admitea revoluționarii în capitala“ ³⁾. Este vorba de acelaș guvern cu Brătianu care a silit pe Răcovschi să plece din țară. Pare totuși curios ca guvernul liberal să nu admita pe revoluționari la București și să le dea totuși complectă mină liberă la Brăila sau aiurea! De fapt, dacă „Brăila adunase pe dușmanii înverșunați ai sultanului“, aceasta dovedește toată simpatia guvernului liberal, numai că prezența în capitală a diplomaților turci și a țărilor prietene Turciei împingea pe Brătianu la politică de duplicita e, de care am amintit. Din orice izvor bulgar reese aceea. Pe față și la București îndoelnic, pe ascuns și'n provincie cu totul favorabil bulgarilor. Un alt centru care se bucura de tot sprijinul guvernului era Giurgiu, lagărul de iarnă al haiducilor“ ⁴⁾, unde străjile românești dormeau sau se făceau că dorm, cînd treceau refugiații sau revoluționarii bulgari de-o parte și alta a Dunării.

După ce la București intră în legături cu Dr. Ciobanov, de

1) Idem, pag. 266.

2). Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 279.

3). Idem, pag. 278.

4). Idem, pag. 267.

care vom mai pomeni, la Brăila se apropie de Voin'cov lucrînd la zîărul acestuia, romîno-bulgarul „Aurora Dunării“, de care am amintit.

În redacția acestuia făcu cunoștință cu liberalii de aici, mult mai îraintăți în idei, căci și pentru bulgari era o viață mai intensă, revoluționară. „Acest oraș făcu o impresie puternică asupra lui Botiov mai ales prin deplina autonomie a revoluționarilor, care se simțeau acasă la ei aici“¹⁾.

La Brăila, cași la Galați, se refugiau și alți revoluționari, cei urmăriți de poliția rusească. Prin re aceștia unul, foarte puțin cunoscut la noi, fu romînul Florescu. După numele adevărat Glimardi, originar din sudul Basarabiei, romîn după toate datele, se refugiase la Galați din cauza prigoanei din Rusia, schimbîndu-și și numele în Flor-Florescu. Era considerat ca „anarhist“, deși era adeptul comunismului propovăduit de curînd de Marx. La Galați intră imediat în legătură cu Botiov, cu care stîNSE apoi prietenia tot tîm, ul cît a stat în țară, 1868—1871. Ca romîn Florescu era și mai liber în mișcările sale, la Brăila găsise un cîmp frumos de activitate alăturîndu-și, ca un bun internaționalist, adepți dintre rușii și'n deosebi bulgarii revoluționari. După descrierea biografului lui Botiov, Florescu era o figură înpunătoare, care dela prima vedere îl ciștigă pe Botiov.²⁾ Prietenia comunistului romîn Florescu cu Botiov ținu pînă la expulzarea acestuia, în 1871, de guvernul conservator depe atunci, la cererea autorităților rusești³⁾.

La Brăila Botiov, Florescu, Ivan Ivanovici—un bulgar, un romîn, un rus—și alții alcătuesc în 1870 un comitet revoluționar pentru propagarea ideilor socialiste în masele romînești și'n mijlocul bulgarilor din Romînia⁴⁾. Nu cunoaștem prea mult din activitatea acestui comitet, dar el nu era privit cu ochi răi de către unii din liberalii romîni, extremiștii. Frațiunea „colectivistă“ de sub conducerea lui C. A. Rosetti, ce-a ramas acelaș idealist pînă la moarte, se număra printre aceștia. E suficient să amintim aici atacurile puternice ale opoziției liberale care pe timpul guvernului conservator al juinei depe din acelaș an 1870, me-seră pînă a ataca pe principele Carol în afacerea concesiunei Strussberg. Opo-

1) Idem, pag. 283.

2) Idem, pag. 327.

3) Iv. Clincarov, op. cit., pag. 418.

4) Idem, pag. 342.

ziția liberală interpelă guvernul în Cameră pe chestia externă—izbucnis războiul franco-german,—iar turburări e dinafară merseră până acolo, în cit unii liberali din Ploești, în frunte cu deputatul Candiano Popescu, proclamară republica la 8 August: „Republica“ din Ploești, d'și mult ridiculizată de nemuritorul Ca agiale, este un episod semnificativ al acelor vremuri, dacă îl punem în legătură cu în'reaga stare de spirit a opiniei publice rominești de pe atunci, stăpinită de extr miști liberali și'n strinsă leg tură cu toate manifestările ideilor înaintate din întreaga Europă în preajma anilor 1870—1871.

Manifestările antidinastice ale liberalilor romini, de care alăturăm tendințele radicale ale lui Karavelov, ideile republicane ale lui Levschi și extremismul lui Botiov, fac foarte critică situația principelui Carol, care începe să se gîndească la părăsirea tronului. Ideea republicană prinlea teren. Ad esa parlamentului către Domn, întocmită de majoritatea liberală, deși în opoziție ataca direct Cor va a, ceea ce hotări pe Carol la abdicare încă dela 10 Decembrie 1870 ¹⁾. N'o făcu și, d'ndu-se un vot de blam guvernului conservator, veni la putere o formație liberală cu Ion Ghica și D. Sturza. Dar agitațiile continuară și'n parlament și'n țară. Ghica era considerat protivnic lui Carol, la Constantino, ole și'n Austria căderea prințului se considera de neînălăturat ²⁾. În fruntea atacurilor stă ziarul „Romînu“ lui Rosetti; dar chiar cele mai mici gazete ale partidului liberal își îngăduie și ele atacuri ne mai pomenite la adresa prințului ³⁾.

Într'o scrisoare a prințului Anton de Hohenzollern, tatăl Domnului român, se pomea ște mereu despre uneltirele partidului revoluționar din România, prin care înțăgea opoziția extrem știlor liberali, radicali și republicani în acelaș timp. Punctul culminant ajunge la 10 Martie, c'nd se produse o manifestație ostilă împotriva coloniei germane ce serba, în sala Slatina a u, ziua de naștere a noului împărat german. A fost o mulțime imensă, care în strigăte de „Trăiască Republica“, după ce-a devastat sala, în prezența poliției indifferente, voia să se'ndrepte spre palat. A doua zi prințul Carol chemă locotenența Domnească din 1865, în mînel: căreia depuse abdicarea.

În aceste împrejurări, cînd organizațiile politice: democrații ex--

1) și 2) „Memoriile regelui Carol al Romîniei“, asc. VI, pag. 4 și 7. 3) Idem, pag. 16.

tremi și fracțiunea independentă din parlament, păreau stăpâne pe situație, propaganda extremiștilor bulgari era în toi. În aceeași lună, Martie 1871, producându-se Comuna din Paris, cel mai însemnat eveniment revoluționar din acei ani, Botiov împreună cu Florescu și ceilalți tovarăși hotărâră să sărbătorească izbînda muncitorimei pariziene. La Brăila se ținură mai multe întruniri, în care se declară solidari cu comunarzii parizieni, hotărînd chiar în una din aceste ședințe să trimeată un delegat din partea «comitetului» românobulgar ca să lupte pe baricadele Parisului¹⁾, Guvernul liberal al lui Ion Ghica nu privea cu ochi buni pe partizanii Comuni din Paris și ai socialismului, afirmă biograful lui Botiov²⁾. Dar formațiunile de stînga, la care se adăugară acum nu numai Rosetti, ci însuși Brătianu care nu intrase în minister, conduse de liberalii Fleva, Blaremburg și alții, nu vedeau cu ochi răi evenimentele din Paris. Prințul Carol Anton de Hohenzollern scrie că chestia Strussberg nu-i de cit un pretext în atacurile împotriva Domnului, „întreaga mișcare romînă are ca notă fundamentală dușmănia contra dinastiei germane și urmarea uneltirilor socialisto-republicane“³⁾. O mărturie prețioasă care corroborează cu datele culese din documentele bulgare asupra asemănării de idei și sentimente între extremiștii liberali și extremiștii revoluționari bugari.

Delegatul trimis de comitetul comunist românorugbulgar se pare c'a ajuns la Paris, unde s'a întilnit și cu alți tovarăși conaționali ce-au luptat pentru Comuna din 1871. În adevăr, după restabilirea guvernului lui Thiers prin înăbușirea Comunei, acesta a comunică, la 27 Mai (8 Iunie), însărcinatului de afaceri al Romîniei că „din nefericire s-au găsit printre insurgenții romîni, care și-au uitat „într-atît datorile lor către Franța amicală și ospitalieră, în cit s-au „unit cu comuniștii“⁴⁾.

* * *

Odată cu venirea la putere a guvernului omogen-conervator al lui Lascar Catargiu, imediat după evenimentele dela 10 Martie, agitațiile se mai liniștiră, deși Rosetti continua să atace prin „Romînul“ pe prințul Carol.

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 343.

2) Idem, pag. 346.

3) „Memoriile Regelui Carol“, pag. 30.

4) Idem, pag. 35.

Cu toată vigilența guvernului român, revoluționarii bulgari continuară să organizeze comitete și cete pe pământul României, să țină congrese la București unde venise acum și Botiov. În perioada anilor 1873-1876 Hristo Botiov trece pe primul plan, luînd chiar asupra-și conducerea întregii mișcări revoluționare din România. După moartea lui Levschi, la 1 Mai 1873, Botiov scoate la București ziarul „Budilnik” („Deșteptătorul”), care apare de trei ori pe lună — odată cu caricaturi și de două ori fără. Abonamentul era 12 franci anual—în monedă românească;—redactor șef e indicat Hristo Petcov (Botiov), redacția în strada Vergului No. 33, București ¹⁾. Era pe atunci în București o stradă, „Calea Vergului”, spre apus de Calea Moșilor, unde se găseau mai mulți bulgari. În casa unuia dintre ei, un bulgar ocupat cu grădiniștia într-un sat vecin, dela No. 6, își făcu Botiov marele cartier al revoluționarilor între anii 1873-1875 ²⁾.

„Budilnik” ne amintește de foile similare, caricaturiste, pe care le scoatea opoziția liberală tot pe atunci, atacând guvernul conservator și pe Domnitor. Tratatul comercial cu Austria fu un nou prilej din partea opoziției liberale să atace guvernul. Kogălniceanu și Brătianu întrebuintează toată elocvența lor pentru a dovedi că acest tratat este nefast țării românești. Atacurile la adresa Coroanei însoțeau regulat acțiunea opoziției unite, care se formase, în anii 1874-1875, împotriva oricărui proiect al guvernului. Agitațiile extremiștilor din opoziția unită mergea până la amenințarea cu revoluția. În 1876, cum vom vedea, se părea că acest fapt nu era de parte. În asemenea împrejurări activitatea revoluționarilor bulgari de sub conducerea lui Botiov era încurajată și inspirată de extremiștii liberali români.

Redactorii lui „Budilnik” nu se împăcau cu oficialitatea coloniei bulgare din București, în special cu ciorbaggii, între care Evloghie Gheorghiev. Se sgarceau să doneze cîteva parole pentru susținerea foarei; de aceia extremiștii nu cruțau nici un cuvînt de a-și înfiera. În articolele lor de protest revine adesea ori expresia «ciocoii», ce poate s-o fi împrumutat—în ori ce caz era comună—dela liberalii români, foștii tovarăși de comitete revoluționare, expresie pe care aceștia o aruncau adeseori politicianilor conservatori ³⁾. O

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 378-379.

2) Idem, pag. 426.

3) Iv. Clinciarov, pag. 383.

dovadă mai sigură despre acest schimb de expresii și idei ne-o dă un alt organ al grevei revoluționare bulgare

La 7 Decembrie 1874 g up 'l lui Botiov scoate un nou ziar cu numele „Zname“ („Steagul“) în locul lui „Nezav'simostk“ („Nealinierea“), odată cu preluarea efectivă a conducerii comitetului central din București. Atitudinea acestei foi trebuia să fie net revoluționară, după cum se anunță în programul primului număr chiar. Pentru aceasta redactorii foaiei bulgare nu găsesc alt motiv mai nimerit de cit cuvintele—traduse și'n bulgărește—urui deputat liberal român, Lascar Costin, scoase în Camera din 1872, ca împotrivire presiunii majorității guvernamentale a conservatorului Lascar Catargiu. Aceste cuvinte erau, în forma lor originală: „Dreptul de a vorbi aci l'am dela țera, ear nu dela domnievóstra; ve rogú dar sa mi respectati cuvântul! L. Costin“¹⁾.

O altă tendință de libertate, care apropie pe revoluționarii bulgari de liberalii români, era lupta împotriva prejudecăților învechite. Botiov ajungînd profesor la școala bulgară din București de ale cărei metode pedagogice înapoiate își bătuse joc mai înainte prin „Budilnik“²⁾ în anul 1874, atacă nu numai pe bogătași, dar și pe clericii, care reduceau întreaga mișcare de renaștere numai la chestia religioasă. În lecțiile, articolele și poeziile sale—Botiov a fost și-un poet național de vază,—atacă necentenit, pe preoți, ce-i aduce, în cele din urmă, destituirea din postul numitei școale. Era doar susținută mai mult de frunțașii bogătași ai coloniei bucureștene, cu care Botiov ducea război de moarte³⁾.

În 1875 Botiov, care se stabilise într-o altă casă din Calea Vergului, poartă o bogată corespondență cu diferite personalități bulgare, în care atacurile la adresa moderaților, între ei și Karavelov acum, alternau cu știri interesante asupra mișcării revoluționare. Într-o scrisoare dela 12 Aprilie către Drasov povestește cum venind la București un emisar dela revoluționarii din Odesa, de unde Stambulov se pregătea să vină la București, sub numele fals de Petcov, fusese reținut câteva zile de Karavelov anume pentru a nu-i da posibilitatea să se întâlnească cu Botiov sau prietenu său Anghelov. Karavelov îl mințise că Botiov nu se află în București, fugind din cauză c-ar fi fost urmărit de guvernul român³⁾. Că a-

1) Idem, pag. 404.

2) Idem, pag. 390-400.

3) Iv. Člinciakov, op. cit., pag. 530-333.

ceastă amenințare plana asupra lui Botiov nu trebuie să ne mire. Conservatorii lui Catargiu, cu toate remanierele ministeriale, nu vedeau cu ochi buni acțiunea bulgarilor, dar deocamdată nu luă nici o măsură împotriva-le. Era la mijloc numai o intrigă a lui Karavelov, datorită căruia tipografia, unde se tipăriseră broșurile și man festele revoluționare, fusese vîndută la inezat—cum ne înformează Botiov cu adîncă întristare.

Intr'o altă scrisoare adresată aceluiași la 16 Martie ¹⁾, amintește alte evenimente în directă legătură cu acțiunea cetelor revoluționare. Un revoluționar bulgar Volov fusese arestat la Rusciuc din cauza unui scandal cu niște „franțuji“ (?). Cu această ocazie din cercetări rezultă și complicitatea unora dintre membrii comitetului central; numele lui Stambulov și altora fu amestecat, toți urmăriți de guvernul turc. Poliția face cercetări și confiscă mai multe revolve trimise la Giurgiu din București prin intermediul consulului rus. Peste cîteva zile procurorul general făcu o percheziție lui Karavelov, iar cînd Botiov se duse la Giurgiu să ceară restituirea revolverelor, cu toată telegrama sa trimeasă ministrului de interne, fu refuzat. Se'ntoarse la București, se prezentă ministrului și lucrurile se aranjară astfel că n'aură nici o urmare serioasă, „fără publicitate“. Karavelov se scuzase că nu știe romînește—ceia ce nu era adevărat—, Țancov, redactorul ziarului „Balcan“ și unul din membrii comisiei revoluționare, declară că nu are nici un amestec pentru că așa era și pentru că nu vroia să se compromită față de guvernul romîn. Acest Țancov era în legătură de prietenie cu Brătianu și ceilalți liberali; mai tîrziu le vom vedea mai strînse. Guvernul, ca să nu dea încă o armă în mîna opoziției liberale, închise cum putu mai discret afacerea dela Giurgiu, bine'nțăles tot în folosul bulgarilor. Căci, după cererile guvernului turc, ar fi trebuit să ia măsuri de expulzare împotriva revoluționarilor. Pentru a ajunge la acest bun rezultat Botiov trimise la ministru pe doctorul Ciobanov din Ploești, care era în slujba guvernului romîn. Odată cu revolverele fuseseră confiscate de guvernul romîn și mai multe ziare și cărți bulgărești, pe care ușor comitetul le putu înlocui.

În acelaș an dr. Ciobanov fusese trimis în misiune la Cîmpina de autoritățile romînești. În drum se opri la mînăstirea Poiana sau „Poliana“, unde se'ntîlni cu Botiov, venit pentru aceasta dela

1) Idem, pg. 430-432.

București. De-acolo urmîndu-și drumul spre Cîmpina, într'o noapte se'nîlni cu o ceată de cinci voluntari sub conducerea voivodului Filip Totea urmărit și el de guvernul turc. După consfătuire se'ndreptară cu toții spre Carpați, unde, într'o mînăstire de călugări romîni, avură o întîmplare cam aventuroasă în dauna bieților călugări. 1) Și doctorul Ciobanov era funcționar de încredere al guvernului romîn! Numai o oblăduire binevoitoare putea s'admită asemenea situații.

Tot în 1875 Botiov trimise prin toate orașele Munteniei și Moldovei emisari cu broșuri și calendare bulgărești, imprimate în tipografiile romînești. Un calendar lucrat de Botiov, cu versuri și povestiri originale, conținea o nouă orînduire a sfinților creștini, alături de fiecare trecîndu-se cîte unul din eroii renașterii naționale sau din faptele mai însemnate ale trecutului bulgarilor. Activitatea lui Botiov și a comitetului revoluționar se reduce, în a doua jumătate a anului 1875 și începutul lui 1876, mai mult la propaganda culturală, colectarea de bani și tipărirea de broșuri revoluționare; întreaga corespondență a lui Botiov stă mărturie 2). Cufînd însă alît evenimentele externe, în special situația din Balcani, cît și cele din Romînia, luară o altă întorsătură.

* * *

Dar chiar sub guvernul conesrvator mișcarea revoluționară continuă. În vara anului 1875 Botiov plecă în misiune spre Rusia, unde trebu'a să se oprească în orașele Chișinău, Odesa, Nicolaev, să strîngă bani și muniții și să aducă pe Filip Totea. Pe drum el scrie, dela Brăila la 11 August, o scrisoare prietenului său Drasov, în care-i vorbește elogios despre un revoluționar Hristo Mach donschi, pe care-l recomandă de „om vr.dnic”. Acesta s'a întîln't cu un romîn ce făcea parte din oficialitate și dela care a aflat lucruri interesante. „Guvernul romîn va închide ochii peste orice se va întîmpla. Acum trebuie de lucrut cu energie. Ieri seara s'a întrunit la București comitetul pentru ajutorarea provinciilor răsucutate din Turcia! Acest comitet se compune din medici bulgari, între care și Țancov. Acesta se duse la Davila—un francez, întemeetorul școalei de medicină dela București—care i-a spus să nu întârzie și să lucreze. Toți miniștrii romîni sunt adunați

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 433-435.

2) Iv. Clinciarov, op. cit., pp. 460-470, 530-538.

„cu prințul în consiliu la Sinaia. Armata e în mișcare. Trebuie să deschideți ochii în patru... În noaptea aceasta voi pleca spre Iași. Aici suntem cu toți împreună la Piașiv. Cei de aici strâng bani, numai cei din Țarigrad vor întârzia câteva zile¹⁾).

După aceste date putem vorbi și despre o duplicitate a guvernului conservator față de mișcarea bulgară. Atitudinea binevoitoare a guvernului era indicată de noile întâmplări de peste Dunăre: răscoala din Bosnia și Herțegovina, cași de agitațiile neconținute ale opoziției unite din țară. O parte din conservatori, din ce în ce mai mulți, trecu de partea opoziției liberale și radicale formînd o mare coaliție care reclama mereu puterea.

La începutul lui Martie 1876 Carol primește în audiență pe Ion Brătianu, pe care nu-l văzuse de mult și-l impută atacurile opoziției, îndreptate în chipul cel mai violent și împotriva Coroanei. Brătianu îi răspunde arătîndu-se îngrijorat de situația internă și externă și cerînd s'aducă la cîrmă opoziția unită. Iar peste câteva zile, Bălăceanu îi raportează cele spuse de Rosetti că va izbucni o revoluție în țară dacă ministrul nu se retrage îndată²⁾. Brătianu îl însărcinează pe același să arate prințului că tronul e în primejdie directă; „n'ar mai fi cu putință să oprească opoziția dela excese³⁾”. La 1 Aprilie o nouă audiență a lui Brătianu cu aceleași pronosticuri și prezintă o listă cu miniștrii propuși, toți capi coaliției. Carol tu nevoit să ceară demisia lui Catargiu, dar rupse orice tratative cu liberalii și însărcină pe generalul Florescu cu formarea cabinetului, dar nu reuși cu nimic și acestuia îi urmă un alt minister cu Epureanu. Florescu demisionînd atrase atenția Domnului că urmarea schimbării de sistem va fi întărirea curentului antidinastic. Deși în noul minister intrase Brătianu și Kogălniceanu, opoziția reușise, liberalii și radicalii erau nemulțămiiți. În fața evenimentelor externe, răscoalele din Balcani, cereau un guvern al lor. Herțegovina și Bosnia erau în plină răscoală, Muntenegrenii și Sârbii erau gata de război, Bulgarii ferbeau și în România se formau mereu cete pentru a trece dincolo de Dunăre. „În același timp Kogălniceanu dă o circulară căpitanilor porturilor române de pe Dunăre, ordonîndu-le a fi cu cea mai mare băgare de seamă în privința trecerii străinilor și a transporturilor de arme

1) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 570—1.

2) „Memoriile Regelui Carol”; fasc. VIII, pag. 41.

3) Idem, pag. 43.

„în Tracia și invitându-l să-l înștiințeze grabnic prin telefon la ori ce caz de asemenea natură“¹⁾). Acesta la finele lui Aprilie. Decî în porturile romine începuse o puternică activitate a comitetelor bulgare, care înarmau și treceau dincolo cete revoluționare.

Deși Cogălniceanu cerea nu altceva decît informații și atenție, pentru a fi gata să răspundă observațiilor turcești, bulgarii știau că la putere este un guvern prieten lor, de aceea intensificaseră activitatea. Trecerea cetelor peste Dunăre se făcea cu mari greutate din cauza pazei vigilente și autorităților turcești. Totuși căpitaniii porturilor rominești se făceau că nu observă adevăratul caracter al bandelor, unii din ei le simpatizau chiar—după cum rezultă din circulara lui Cogălniceanu.

Pînă la începutul lui Mai 1876 au trecut mai multe mii de voluntari; numai la Petroșani, lîngă Zimnicea, trecuseră odată vre-o 7-800, din care cauză era să izbucnească un conflict serios între Poartă și guvernul român. Activitatea intensă a comitetului dela București era reclamată de marile turburări din Bulgaria. La 16 Septembrie 1875 se petrecuse o răscoală puternică, cunoscută srb numele localității Stara Zagora. Stambulov, înconjurat de Kolic Gancev, Iconomov și alții, stringînd o ceată de 200 oameni pune mîna prin surprindere pe oraș alungînd autoritățile otomane. În împrejurimi se răscoală o altă grupă sub conducerea voevodului Ruse; dar ambele mișcări sunt curînd înăbușite în sînge de turci, iar conducătorii reușesc să se strecoare prin bunăvoința populației bulgare. Toți șefii: Ivan Dimitrov, Volov, Stambulov, Iconomov, Apostolov, Dragostinov și Obretinov reușesc „din fericire“ să ajungă pe „pămîntul larg al Romîniei“—cum îl numesc ei înșiși.²⁾ În primavara anului următor, în Aprilie 1876, o nouă încercare, cunoscută sub numele de „răscoala din Aprilie“ fu pregătită tot în Romînia. La Giurgiu se alcătuiše un comitet special, în frunte cu Zaimov, Obretinov, Stambulov, Bencovschi, Dragostinov și Volov, care se adunau în clădirea numită „Cazarma“.³⁾ Impart întreaga Bulgaria în diferite sectoare, hotărâsc să facă secțiuni în fiecare sat și să le înarmeze, iar ziua o fixează pentru 1 Mai. Răscoala a izbucnit în Aprilie, dar cași precedentă, avu aceeași soartă de cumplită oprire.

Repetatele mișcări, pregătite toate pe pămîntul Romîniei, se

1) „Memoriile Regelui Carol“, pag. 60.

2) P. Constantinescu, op. cit. pag. 58.

3) Idem, pg. 59-60.

făceau cu sprijinul tacit al guvernului român, al liberalilor și prin ajutorul emisarilor ruși. Poarta anunță că are dovezi despre amestecul acestora și trimite bande de bașbuzuci să înăbușe mișcarea insurgenților. ¹⁾ În urma unor grozave orori generalisimul turc Abdul Kerim anunță la 15 Mai că răscoala din Bulgaria e înăbușită. ²⁾ Generalisimul se'nșela, căci numai peste 2-3 zile noi bande trec Dunărea din România, ceia ce'mpinge Poarta la un schimb violent de note cu guvernul român.

Guvernatorul general al vilayetului Dunării Asisim pașa, trimite ministrului Kogălniceanu o plîngere că prin împrejurimile Brăilei se formase o ceată gata să treacă în Turcia. În adevăr la 30 Aprilie îl găsim pe Botiov la Brăila, de unde șeful comitetului revoluționar anunță redacția ziarului „Zname“ din București stîngerea de voluntari ³⁾; iar la 13 Mai acelaș se află la Turnu Severin, la celalt capăt al țării ⁴⁾, cutreerînd tot malul Dunării pentru pregătirea cetelor. La nota lui Assim Kogălniceanu se mulțamește să înștiințeze autoritățile cerîndu-le să fie cu privighere. ⁵⁾ Dar o nouă plîngere a guvernatorului din Rusciuc arată cum mai mulți bogătași bulgari din Giurgiu, sub pretext de petrecere, adunau voluntari pentru a-i trece peste Dunăre, la hotelul „Basarab“; așa au trecut vre-o 7-800 pe la Petroșani lîngă Zimnicea. Kogălniceanu anunță pe colegul să dela interne, care hotărăște o anchetă, făcută de Herișescu, directorul ministerului de interne. Raportul acestuia ne evidențiază care erau adevăratele sentimente ale tuturor funcționarilor liberali față de mișcarea bulgarilor. El arată că acel hotel e al unui român, unde se adună țărani bulgari „pașnici“, muncitori care toamna pleacă în liniște acasă. ⁶⁾ Mai mult încă, guvernul român se plînge sultanului, prin agentul român generalul Ghica, împotriva lui Assim, care ar fi afirmat, greșit, consulului Austriei că România permite formarea cetelor bulgare! În aceeași zi Kogălniceanu scrie lui Ghica să asigure pe sultan că nu s'a format nici o bandă bulgară și să declare știrile spionilor ca fantastice!

Încă o pildă de duplicitate a guvernanților romîni,—și Kogălniceanu era liberal—, pe care însuși Țancov, fostul membru în

1) „Memoriile Regelui Carol“, pag. 52.

2) Idem, pag. 55.

3) Iv. Clinciarov, op. cit., pag. 591.

4) Idem, pag. 592.

5) „Memoriile“ pag. 56.

comitetul revoluționar bulgar și cel ce comunică aceste acte oficiale, o remarcă, căci noi știm astăzi precis câte bande se formau pe pământul României, sub oblăduirea guvernului liberal.

Plîngerile se'ntețesc și sosesc rapoarte chiar din partea funcționarilor romîni. La 18 Mai, Al. Nicolescu, căpitanul portului Severin, raportează lui Kogălniceanu cazul mai puțin obișnuit al vasului „Radețki“. Ce se'ntîmplase?

Botiov, cel ce organizase atîtea bande, nu mai putu să rabde atitudinea depărtată, ci voi să între el singur în foc. La 16 Mai se oprise în portul Rusciuc un vas sub pavilion austriac „Radețchi“, pentru a lua pasageri. Intre aceștia se urcară vre-o 20-30 de negustori cu geamandane și cu aspect pașnic; erau voluntari bulgari în frunte cu Botiov, care se urca la clasa I cu prietenul său Gurov. Pe drum se mai urcară și alții din porturile Turnu Măgurele, vre-o 100, din Corabia și Bechet altă sută, atingînd cifra de aproximativ 300 oameni. De pe vapor Botiov trimete mai multe scrisori la București soției sale ¹⁾ și prietenilor din România ²⁾, în care povestește faptele. În drum spre Severin, pela Cozludun, pasagerii își deschid geamandanele deodată, scoaseră uniforme, se îmbracă și înarmîndu-se siliră pe comandant să debarce într'un loc pustiu între Oreavița și Lom-Palanca ³⁾. Ideia și planul acestei aventuri au fost ale lui Botiov, după cum susține biograful și epilogistul său ⁴⁾. În fruntea cetei se'ndreaptă spre Balcanii Vraței avînd ca aghiotant pe voevodul Voinovschi și ca „secretar“ pe Gheorghe Apostolov, căci își întocmise un stat major, potrivit visurilor sale frumoase. După cîteva zile căzu într'o luptă eroică cu bandele turcești, fără a-și putea vedea idealul îndeplinit.

Incidentul cu vasul „Radețchi“ — cum îl numește întreaga presă străină — avu un răsunset în toată Europa și mai ales urmări pentru guvernul romîn. Cu acest prilej „Journal des débats“ scrie: „nu numai Serbia, dar și România este țara de unde răsculații își trag puterile lor ⁵⁾“. După expresia ziarului englez „Dail News“ dela 31 (19) Mai, „acest incident era imposibil să nu aibă urmări poli-

1) Iv. Clințiarov, op. cit., pag. 467.

2) Idem pag. 597.

3) „Memoriile“ pag. 57.

4) Iv. Clințiarov, op. cit. pag. 603.

5) Idem, pag. 620.

țice“¹⁾). În adevăr, între Poartă și guvernul român începu un război „diplomatic făcîndu-se chiar o chestie de cabinet“²⁾). Cogălniceanu îngrijorat cere agentului companiei austriace să trimată vasul la anchetă, care se face la Turnu Severin³⁾). În aceeași zi își declină responsabilitatea față de Assim, și pentru a face față, scrie lui Vernescu și Slăniceanu, dela interne și război, să ia măsuri contra bandelor dela Brăila și dela Calafat. Stăruințele turcești întezindu-se Cogălniceanu e silit să dea o circulară, la 22 Mai, către căpitanii porturilor amenințîndu-i cu destituirea dacă se va mai repeta cazul Radețchi. De asemenea scrie lui Slăniceanu, Vernescu și Brătianu, ca și ei să dea ordine vameșilor să nu mai permită îmbarcarea bulgarilor fără pașapoarte și să controleze pasagerii de arme. Ca răspuns căpitanul portului Severin îi raportează c'a oprit trecerea a 40 de bulgari și Sirbi, iar la 3 Iunie Cogălniceanu pe Assim că a oprit la Giurgiu niște cutii cu arme destinate Turciei, pentru care Assim îi mulțumește imediat⁴⁾). După cîte știm însă se pare că aceste două măsuri au fost singurile semne materiale din această epocă de stinjenire a revoluționarilor bulgari. Ministrul român se grăbește s'anunțe pe guvernul turc de singurile măsuri represorii, pentru a demasca adevărata atitudine prietenoasă bulgarilor. Cum că ordinele date erau numai de formă ne-o dovedește activitatea ne stingherită pe care revoluționarii bulgari o continuă pe malul românesc al Dunării, chiar după acest incident. Duplicitatea lui Cogălniceanu era în nota întregului guvern liberal.

La 28 Mai se află că la Oltenița se găsea un comitet bulgăresc, care hotărîse, între altele, să cumpere postav pentru uniforme. Tot acolo poposise o bandă de vreo 20 voluntari, în cîmp liber, care vroiau să profite de întinsa revarsare a Dunării spre a trece dincolo⁵⁾. Din scrisorile lui Cogălniceanu dela 31 Mai și a lui Ioanovici, inspectorul societății danubiene, din 3 Iunie, rezultă că bulgarii continuau să se adune la Oltenița, unde veniră din Chir-nogi și Ulmeni, cași'n alte centre, pentru a strînge bani, cu care să se înarmeze cetele⁶⁾. La Giurgiu sosiră lăzile cu arme oprite

1) și 2) Iv. Clinciarov, op. cit. pag. 622.

3) Vezi toate declarațiile însemnate în proces verbal Clinciarov, pag. 622-630.

4) Țancov, Sbornic citat.

5) „Memoriile Regelui Carol“, pag. 59.

6) Țancov, op. citat.

de guvernul român, totuși Poarta era nemulțumită și „zice că România închide un ochi în fața comitetelor bulgărești; numai în Giurgiu ar fi adunați 7-800 voluntari“¹⁾.

Atitudinea de duplicitate a miniștrilor români este foarte plastic arătată într-o comunicare, pe care o face în 1901 fostul revoluționar Țancov poetului bulgar Vazov. Amintindu-și de serviciile aduse cauzei bulgărești de Brătianu, care, în timp ce strângea mâna semnificativ delegatului revoluționar bulgar, se făcea că este indignat—pentru ochii celorlalți—sau care susținea acțiunea bandelor bulgare în discuțiile intime de cabinet cu conducătorii lor, Vazov cere conaționaliștilor săi să boteze una din principalele străzi ale Sofiei „Ulița Brătianu“²⁾). Insuși Domnitorul recunoaște rolul și nuanța politiceii dusă de guvernul român. Într-o scrisoare către tatăl său dela 12 Iunie 1876, el scrie: „Asupra noastră cade datoria „ingrată de-a îngreua comunicația comitetelor de aici cu cele din „Bulgaria și de-a împiedeca năvălirea bandelor armate în Turcia. „Mereu trebuie să procedăm cu energie la arestarea șefilor și trupelor. După câteva zile le dăm drumul, însă le oprim armele. „Măsurile astea ne fac nume rău în fața populațiunii creștine, care „așteptase dela noi cel puțin o neutralitate simpatică. Pe de altă „parte turcii nu ne recunosc aceste servicii; *dînșii cred că e de „datoria noastră să facem pentru ei la Dunăre serviciul de jan-darmi*“³⁾). Sigur c'acest rol nu-l urmăreau românii, și'n special liberalii, căci Cogălniceanu înaintează un memoriu ministrului de externe al Turciei, la 15 Iunie, în care-i spune că făgăduiala pe care o făcuse Porții, la venirea sa la minister, că România va păstra cea mai strictă neutralitate, o va ține și'n viitor, „de și aceasta îi pare foarte greu, populația românească din orașe și de pe malul Dunării fiind înrudită cu cea bulgărească“⁴⁾). Acesta era pretextul sub care ministrul român căuta să ascundă sentimentele sale față de acțiunea revoluționară a bulgarilor.

Incurajați de pretutindeni, susținuți mereu de bande formate în România, bulgarii întind răscoala peste Dunăre. Turcii să dea la orori îngrozitoare, sate întregi sunt desființate, ceea ce atrage protestul lumii întregi. Anglia, care până acum era priete-

1) „Memoriile“ pag. 61.

2) Ilie Bărbulescu în „Arhiva“ XXVIII, No. 1.

3) Regele Carol, op. citat, pag. 467.

4) „Memoriile Regelui Carol“, pag. 65.

noasă Turciei, în urma întrunirilor de protestare în fruntea cărora era marele om politic Gladstone—cărui comitetul revoluționar din București îi trimite o adresa de mulțumire ¹⁾, — ordonă ministrului său dela Constantinopol să facă o anchetă asupra cruzimelor, după care ia o atitudine ostilă Turciei. Aceste orori frământau atât pe bulgarii din România, în cât agitațiile lor păreau primejdioase chiar ordinii din statul român. La Bolgrad agitațiile erau așa de mari, că guvernul român fu nevoit să trimată două batalioane pentru menținerea ordinii ²⁾.

La finele lui Iulie, după strălucitul succes al liberalilor în alegeri, care aduc pe Rosetti ca președinte al Camerei, unde intra-seră „ultraliberali“ și nici un conservator, vine la putere un guvern liberal cu nuanța radicală, sub președinția lui Brătianu. Politica externă a acestuia e hotărâtă. După terghiversări, prin care căuta să mascheze față de turci aplecarea către ruși, bulgari și sârbi, el pleacă în Septembrie la Livadia, unde pecetluiește alianța ruso română și viitoarea independență a României.

Credem că din fragmentul acesta uitat al trecutului nostru nu prea depărtat a reeșit prietenia strânsă între vechii revoluționari bulgari și—am putea spune—vechii liberali, manifestată chiar atunci când aceștia din urmă îmbrăcau haina oficialității.

Prof. P. Constantinescu-lași.

Rusismele-rutenismele din toponimia românească

Printre numirile de origină slavă din toponimia românească ³⁾ unele au un fonetism rus-rutean în radical sau sufix.

Se află în total 59 teme (radicale) și 10 sufixe rusești-rutene, pe care le grupăm astfel, după fenomenul fonetic ce cuprind :
teme

1) cu polnolasia - *ere* (în loc de sudslav *re -*), *berez -* (rus.

1) P. Constantinescu, op. cit., pag. 75.

2) „Memoriile“ pag. 81.

3) Aceste numiri se găsesc înregistrate în următoarele dicționare geografice : *Marele dicționar geografic al României*, prelucrat de societatea geografică română, București, după dic-

berëza, sudsl. brza - de 13 ori, *bereg* - (rus. bereg. sudsl. breg. de 7 ori, *ceremuha* (rus. čeremuha) odată, *sered* - (rus. sered -, sudsl. sred -) de 2 ori.

2) cu polnoglasia - olo - (in loc de sudsl. la) : *bolot* - (rus. boloto, sudsl. blato) de 12 ori, *golov* - (ru. golova, sudsl. glava) *solon* - (rus. solon, sudsl. slan) de 20 ori, *molod* - (rus. molodoi sudsl. mlad -) o dată, *toloca* (rus. toloka, sudsl. tlaka) de 8 ori, *volok* (rus. volok, sudsl. vlak -) de 15 ori, *voloh* (rus. voloh, sudsl. vlah) de 3 ori, *volos* (de 2 ori, rus. volos, sudsl. vlas).

3) cu polnoglasia - oro - (sudsl. ra-) : *boroda* (rus. boroda, sudsl. brada) de 3 ori, *doroh* - (rus. dorog -) de 5 ori, *horod* (rus. gorod, horod; sudsl. grad-) de 17 ori, *corobca-coropca* (rus. korobka de 4 ori, *corol* (rus. korol-, sudsl. kralj-) de 2 ori, *coromîsla* (rus. koromyslo-) de 2 ori, *corotc* (rus. korótkii, sudsl. kratzk) o dată, *corov* - (rus. korova, sudsl. krava) de 9 ori, *soroca* (rus. soroka) de 4 ori, *storof* - (rus. storož, sudsl. straža) de 5 ori, *storona* (rus. storona, sudsl. strana) de 3 ori, *vorona* (rus. vorona, sudsl. vrana) de 9 ori, *vorota* (rus. vorota, sudsl. vrata) de 5 ori.

4) cu rutean *h* în loc de sudsl. *h* și chiar rus. *g* : *braha* - (rus. braga) de 5 ori, *buhaiu* (rut. buhaj, sudsl. buga) de 18 ori, *dolh* - (rus. dolg, sudsl. dlzg, dzlg) de 20 ori, *hălița* - (rut. halyca,

ționarele parțiale pe județe (Alessandrescu, *Dicț. geogr. al jud. Vilcea*, București, 1893; Antonescu Remuși, *Dicț. geogr. al Jud. Vlașca*, Buc. 1891; Canianu M. și Aurel Candrea, *Dicț. geogr. al Jud. Putna*, București, 1897; Chirița C., *Dicț. geogr. al Jud. Vaslui*, Buc. 1889; Condrea P., *Dicț. geogr. al Jud. Tutova*, Buc. 1887; Chirița C., *Dicț. geogr. al Jud. Fălciu*, Iași 1993; Dănescu Gr. *Dicț. geogr. al Jud. R. Sarat*, Buc., 1896; Gheorghiu C., *Dicț. geogr. al Jud. Neamț*, Buc. 1895; Ionescu S., *Dicț. geogr. al Jud. Suceava*, Buc. 1894; Iorgulescu B., *Dicț. geogr. statistic economic și istoric al Jud. Buzău*, Buc. 1892; Nădejde C. V. și I. Țițu, *Dicț. geogr. al Jud. Botoșani*, Buc. 1895; Racoviță O., *Dicț. geogr. al Jud. Bacău*, București 1895; Spineanu D. N., *Dicț. geogr. al Jud. Mehedinți*, Buc. 1894; Z. Arbore, *Dicț. geogr. al Basarabiei*, Frunzescu, *Dicț. topografic al Romîniei*, Buc. 1872. Grigorovița. *Dicț. geogr. al Bucovinei*, Buc. 1908, N. Mazăre, *Supliment la Harta etnografică a Transilvaniei*, Iași 1909, S. Moldovan și N. Togan, *Numirile de localități cu populațiune romînească din Ungaria*, Sibiu, C. Martinovici și N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și a celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

rus. galica) de 2 ori, *Havril* - în loc de n. propriu *Gavril* - de 2 ori, *hlel* - (rus. glej, rut. hlej) o dată, *hatna* (rus. gati, rut. hatn) de 14 ori, *hlib* - (cf. rut. hlyba) de 9 ori, *hlina* (rus. glina) de 11 ori), *hranițe* (rus. granica) de 2 ori, *hrib* (rut. hryb, rus. grib) de 2 ori, *hora* (sudsl. gora) de 10 ori, *horod*, *hulub* (rut. hólub, rus. gólub, bulg. gólzb) de 16 ori, *pohreb* (cf. rus. pogrëb de 4 ori).

5) cu *o* în loc de *e*: *ciorn* (rus. pronunțat *ciorn* în loc de sudsl. čern) de 17 ori, *ciors* (din čers -) de 3 ori, -jolt - (rus. žolt) o dată, *Odochia*- (în loc de *Evdochia*) o dată, *Olinca* (cf. *Olena*) de 2 ori, *Ostafi* în loc de *Eustațiu*) de 9 ori, *ozero* (în loc de *ezero*) o dată.

6) *u* în locul nazalului vechiu slav *on* (⌘=o): *dub* (din sudslav vechiu doḃ) de 15 ori, *dubrava* (din doḃrava) o dată, *luca* (din loḃa) de 29 ori, *preluca* (rus. preluka) de 4 ori. Acest fonetism se află și'n limba sîrbă. Socoim însă aceste radicale de nuanță rusească, fiindcă ele-s cuprinse în acele nume care aparțin nomenclaturei geografice a Moldovei exclusiv, deci departe de un contact și o influență sîrbească.

7) cu *ž* în loc de sudsl. žd *meže*- (în loc de *mežd*-) o dată.

8) cu *č* în loc de št—*občina* (în loc de *obština*) de 28 ori. Se aplică și la acest cuvînt observația de mai sus, cu privire la fonetismul *u* în loc de *o*.

9) cu „vtoroe polnoglasie“ (a doua polnoglasie adică cu -or, -ol în loc de *rx-lz*, d. ex. *borș*- (în loc de plsl. brzšt) de 10 ori, *borță* (în loc de plsl. brzt) de 8 ori, *holm* (cf. plsl. hlzm) de 36 ori, *corpaci* (cf. krzpac și kxrpăč) de 4 ori și *Moln* - (cf. plsl. mlznija) de 4 ori.

10) cu *v* prefăcut în *u*: *leorda* - *leurda* (din mai vechiu *Le-vărda*) de 31 ori, *staḃ* (din sudsl. stav) de 3 ori.

Sufixe cu *u* din *v*:

—*auca* de 16 ori (în loc de *avka*,—*aucea* de 2 ori (din *avcea*,—*ău* (din -ov) de 76 ori, —*ăuca* (din *avka*) de 9 ori, —*ăuțana* o dată, —*ăuți* (din *ovci*) de 172 ori, —*eauca* (din -eavka) o dată, —*euca* (din -evka) de 16 ori, —*iuca* (din -ivka) de 11 ori, —*ouca* (din *ovka*) de 17 ori.

Peste tot avem în toponimia romînească 548 numiri, care au temă rusă—ruteană și alte 321 care, indiferent de etimologia lor, au un sufix rusesc, specific rutean cu *v* prefăcut în *u* 1).

1) Se mai află încă 29 numiri despre a căror etimologie ne îndoim dacă e într'adevăr rusească.

Răspândirea rusismelor-rutenismelor din toponimia românească

Ele se găsesc aproape numai pe teritoriul moldovenesc¹⁾. Astăzi din 869 cuvinte de această origine (la care se mai adaugă 29 despre al căror etym. nu putem spune sigur dacă e rusesc) se află în Moldova dintre Carpați și Prut 312 radicale (plus 24 indoelnice), 70 sufixe; în Basarabia 45 radicale (plus 2 indoelnice), 119 sufixe. Celelalte, 107, se găsesc pe restul pământului românesc, astăzi răspândite: în Dobrogea—11 rad. și 2 sufixe; în Muntenia 50 rad. (anume *leorda* de 26 ori, *boloteasa* o dată, *bahna* de 6 ori, *borș* de 2 ori, *hora* o dată, *hatna* de 2 ori, *hulub* de 6 ori, *ciorn* de 2 ori, *dub* o dată), 3 radicale nesigure și sufixe (-*ău* de 12 ori, -*ăuți*²⁾ de 6 ori); în Transilvania 12 radicale (*borș*- o dată, *pruca* de 2 ori, *luca*- de 3 ori, *Czorna* o dată, *dolh* o dată, *bahno* o dată, *sereda* de 2 ori, *solona* o dată, care pot fi și maghăre, deoarece și Ungurii au acest fonetism) și 4 sufixe (-*ăuți*; -*ău* pentru ung. -*ò*, provenit și el dintr'un slav -*ov*, e foarte frecvent aici).

Extinderea geografică a rusismelor-rutenismelor

Extinderea acestor toponimice nu este egală pe tot cuprinsul teritoriului fixat.

Dacă ținem seamă de împărțirea provinciilor românești în districte, județe, ținuturi, comitate, constatăm că toponimicele rusești-rutene sînt inegal răspândite pe întinderea acestor subîmpărțiri administrative. Astfel: Bucovina—distr. Coțman are 40 numiri (15 rad., 25 suf.), Vijnița 32 (31 rad., 1 suf.), Cernăuți 32 (14 rad., 18 suf.), Rădăuți 21 (11 rad., 10 suf.), Storojineț 20 (16 rad.,

1) Se înțelege prin teritoriu moldovenesc pământul țării Moldovii de odinioară, care era cuprinsă între Nistru, Ceremuș, versantul răsăritean al Carpaților, pînă către Milcov în spre Sud și se fărîmîșase, prin vitregul vremurilor, în trei țări: Moldova, Bucovina și Basarabia astăzi din nou unite, dar ale căror nume l-am păstrat în această lucrare, pentru mai multă claritate în expunere.

2) Apariția sufixului rutean -*ăuți* tocmai în jud. Mehedinți se explică poate ca un termen de literatură beletristică (se găsește la S. Mehedinți, *către noua generație*, pg. 174, numirea Plescăuți ca nu în dicționarele geografice).

4 suf.), Siret 13 (5 rad., 8 suf.), Suceava 12 (5 rad., 7 suf.), Cîmpulung 10 rad., Gura-Homorei 3 rad., Văscăuți 2 suf., Zastavna 1 rad.

Moldova—jud. Dorohoi are 86 numiri (62 rad., 24 suf., Suceava 57+5 nesigure (43 rad., 9 suf.), Botoșani 52+2 nesigure (47 rad., 5 suf.), Neamț 38+9 nesigure (21 rad., 17 suf.), Iași 35 + 6 nesigure (35 rad.), Fălciu 27 (26 rad. și 1 suf.), Bacău 28+1 nesigură (20 rad., 8 suf.), Vaslui 22 rad. Puțna 17 (11 rad., 6 suf.), Tecuci 8 rad., Roman 8+1 nesig ră (8 rad.), Tutova 3 rad., Covurlui un radical.

Basarabia—ținutul Hotin 52 (8 rad., 44 suf.), Soroca 46 (12 rad., 34 suf.), Orhei 25 (14 rad., 11 suf.), Bălți 14 (5 rad., 9 suf.), Chișinău 13+2 nesigure (5 rad., 8 suf.), Bender 7 suf., Ismail 4 suf., Akerman 3 (1 rad., 2 suf.).

Muntenia—jud. R. Sărat 7 (1 rad., 6 suf.), Brăila 1 suf., Buzău 13 (6 rad., 7 suf.), Ialomița 2 rad., Ilfov 5 rad., Prahova 10 (7 rad., 3 suf.), Dîmbovița n'are, Muscel 10 (9 rad., 1 suf.), Vlașca 3 (1 rad., 2 suf.), Teleorman 2 suf., Argeș n'are, Vilcea 3 (2 rad., 1 suf.), Olt un radical, Romanați n'are nici o numire, Dolj 5 (4 rad., 1 suf.), Gorj 2 (1 rad., 1 suf.), Mehedinți 5 numiri.

Dobrogiia—jud. Tulcea 11 rad., Constanța 2 suf.

Transilvania—Comitatul Murăș-Turda 3 rad., Tîrnova-Mare 2 rad., Solnoc-Dobîca 4 rad., Cojocna 1 rad. Bihor 1 rad., Sătmăr 1 rad., Trei-Scaune 1 rad., Maramureș 1 rad., Arad 1 suf.

În cîiind aceste valori numerice pe harta pămîntului românesc și raportându-le la împărțirile administrative și hotarele provinciale, constatăm că numirile cu fonetism rusesc-rutean se găsesc aproape deopotrivă de răspîndite în Bucovina; se află în număr considerabil de mare în părțile de nord ale Moldovei și Basarabiei (aici și radicalele lor sînt mai variate). Cu cît ne îndreptăm spre Sud, și ne apropiem de Muntenia, numărul lor scade și radicalele și sufixele se repetă. Ast-fel Bender are numai 7 numiri (-iuca o dată, -ouca 3 ori, -auca o dată, -ăuca o dată, -ău odată), Cetatea-Albă 3 numiri (berez o dată, -euca o dată, -ău o dată), Ismail 4 numiri (-ouca de 2 ori, -ău de 2 ori), Tutova 3 numiri (boș o dată, bahna 4 ori, braha 3 ori), Covurlui o singură numire (holm), ba ch'ar lipsesc cu totul (d. ex. din ținutul Cahul-Basarabia). În Dobrogiia doar în regiunea pescărească a deltei sînt mai multe numiri, căci aici sînt mulți pescari ruși acum;

în Muntenia și Transilvania se găsesc pretutindeni răspîndite, dar în foarte mic număr și cu radicale, reflexe ale unor cuvinte ce au pătruns și în vorbirea zilnică de acolo. Mai vrednice de luare aminte sînt numirile cu -ăuți din Jud. R. Sarat, Comit. Arad, Trei-Scaune, Maramureș. Nesigure sînt numirile Solona, Hălmeag—din Transilvania (cf. și Halmul, Hălmacioaia din Jud. Suceava și Bacău); ele pot fi și ungurești, căci și Ungurii le au în limba lor.

Vechimea rusismelor-rutenismelor din toponimia romînească

După mențiunile, dealtfel puține la număr, aflate pr'n documente sau tradițiuni, înregistrate în dicționarele geografice, mai sus citate (pg. 1), cele mai vechi numiri nu-s anterioare veacului al XV-lea; ele corespund vremii de după întemeierea statului moldovenesc, astfel : Leucușouți e pomenit într'un document din 1400, Cernăuți la 1407, Prevorochii la 1418, Trăăuțul vechiu romînesc la 1429, Ciornipotok la 1433, Vóroneț 1435, Hliboca 1438, Storojineț 1448, Șirăuții-de-Jos 1448, Havrilești 1453, Pohorlăuți 1451, Șerăuți 1453, Dubăuți 1463, Bălcăuți 1470, Dolhești Mari are o biserică din 1470, Bădăuțul Romînesc 1481, Pătrăuți 1487, Tîrnauca 1479, Mănăstirea Voroneț e din 1488, Mologhia 1488, Mănăstirea Vorona 1500, Lașchiuca 1503 ; despre Soroca și Mănăstirea Popăuți ni se spune că exista în vremea lui Ștefan cel Mare. Cea mai veche așezare, pomenită în documente, este Rădăuți, din vremea lui Alexandru cel Bun.

CONCLUZIUNI

Toponimice slave, de nuanță rusă-ruteană, se găsesc în mare număr pe pămîntul Moldovei. Aceasta este o dovadă că pe aici va fi viețuit elementul rus-rutean, dela care Romîni-Moldoveni au moștenit aceste toponimice și unele cuvinte în graiul obișnuit.

Toate numirile, menționate (cf. pg. 15) că existau în veacul al XV-lea, se află în Nordul Moldovei, ceia ce probează existența Rușilor-Ruteni aici în timpul cînd statul se afirmă numai în aceste părți. Oricum, trăind pe aceste locuri mai dinainte, ori veniți după întemeierea țării, ei, desigur, se vor fi concentrat aici, conlucrînd la consolidarea statului și afirmîndu-se în conlucrare, căci numai astfel se explică faptul că s'au denumit așezările create prin cu-

vinte din limba lor. S'au extins apoi și ei, cîți putură rezista desnaționalizării, în limitele lărgirii hotarelor țării, dovadă avem scăderea numărului numirilor geografice cu fonetism rus-rutean în măsură ce ne apropiem de Sudul Moldovei, care la început nu aparținea statului moldovenesc.

Ca o dovadă că Rușii-Ruteni (Antes) au lucrat cei întăi la desțelenirea pămîntului de la Răsărit de Carpați pînă spre Nistru, apoi și la așezarea țării, avem numirile rusești-rutene, date așezărilor naturale: munți, ape, văi, dealuri; ei vor fi fost primii locuitori așezați ai acestor regiuni, căci altfel n'ar fi putut impune, venind în urmă, aceste numiri poporului, care i-a desnaționalizat. Vechimea acestor numiri date așezărilor naturale, vechime care coincide cu timpul cel mai îndepărtat, cînd s'au așezat Rutenii pe aici, se poate stabili, cu aproximație, prin cercetarea vechimei fenomenelor fonetice rusești-rutene, pe care le găsim în toponimicele discutate. Se știe că Rușii aveau pe *č*, *ž* pentru *št*, *žd* dejă în secolul al V-lea sau al VI-lea ¹⁾, numai că avem prea puține numiri cu acest fonetism; polnoglasia nu există înainte de sec. al VII-lea sau al VIII-lea p. Chr. ²⁾, guturalul *h*, specific rutenei, a început a se naște din anteriorul și rusesc general *g* în sec. XII și predomină în al XIV-lea veac ³⁾, la sfîrșitul veacului al X-lea vogalele nazale nu mai existau în l. rusă; apare *o* în loc de *e* dejă în sec. al XI-lea ⁴⁾.

Existența acestor fonetisme atît de vechi, de nuanță rusă-ruteană, în toponimia romînească ne arată că Rușii Ruteni au putut să se așeze chiar din veacul al IV-lea pe aceste locuri (chiar numiri ca Cernăuți, în care radicalul *cern* - are fonetism sudslav, ar putea fi socotite ca rusisme, dar vechi de tot, anterioari epoce prefacerii lui *e* în *o*).

Pe restul pămîntului romînesc, adică afară de Moldova, găsim cele mai multe numiri de origine sudslavă; numărul rusismelor-rutenismelor fiind extrem de redus. Aceasta dovedește că aici

1) Prof. Ilie Bărbulescu, *Arhiva*, April 1923, citează pe Mikola *Berührungen* și *Ursl. Grammatik*; Buga, *Izvestija*, Acad. Petersb. XVII, 1 pg. 4.

2) Acelaș citează pe Mikolla, *Berührungen* și Ialo Kalima. *Die ostseefinischen Lenhwörter im Russischen*, Helsingfors 1915.

3) Prof. Ilie Bărbulescu, *Arhiva*, April 1923, citează pe Sobolevskij, *Lekcii po Istorii russkago jazyka*, Kiev 1888 și Margareta Ștefănescu, *Arhiva*, Ianuarie, 1922, pg. 75.

4) Sobolevskij. *Lekcii*, pg. 20.

au influențat slavii de sud-Bulgariți. Linii de demarcație între teritoriul cu bază etnografică bulgară și cea ruteană nu se pot fixa; o graniță cum e Milcovul, stabilită de I. Weigand¹⁾, e cu totul arbitrară, deoarece vedem că rusisme rutenisme se găsesc și dincolo de Milcov, în Muntenia și Transilvania (cf. pg. 12).

Prin cercetarea elementelor rusești rutene din toponimia românească (fragment din lucrarea mea: Elemente e rusești-rutene din limba românească și vechimea lor, nepublicată încă) *se dă la iveală o mulțime de etimologii*, nediscutate de nimeni pînă acum, *se dă importanța cuvenită acestor elemente*, ne bănuite că ar fi existind în limba noastră) nu e de mirare că cei care popularizează știința cum sunt d. ex. Mihail Dragomirescu și G. Adamescu în cartea de l. română pentru clasa a VIII-a de liceu, discutind despre elementele limbii romine, nu pomenesc nimic despre elementul rus-rutean, ca cea mai vechie influență rusească asupra Românilor, ci se mărginesc a vorbi despre o influență mai nouă în limbă de la vremea lui Petru cel Mare și a ocupației rusești în principate, pe cîtă vreme oamenii de specialitate, ca Ov. Densușianu în *Histoire de la langue roum.* îl omit cu totul), *se determină mai cu precizie locul unde Rușii-Ruteni și-au exercitat influența lor și se îndepărtează unele păreri și teorii greșite* (Pič, *Die dacischen Slaven u. die Csergeder Bulgaren*, 1888 pg. 258 îi admitea în părțile Maramureșului, ale Comitatului Sătmar, în partea de S. V. a Transilvaniei și în părțile muntoase ale Banatului răsăritean și aduce, ca și înaintașul său R. Rösler, *Romänische Studien*, 1871, pg. 321, o mulțime de toponimice cu radicalul Rus-, Ros ca reminiscențe ale numelui acestui popor. Filevič, *Istoriija drevnej Rusi*, Varșava, 1896. crede că Rușii-Ruteni ar fi locuit pe tot teritoriul cuprins între Carpați și Dunăre, cu extindere în Răsărit pînă la Kiev. Dintre Români Hasdeu, *Etym. Magnum Romaniae*, Tom. III, fasc. III, coloana 2845 și Tom. III fasc. I, pg. XXI îi admite între Nistru și Olt. Aceștia admit un teritoriu relativ vast de expansiune. Părerea lor e tot atît de greșită ca și a celor care-i afirmă pe un teritoriu cu totul redus cum e Iorga, *Basarabiu noastră*, pg. 8 și în *Histoire des Relations russo-roumaines*, Iassy 1917, pg. 3, care-i admite în Bucovina, Nordul Basarabiei și Moldova pînă la Iași.

Prof. Dr. Margareta Ștefănescu

1) Der Milcov bildete von Alters her die Grenze zwischen bulgarischen u. kleinrussischen Ethnographischen Einschlag (XXVI-XXIX Jahresber., pg. 83).

Dialectele italiene de sud și limba română.

[Vezi «Arhiva» XXX (1923)]

IV. Stilistice.

63. În introducerea acestui studiu am pomenit de greutățile care ni se pun în cale atunci când vrem să arătăm înrudirile dintre graiurile Italiei sudice și limba noastră. Aceste greutăți sînt și mai mari în ce privește stabilirea unor aprôpieri de natură stilistică. Fenomenele de acest fel aparțin mai ales limbii vorbite, care, se știe, n-a deșteptat decît relativ tîrziu și încă numai parțial interesul filologilor. Prin urmare, faptul că o particularitate stilistică oarecare nu se întîlnește în dicționarele care ne stau la dispoziție sau chiar în colecții de texte nu dovedește deloc că în realitate ea n-ar exista în graiul respectiv. Acest lucru îl vom constata și la numeroase exemple românești din cele citate mai la vale: nu din dicționare și nici din scriitori, ci din limba vorbită în diferite pături sociale le-am cules pe cele mai multe. De aceea concluziile care s-ar putea trage din asemănările de acest soi din dialectele italiene sudice și limba română n-au decît o tărie relativă. Afară de asta se va vedea la fiecare caz în parte că numai rareori avem a face cu particularități stilistice, a căror origine să fie preromanică. În majoritate ele se datoresc unei înrudiri psihice, mai mult sau mai puțin general omenească: izvorul lor se găsește adică în ceiace Nemții numesc «Elementarverwandschaft», iar A. Philippide (cf. «Viața Romînească» 1915, Iulie-Sept., pg. 159 urm.), cu un cuvînt foarte potrivit, coincidentă. În vremea din urmă, cînd relațiile dintre popoare au ajuns, grație mării dezvoltări a mijloacelor de comunicație materială și intelectuală, așa de întinse, se poate vorbi serios de o psihologie intereuropeană, ca să ne mărginim la continentul nostru, și prin urmare de o stilistică europeană: dacă s-ar cerceta din acest punct de vedere limbile, nu numai cele romanice sau germanice ele între ele, dar și trecînd dela o ramură la alta, s-ar constata desigur multe puncte comune, care-și au cauza în psihologia general europeană (cf. Ch. Bally, *Traité de stylistique française* 2. Vol. I, Heidelberg 1921, §§ 25, 26).

Cu tot pesimismul exprimat indirect în considerațiile de mai sus, cred că punerea față în față a exemplurilor românești și a celor ita-

lienești va fi de oarecare folos, în primul rînd prin materialul adunat din ambele limbi, în al doilea prin încercarea de a explica măcar pe unele din particularitățile stilistice citate.

Înșirarea lor are loc, în general, alfabetic, și anume în ordinea întrebuițată de autorii dicționarelor și studiilor cercetate de mine (v. lista lor în «Arhiva» XXX, pg. 46). Cînd nevoia de a discuta la un loc expresii înrudite sau chiar identice, dar înregistrate în colecțiile menționate după criterii deosebite dela un autor la altul, m-a făcut să mă abat dela această regulă, trimit în paranteză pe cetitor la articolul din dicționar, deunde am luat exemplul respectiv

64. Neap. *abbajare* : *Cane c'abbaja, no mmózzeca* can che baja, non morde — rom. *cînele care latră nu mușcă*.

Neap. *abbuscare* lucrare, guadagnare : iron. *esser bastonato* ; pentru' înțelesul figurat să se compare rom. *a se căpăta cu ceva* (cînd e vorba de bătaie, dar și de ocară).

Sic. *abbuttatu* gonfiato ; fig. imbronciato, gonfiato : cf. rom. *umflat în pene* (ca *curcanul* !), unde *umflat* înseamnă aceleaș lucru ca ital. 'gonfiato' (sinonim cu 'insuperbito'), apoi *bosumflat*.

Vast. *accascà* (impers.) convenire, essere del caso : 'nghi 'na *ggiàvune nu vicchie 'n gi accasche* con una *giòvane un vecchio non fa buona figura* : verbul citat aici este acelaș cu ital. *cascare* 'fallen', a ajuns deci la aceiaș întrebuițare ca rom. *a cădea* în impers. *se cade*.

Vast. *acche* acqua ; di donna bella, attraente si dice : *tì li pu vàive dendr' a 'nu bicchiere d'acche* te la puoi bere dentro un bicchiere d'acqua — rom. *s-o beț într-un pahar de apă* (despre o fată sau femeie frumoasă). S-a pornit, probabil, dela băuturile (poate și dela lecurile) plăcute și binefăcătoare organismului. Dicț. Acad. pg. 184, col. I se gîndește la «dragostea sau simpatia pentru cineva (pe care și-l închipui în acelaș timp ca mic)». — Sic. *acqua* : *esser ntra un' acqua* sau *ntra un gurgu d'acqua* essere tutto in sudore — rom. *a fi (tot) o apă* (despre unul asudat tare) ; *lu sangu nun si po fari acqua* — rom. *sîngele apă nu se face* : acest proverb există și în limbile balcanice, după cum ne justifică Pericle Papahagi în al II Anuar al lui Weigand, pg. 175, nr. 315 inc. *tutti semu d'un' acqua tantu ciumi* siam d'un pelo e d'una lana, siam tutti d'una origine : cf. rom. *a fi toțl o apă, a face o apă (din toate)* 'a fi egali, a șterge toate deosebirile, a (se) contopi într-una' (Dicț. Acad. pg. 184, s. v. *apă*). Sic. *acqua* (Supplemento, Dicț. lui Traina, din care citez toate exemplele siciliene) : *truarisi in cattivi acqui* (di chi sta male in denari, o in pericolo) essere o trovarsi in cattive

acque — rom. *a călători în ape rele* 'a fi pe drumuri primejdioase' *a fi în apele sale* 'a se simți bine, în largul său'. Dicț. Acad. I. c., pg. 184, vorbind de idiotismul *a pluti în apele cuiva* 'a fi de părerea cuiva', crede că avem a face cu o traducere a franc. *être dans les eaux de qqn.* Totuș între *a pluti în apele-cuiva* și *a călători în ape rele*, *a fi în apele sale* este o strânsă legătură și astfel ar fi dispus cineva să-și închipuie că și aceste două idiotisme sînt împrumutate, ceiace ar fi evident fals, ținînd samă de caracterul lor pur popular. Foarte probabil ne găsim în fața unor expresii luate din gura corăbierilor, plutașilor, etc., care au existat la noi decînd lumea. *A pluti în apele cuiva* se regăsește aproape cuvînt cu cuvînt în macedorom. *tu fe ape se-adapă?* 'dessen Meinung teilt er?', unde nu poate fi vorba de influență franceză, precum și în neogr. *oē tī verā poutiētzi* sau *βλοκεται?* (v. Pericle Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen* în al XIV Anuar al lui Weigand, pg. 164, nr. 413).

Sic. *accattari* comperare : *accattari a prezzu ruttu* comperare a massa, a colpo : cf. rom. *a rupe prețul* den Marktpreis bestimmen, (Trans.) *cu ruptul* in Bausch und Bogen (Tiktin, Rum.—d. Wb. s. v. *a rupe*). Cînd se rupe ceva, întimplarea hotărăște, o alegere din partea omului este așadar exclusă.

Sic. *acidduzzo ucelluzzo* : *muriri comu un* — morir placidamente — rom. *a muri ca un puțu de găină* idem.

Neap. *aciervo* acerbó ; proprio delle frutta non mature, quando per lo più hanno un sapore afro o lazzo, aspero ; immaturo, giovanile : pentru ultima însemnare cf. rom. *crud* (despre un om ne dezvoltat încă fizic sau intelectual).

Neap. *addefrescare* rinfrescare ; ricrearsi ; temperare, mitigare, lenire : cf. rom. *a se răcori* (după mînie, indignare, etc).

Sig. *agra agro* : *farsi agru* farsi brutto (dissentire, soffrire di mala voglia una cosa) : cf. rom. *a se face* sau mai ales *a fi acru* 'a se îndispune, a fi indispus'. Dicț. Acad. s. v. *acru* citează după Zanne, Proverbele Romînilor : *a-î fi cuiva sufletul* (sau *înima*) *acru de ceva* 'en avoir assez' și *a se uita cam acru la cineva* 'regarder qqn. de travers' ; traducerea idiotismului din urmă mi se pare cam liberă, căci însemnarea lui obișnuită este 'a se uita (cu ochi răi) rău la cineva' și numai deaceia poate fi înlocuit cu 'a se uita chiorș'.

Abr.² *allattā* allattare ; fig. quando il grano è nella spiga,

tuttora immaturo, dicesi che *allatte*, vast. *allattà*, allattare; si dice che *allatte*, al grano che è ancora immaturo sulla spiga: tot așa se zice rom. *a da* sau *a fi în lapte* despre fructul format, dar încă necopt al cerealelor (din pricina sucului alb, asemănător cu laptele).

Vast. *alme* anima: *l'alme de mametu e de pette* l'anima di tuo madre e di tuo padre (imprecazione vulgare): să se compare întrebuințarea ironică a rom. *de sufletul mame-tei și a lui tată-tu*.—Abr.³ *aneme*: *anema* 'scite agonia, suono dell'agonia: cf. rom. *a-î țeși sufletul*; *șta' nghe ll'anem' a le dinde* (s. v. *dinde*) tenere, regger l'anima coi denti, esser rifinito, neap. *avere l'anema a le diente* trovarsi li li per morire: cf. rom. *a fi cu sufletul la gură* id. Și în limbile albaneză, neogreacă și bulgară—există expresii asemănătoare (în bulg. se zice ca în neap.: '*cu sufletul în dinți*' (v. Papahagi I. c., pg. 147, nr. 264).—Neap. *anema de cane* feroce, crudele: cf. *a fi cîne* sau *cînos la suflet* 'a fi rău, fără milă'.—Sic. *figghiu d'arma* figlio adottivo (Salvioni, Spigolature siciliane, serie II, pg. 1109, unde se citează și veneț. *fio d'anema*)—rom. *copil de suflet*: între un astfel de copil și unul adevărat deosebirea este că legăturile părinților cu cel dintâiu sînt numai sufletești, cu cel de al doilea însă și fizice. Cf. și friul. *fi d'anime*, ngr. *Ψυχονάρδι* și *Ψυχονυίδς* (Papahagi I. c., pg. 155, nr. 331, apoi O. Densusianu, Hist. de la I. rom. I, 222).

Neap. *annettare* nettare, polire; rapire, rubare: și rom. *a curăți de banț* înseamnă în limbajul familiar 'a lăsa pe cineva fără parale' (fie furîndu-i-le, fie cîștigîndu-i-le la un joc de noroc).

Sic. *ad annu* (s. v. *annu*) posto avv. per 'lungo tempo'—rom. *la anul* și *la anul cu brînză (noîă)* 'peste un an; tîrziu; niciodată'. Și în limbile balcanice cu înțelesul 'la anul viitor' (Papahagi I. c., pg. 141, nr. 203). Cf. lat. *ad annum* idem.

Abr.³ *aremeni'* venir di nuovo, ritornare:—*parende* esser parente; *cullù m'arevè zije* quello mi è zio—rom. (*cutare*) *tmî vine unchîu, văr*, etc.

Abr.³ *areștrégne'* restringere:—*lu fene* rammassare, rammontare l'erba messa a seccare; *lu pópele s'è restrette* si è fatta gente—rom. *a strînge finul, a se strînge oamenî, lume*, amîndouă cu aceleași înțelesuri ca și corespunzătoarele lor abruzeze.

Sic. *arrabbiari di duluri* disperarsi dal dolore, *arrabbiari di fami* arrabbiar dalla fame—rom. *a turba de durere, de foame*, etc. id.

Neap. *arresediare* rassettare; imbellettare; porre in punto, in netto il lavoro compiuto; torre dal mondo, spacciare, uccidere—

rom. *a curăți* 'a omori' (adică *a curăți pe cineva de vîrjă* sau poate și *a curăți pămîntul (lumea) de cineva*; mai probabilă pare prima explicație). La Tiktin s. v. găsim numai forma pronominală a acestui verb cu înțelesul discutat aici: *a se curăți de ceva* sich einer Sache entledigen, von ihr befreien, sie loswerden.

Abr. *arrevà* 'arrivare, raggiungere: frutt' arrevate mature—rom. *poamă ajunsă* id. (Dicț. Acad. s. v. *ajuns*), apoi *copil ajuns* 'dezvoltat' (se zice și *cum s-a ojunș copilul cutăruța=ce bine, ce repede a crescut*). În aceste exemple avem construcții eliptice: *ajuns la coacere, la creștere*, etc.

Neap. *ascia ascia: fatto co l'ascia* uomo o lavoro grossolano—rom. (*făcut*) *din topor* (=necțoplit, dintr-o bucată): cu toporul nu se pot ciopli lucruri fine. Și în lb. balc. idiotisme analoage (v. Papahagi I. c., pg. 123, nr. 49).

Neap. *asciuttare* asciugare; dimagrare, intristire: cf. rom. *a se usca* (=a slăbi) *de suferință, de dor*, etc.

Sic. *asinu: essiri un asinu quasatu e vistutu* esser un asino calzato e vestito, essere pretto un asino: să se compare rom. (*a fi*) *vită* sau *vocă încălțată* (despre un om prost din cale afară). Interesant este epitetul *încălțat*, căruia în siciliană i s-a adăugat spre complectare și cel de 'îmbrăcat'. Pentru explicarea lui avem mai multe posibilități. *Vită încălțată* ar putea însemna 'vită împiedecată': un animal cu piedică la picioare se găsește în stare de inferioritate față de unul liber, căci îl poți prinde și face ce vrei cu el; pentru întărirea ideii de 'prostie' limba, nemulțămîta dela o vreme cu simpla vorbă *vită*, a determinat-o în chipul arătat aici. Ceva analog întîlnim în comparația *prost ca oaia cu jug*: întăiu s-a zis (și se zice încă) numai *prost ca oaia*, iar apoi, spre a exagera 'proștia', s-a recurs la imaginea oii căreia i se pune jug (ca la porci, de ex., sau chiar la... gîște, cum am avut prilejul să văd într-un sat de munte din Putna), pentru a nu face stricăciuni pe lîngă casa omului. Dar și altfel ne putem închipui nașterea acestui idiotism. Sic. *vistutu* ne arată că-i vorba de îmbrăcarea și încălțarea animalului, întocmai ca la om (deși nu-i exclus ca *vistutu* să fie un adaos relativ nou, atras de *quasutu*): un măgar gătit cu.... haine și ghete este mai ridicul decît așa cum l-a lăsat Dumnezeu, fiindcă prostia-i pare mai mare; cf. *cheluluț tichie de mărăritar ți lipsește* sau *prostul, dacă nu-ți fudul, n-are haz*. Să se compare totuși macedorom. *laste ncălțat*, sinonim cu dacorm. *îi pot-*

covit—*înşelat*, care are corespunzătoare în limbile balcanice (v. Papahagi l. c., pg. 123, nr. 51).

Vast. *aspërge* pioggerella breve ; şi în romîneşte se zice despre o ploaie uşoară *stropitură*.

Sic. *attacari* legare :—*ad unu pri li manu e pri li pedi* non lasciarli appicco, agio, chiuderli ogni via di poter nuocere—rom. *a lega* sau *a fi legat de mînt şi de picioare* (cu o nuanţă deosebitoare în înţeles, căci expresia romînească înseamnă deobicei 'a se afla într-o situaţie grea', din pricina sărăciei, a copiilor numeroşi ş. a.).

Abr. *a tutta passata* senza interruzione—rom. *la tot pasul* idem.

Sic. *avaru* :—*di canigghia e sfagaru di farina* avaro di crusca e sciupone di farina, scioccamente avaro—rom. *scump la tîrtîţă şi ţeftîn la făină* id.

Abr.³ *avè* avere ; soffrire, patire ; aver da fare : *che ha ?* che male soffre ? *ha 'vute 'nu sborte* ha sofferto un aborto : cf. rom. *ce are ? a avut scarlatină, lungoare*, etc. ; *quande ce n' ahà ?* quanto li resta a fare : cf. rom. *cît măi are* (scil. *de lucru*) ?

65. Teram. *battèseme* : *avè lu*—di vino, anacquarlo (tosc.—şi teram.—se zice *battezzar il vino* id.)—rom. *a boteza vinul* 'a-l amesteca cu apă'. Aceiaş însemnare o are irp. *adacquà lu vino* : dacă nu mă înşel, am auzit zicindu-se în limba noastră *vin adăpat* = *vin botezat* (vin căruia i s-a dat... să bea apă, ca la animale!).

Sic. *beddu bello* : *cuì bedda voli pariri, multi guai voli partiri* o *peni e guai havi a suffriri* chi bella donna vuol parere, la pelle del viso le convien dolore : ceva asemănător exprimă rom. *obrazul subţire cu cheltuială se fine* ; *nun è bedda chidda che è bedda, ma chidda che piace* non è bello quel che è bello, è bello quel che piace—rom. *nu-î frumos ce-î frumos, îl frumos ce-mî place mie*.

Sic. *beni* : *stari beni cu 'na pirsuna* esser bene di uno, esser in grazia—rom. *a sta bine cu cineva* id. ; *fari beni* (detto di vivande, rimedii, etc.) far bene, giovare—rom. *o mîncare, o doctorie*, etc. *îmî face bine* id. ; *fari di lu beni ad unu* giovargli, soccorrerlo : fargli del bene—rom. *a face bine cuîva cu banî, cu boiî, cu căruţa*, etc. 'a împrumuta cu...'.
Abr.³ *bone* buono : *la mamma bbone* la madre vera, *lu fije* —il figlio legittimo (opp. di naturale) : şi în romîneşte adj. *bun* are

înțelesul 'adevărat, drept', când determină substantive, care arată legături de rudenie, precum *mamă, soră, vară, etc. bună, tată, frate, văr, etc. bun*. Punctul de plecare a fost desigur, cum sugerează Dicț. Acad. s. v. (pg. 691, 692), în graiul copiilor : aceștia au zis bunicilor *tata bun* și *mama bună* spre a-i deosebi de părinți (*tata* și *mama* pur și simplu), fiindcă cei dintăiu îi alintau mai mult decât ceilalți : prinurmăre, adj. *bun* a însemnat la început ceiace înseamnă azi în mod obișnuit : 'care face bine'. După aceea s-a zis *tată bun* și *mamă bună* despre părinții adevărați, în opoziție cu *tată vitreg* și *mamă vitregă*, și cu acelaș înțeles primitiv de 'bun (la inimă)'. Cu timpul sensul acesta s-a pierdut, pentrucă *vitreg*, așa de strâns legat de *bun* în mintea oamenilor, îndrepta atenția mai mult asupra raporturilor juridice decât asupra celor sufletești ; astfel *bun* a ajuns să însemne 'adevărat, legitim'. Din acest moment el a trecut și la celelalte cuvinte, care denumesc relații de rudenie și care, fără exemplul lui *tată bun* și *mamă bună*, nu s'ar fi putut lega cu adj. *bun* în felul arătat aici. Și în alte graiuri romanice (foarte puține, dealtfel) găsim ceva analog ; v. S. Pușcariu, Etym. Wörterbuch der rum. Spr., pg. 20, nr. 237, unde se dau și informații bibliografice.

Cal. Sc. *bumba* bomba, grossa fandonia, *bumbaru* bugiardo (termine familiare) : al doilea înțeles al cuvîntului calabrez ne amintește de rom. *gogoasă*, care și el înseamnă în limbajul familiar 'minciună'. Gogoasa seamănă cu bomba, căci amîndouă sînt relativ mari și goale, la fel cu minciunile, care tot așa au o înfățișare măreață, dar sînt lipsite de conținut (adevărat), sînt goale. Așa cred că trebuie să ne explicăm evoluția semantică a vorbei romînești : exemplul calabrez citat aici, apoi v. franc. *boule* 'minciună' (Dicț. Acad. s. v. *gogoasă*) sînt paralele interesante, care confirmă pe deplin această presupunere. Dicț. Acad. l. c. se gîndește altfel : afară de *gogoșile de ristic*, există *gogoși de tufă* 'excrescențe ce se fac pe ramurile stejarului', care însă nu au însușirile celor dintăiu ; prinurmăre s-a zis întăiu *a vinde gogoșl (de tufă drept gogoșl de ristic !)* 'a minți', iar apoi, prin analogia sinonimului *a spune mincîunl*, s-a născut *a spune* (și *a vorbi, a croi la, a înșira la*) *gogoșl*. Dicț. Acad. s-a luat, pe cît se pare, după Zanne, Prov. Rom., care s-a lăsat înșelat de cuvîntul *vinde* : eu cred că expresia *a vinde gogoșl* s-a născut mai tîrziu decât celelalte, iar punctul de plecare au fost nu *gogoșile de tufă*, ci *gogoșile de aluat*, așa de căutate de oameni pela iarmaroace și la alte ocazii.

66. Cal. Sc. *ca mo viegnu!* (detto per lo più ai ragazzi in segno di minaccia) (s. v. *ca*)—rom. *că acu(m) viū!* se întrebuintează în aceleași condiții.

Teram. *cacannite*: *fijje cacannite* l'ultimo nato („anche nel dialetto romano“): cf. rom. *a căca* ‘a naște (cu ușurință, fără multe dureri)’ (Dicț. Acad. s. v.). Nu știu deunde a luat acest dicționar explicația pusă în paranteză; cred că din pricina afectului (anume a disprețului față de cel despre care vorbim) verbul discutat aici a ajuns la sensul arătat: cf. *a făta*—*a naște* (oamenii sînt puși pe aceeaș treaptă cu animalele, adică tot dispreț pentru cei dintăiu), precum și însemnarea exemplului din Teramo (u l t i m u l copil, adică în general cel mai slăbănog la trup și mai puțin dezvoltat la minte, cînd e vorba de o familie numeroasă). *Cacōne* pauroso assai: cf. rom. *cîcîcea*, *cacă-frică* id.—Abr. *cacaferza* grande paura („tosc. cacafretta“); abr. ² *cacà* (volg.) partorire: —*fijje* scodellare, stampar figliuoli, *cacarone* molto pauroso, spericolato, *cacaccione* pauroso, *cacaferze* grande paura, *cacanizze* l'ultimo nato: pelîngă exemplele romînești de mai sus să se mai compare *cîcat cu ochi* ‘om de nimic, (m. ales) copil (se zice, la necaz sau spre dispreț, mai ales copiilor obraznici)’, sinonim cu *boț cu ochi* (Dicț. Acad. l. c.). Și fiindcă în loc de *cîcat* se întrebuintează oarecum eufemistic *rahat*¹⁾, acesta depe urmă a căpătat și înțelesul figurat al celui dintăiu: despre un om fără personalitate, neînsemnat se zice în batjocură că-i *un rahat*.—Sic. *cacarisi li causi* sau *cacarisi di sutta*: dicesi di chi facendo una cosa si perde d'animo: cacarsi'sotto o addosso, farsela nelle brache—rom. *a se căca* (*a se scăpa*) *în pantalonî* id. (ital. *calze* însemna odată, iar izolat chiar astăzi, ‘pantaloni’); sic. (Suppl.) *cacari* in ischerzo e spregio per partorire, scodellare un figlio.

Neap. *cacciottella* cagnina, cuccia, cagnuola; fanciulla carez-

1). Sinonimia acestor două cuvinte a luat naștere și din cauza unei îndepărtate asemănări a noțiunilor exprimate de ele (disprețul pentru rahatul venit din Grecia și Turcia, țări puțin simpatice Romînilui, au jucat un rol însemnat la apropierea vorbelor discutate aici), dar mai ales din cauza înrudirii fonetice (aceiaș terminație și aceeaș vocală în temă). Cît de hotărîtor poate fi acest din urmă element, dovedește cuvîntul *regățean* (și *ră-*) ‘Romîn din Regat’, creat după Unire de cătră Ardeleni: mie unuia această vorbă îmi sună neobișnuit de urît, tocmai pentru că înfățișarea ei fonetică îmi amintește de *rahat*, cu sensul figurat arătat mai sus.

zevole ; fanciulla lasciva, püttanella — rom. *cățea* (verächtl. v. unkeuschen Weibern) Creatur, Luder (Tiktin).

Sic. *caciu cacio* : *cadiri lu caciu nta li maccarruna* succedere una cosa ben a proposito e opportuno ; cascar il cacio su' maccheroni : deși cuvintele principale din această izolare sînt altele decît în romînește, ea ne aduce aminte ca înțeles și întrebuițare de a noastră *a-î pica (cuîva) laptele în păsat* 'a-i ieși bine socotelile, a-i veni la timp ceiace (și mai mult decît) dorește'.

Cal. Cr. *cadiri cadere* : *cadiri ammalato* infermare, ammalare, sic. (s. v. *malatu*) *cadiri malatu* cader in letto, ammalarsi — rom. *a cădea bolnav* id. (cf. și *a cădea la pat*, rezultat probabil din *a cădea bolnav la pat*). La început se va fi zis despre oamenii loviți pe neașteptate și cu mare putere de o boală oarecare : îmbolnăvirea avea loc tot așa de repede ca o cădere din picioare. Sau poate altfel : bolnavul se așează în pat, seamănă așadar cu un om care a căzut, care nu se mai ține în picioare, poziția normală a celor sănătoși.

Sic. *caminu* cammino : *fari* — oltre al senso proprio vale anche : andar innanzi — rom. *a-și face drum* id.

Sic. *cammisa* camicia : *prima la cammisa e poi lu jippuni* prima per sè e poi per gli altri : exact aceiaș însemnare o are rom. *îl ma aproape cămeșa (de piele) decît jiletca* (s. *surtucul*), sinonim cu *mîlă mi-î de tine, dar de mine mi se rupe inima* ; de cele mai multe ori se spune numai *îl maî aproape cămeșa de piele*. Faptul că în partea a doua a acestei izolări există cuvinte relativ nouă în romînește nu dovedește deloc că însăș izolarea ar fi de dată recentă ; neologismele au înlocuit cuvinte vechi, care vor fi existînd pînă azi în graiul țăranilor, mai puțin cunoscut în general decît cel orășenesc.

Neap. *cajazza* gazza, specie del corvus corni (la Appendice numele latinesc al acestei păsări e corvus pica) ; (di donna) : linguacciuta, gridajuola : cf. rom. *coșofană și gaiță*, întrebuițate cu acelaș înțeles (*coșofană* înseamnă și 'Țigancă', din cauza culorii negre).

Abr. *calenne* calende : *cardà' le* — a une caricarlo d'improperi, dirgliene in tutti i tuoni, scoprire gli altarini, neap. *cantare le ccalenne* rinfacciare magagne, rimproverare vizi, sic. (s. v. *cantari*) *lassari cantari* lasciar dire, non dar retta, non curare, lasciar cantare — rom. *a-î cînta cuîva (la cap) ceva* 'Jmd. etwas vorreden' (Tiktin) : numai despre lucrurile neplăcute (obiectiv sau subiectiv

neplăcute) se zice că ți le cîntă, ceiace reiese și din citațiile lui Tiktin. Cuvîntul *calenne* din abr. și neap. ne amintește de rom. *a-î face cuița capul călindar*, foarte apropiat ca sens de *a-î cînta*. Originēa acestor izolări trebuie căutată în serviciul religios, cum dovedește atît *a cînta* (preoții cîntă la nuntă, la mort și la alte slujbe, depildă cînd cineva-i bolnav), cît și *călindar* (acesta-i plin de sfinji, care-s foarte numeroși și feluriți).

Sic. *canzuna* : *ripetiri semprî la stîssa*—ripicchiari su—rom. *a cînta* s. *a spune mereu acelaș cîntec* id., apoi *cîntec vechîu* ‘lucruri cunoscute, spuse de repetate ori’. Cred că aceste izolări au luat naștere ca și cele discutate în articolul precedent, dar, probabil, în alt mediu : e vorba de cîntece obișnuite, nu numai decît de cîntece religioase. Cf. lat. *cantare* etwas einschärfen, vor etwas wämen.

Irp. *capa capo* : *passà pe la capa* venire in pensiere, bale-nare in mente, sic. (s. v. *testa*) *passaricci pri testa* pensare, andare per la fantasia ; vale anche ricordarsi—rom. *a-î trece (cuița ceva) prin cap* id. — Agn. *keape, kuope* capo : *damme nu keape d'accia* dammi un filo d'accia—rom. (*dă-mî un*) *cap de ață* id.—Sic. (s. v. *capu*) *nun pigghiari* sau *nun truvâri nê capu nê cuda* trovarsi confuso, non saper uscire da un imbroglio : non raccapezzarsi, non trovare od avere nê capo nê coda : cf. rom. *a nu avea (un lucru) nicî cap nicî coadă* ‘a nu-i da de rost’ [cf. lat. *nec caput, nec pedes (habere)*] ; *milli capi di bestii* per dire mille bestie : mille capi di bestie—rom. *o mie de capete de vită* id. (cf. lat. *grex XXV capitum*).—Sic. (s. v. *testa*) *darisi* sau *sbattirisi la testa pri li mura* (disperarsi) batter il capo nel muro, darsi alle bertucce, darsi al beco—rom. *a se da* sau *a se bate cu capul de pãreț* id. ; *nun si putiri arraspari la testa* (esser affacendatissimo) non aver tempo da respirare—rom. *a nu avea timp (nicî) să te scarpini în cap* id. ; *mittirisi 'n testa 'na cosa* (crederla a diritto o torto) mettersi nella testa, proporsi di farla : porsi in cuore, mettersi in capo — rom. *a-șl pune în cap un lucru* (și *a-șl vîri, a-șl băga...*) id. ; *aviri 'n testa di fari 'na cosa* (aver voglia, aver in pensiero di fare checchessia) aver in testa di fare checchessia—rom. *a avea în cap să facî ceva* ; *veniri 'n testa* venire all'idea, venir al pensiero o in mente — rom. *a veni în cap* id. ; *partiricci* sau *perdiri la testa* non ci si raccapezzar piu, ingrullire, amattire — rom. *a-șl pierde capul* id. ; *aviri la testa a fari 'na cosa* (aver volontă, esser intento a far checchessia) avere il capo a far checchessia : cf. rom. *n-am cap să fac nimic* (și ca întrebare : *am cap să fac ceva?*) ‘nu

pot face nimic'; *di la testa feti lu pisci* (dell' alto scende la corruzione; o la causa è de' maggiorenti) il pesce comincia a putir dal capo, vast (s. v. *cocce*) *lu passce accumenz' a puzzè' da la cocce* il pesce puzza dal capo — rom. *peștele dela cap se-mpute* id. (Cf. lat. *piscis primum a capite foetet*). Sic. (Salvioni, Spig. sic. III, pg. 1154, nota 2) *circari la testa* pettinare (în Valmaggia *quer* înseamnă „cercare le pulci, i pidocchi, viene a dire pettinare”) — rom. *a căuta în cap* id. (nu numai decît cu pieptenele. ci și cu mîna): avem aici o elipsă de natură eufemistică: *a căuta păduchî în cap*. Tot așa trebuie să fi fost și în siciliana, unde cu vremea *testa* a devenit obiect direct pentru că amintirea adevăratului obiect direct, neexprimat, s-a pierdut cu desăvîrșire. În izolarea din Valmaggia elipsa s-a întins asupra ambelor complemente, și din aceiaș cauză.

Irp. *capiddo* capello: *fà li capiddi janchi* affaticarsi, affannarsi, iar s. v. *janco*: *fa li capiddi janche* incanutire — rom. *a scoate perî albî cuiva* 'a-l îmbătrîni fără vreme, necăjindu-l' (Dicț. Acad. s. v. *alb*).—Sic. *mittirsi li manu a li capiddi* non saper uscire da un imbarazzo, confondersi dei molti affari: avviliarsi, confondersi: expresia corespunzătoare din romînește *a-și pune minile în păr* (mai des *în cap*; cf. și *a se apuca cu mînile de păr* s. *de cap* id.) se întrebuițează pentru a arăta mirarea, uimirea, desoperarea, etc. la vederea unor lucruri neașteptate și de obiceiul neplăcute; *teniri pr'un fil di capiddu* per dire che tien poco: tener a un fil di seta, star sui trampoli: cf. rom. *a se ținea într-un fir de ață* și *a-î sta (cuiva) viața într-un fir de ață* 'a fi într-o situație nesigură, în mare primejdie' (Dicț. Acad.). După cîte știu, în ambele aceste izolări se zice și... *fir de păr*, cu aceiaș însemnare.—Cal. Cr *capidi bianchi* capelli canuti—rom. *perî albî* (cf. lat. *capilli albi*).

Irp. *carna* carne: *esse nu piezzo de carne co l'uocchio* grossolano, materiale, grassaccio—rom. *boș cu o'hî* 'om (gras), cu fața fără expresiune, cam prostuș' (Dicț. Acad. s. v. *boș*), care-i desigur o construcție eliptică pentru *boș de carne cu ochî*. Înțelesurile date de Dicț. Acad. nu-s toate pe care le are această izolare. Chiar numai din renumitul pasaj al lui Creangă: *la am fost și eă, în lumea asta, un boș cu ochî, o bucată de humă însuflețită din Humuleștî* se vede bine că însemnarea mai curentă este 'persoană fără valoare, om ca toți oamenii'. În special copiilor (mici) li se adresează această vorbă, pe jumătate disprețuitoare, pe jumătate drăgostoasă, tocmai pentru că ei nu reprezintă încă nimic în scara valorilor omenești.

Neap. *carrozza* : *portare ncarrozza* canzonare, burlare, minchionare col bel garbo—rom. *a lua în căruță* id. Izolarea românească n-am găsit-o în dicționarele obișnuite, dar e foarte des întrebuintată în vorbirea familiară, unde, potrivit progresului mijloacelor de locomoție, se aude în vremea din urmă chiar *a lua în automobil* și mai ales *a lua în aeroplan*, cu acelaș înțeles ca *a lua în căruță*. În „Arhiva“ XXIX (1922) pg. 531 am încercat să dau o explicație istorică expresiei neapolitane și cele românești, bazându-mă pe existența unui obicei juridic din evul mediu, conform căruia cei judecați și condamnați pentru anumite fapte dezonorante erau purtați din loc în loc prin cetate spre a fi văzuți de locuitori și astfel expuși bațjocurii. Tot acolo puneam alături de *a lua în căruță*, ca sinonimă, izolarea *a lua împrejur*, pe care o regăsim în italiana (*prendere s. pigliare in giro*). Leo Spitzer, în «Dac̄romania» III, pg. 650 urm., e de părere că în cazul acestor din urmă expresii avem a face cu termeni vînătoarești : s-a zis întâiu despre vînat *a-l lua împrejur*, adică *a-l încolți* (acest— înțeles, comunicat lui Spitzer de d-na Balmuș, există într-adevăr, însă nu cred că-i mai răspîndit decît celălalt, cum se spune acolo), apoi despre oameni. Explicația lui Spitzer, deși nu-i dată ca ceva sigur, pare a se apropia mai mult de adevăr. În orice caz e nevoie de o cercetare specială a limbajului vînătorilor : numai așa se pot afla lucruri precise cu privire la aceasta, ca și la alte particularități stilistice de aceiaș natură.

Sic. *caru caro* : *tinirisi caru s. farisi caru a vidiri* non lasciarsi molto vedere : far caro di sè—rom. *a se ținea, a se face s. a fi scump la vedere* id.

Neap. *casa casa* ; stanza, sic. (Suppl.) *casa* semplicemente per stanza : înțelesul de ‘odaie’ îl are și rom. *casă* în graiul p̄opular. Astfel se spune c̄urent *casa cea mare* ‘odaia în care se ține curat, destinată musafirilor’ spre deosebire de *casa cea mică* ‘odaia de locuit, obișnuită (deregulă, dar nu totdeauna mai mică decît cealaltă)’. Această evoluție semantică nu s-a putut petrece decît în condiții primitive de viață, cînd casa întregă se reducea la o singură cameră, însoțită cel mult de o tindă, cum se vede și astăzi foarte des pela țară. Sau poate ne găsim în fața unui relict semantic moștenit : cf. lat. *casa* Häuschen, Hütte, adică o singură încăpere.

Sic. *caudu caldo* : *darinni una cauda e una frigida* darne delle buone e delle triste : darne una calda, una fredda : cf. rom. (*α*)

spune cuiva) una caldă, una rece (‘a-i spune) lucruri plăcute și lucruri neplăcute’.

Sic. *causi* calzone, calzoni : *nun sapirisi affigghiari li causi* essere ragazzo o imperito ; moccicone — rom. *a nu ști să-și lege izmenele s. pantalonii* id.

Vast. *cavalle* cavallo : *șlingh' a cavalle* sto a cavallo ; sono sicuro del fatto mio — rom. *stău s. sînt călare (pe situație, de ex.)* id. — Irp. *cavaddo* cavallo : *a cavaddo donato no se guarda mmocca* ciò che non costa nulla, non va esaminato minutamente ; sic. *cavaddu :* *a cavaddu datu nun si guarda 'n mucca* a caval donato non gli si guarda în bocca — rom. *calul de dar nu se caută în gură* id (cf. lat. *equi donati dentes non inspiciuntur*).

Abr.³ *cavezette* calza, *cavezettelle* calzetta ; fam. gruzzolo, salvadanaio delle donne : și rom. *cîorap* și *câlțun* se întrebuițează cu înțelesul de ‘casetă de economie’ (cf. *a strînge, a avea, a aduna, etc. banș la cîorap s. la călțun*).

Vast. *cênghe* cinque ; s. pl. nome fanciullesco del denaro, dindo : cf. rom. *n-am un cincî, dă-mî un cincî, na-îl cincîul îndărăt,* etc., care sînt (mai exact : erau, înainte de războiu) foarte des întrebuițate în graiul familiar, mai ales în cel muntenesc (specific bucureștenesc). În limbajul școlăresc deasemenea se articulează *cincî* (și alte numere, de obicei dîntre cele mici, precum *doi, trei*), spre a denumi notele la studiu.

Abr.³ *cerche* quercia : *è 'na cerca d'ome* è una gran tacca d'omo, è robustissimo, vast. *'na cerca d'ommene* un uomo robustissimo — rom. *i-un stejar de om* id.

Sic. *chiaccu* cappio : *mettiri lu chiaccu a la gula* soperchiare ; sopraffare, opprimere—rom. *a pune cuiva lațul s. juvățul în gît* id.

Vast. *chicacce* zucca ; fig. testa : *è 'na chicacce* detto di persona di mente ottusa, neap. *cocozza* cucurbita melopepo, zucca : capo : cf. rom. *bostan* și *dovleac* ‘cap (mare și prost)’ (Dict. Acad.). Deaceia se zice de ex. *cap aî, bostan porșil* (despre cine înțelege greu lucrurile).

Irp. *chicà* piegare : *chicà la capa* obbedire, consentir fuor voglia — rom. *a pleca capul* id. (cf. *capul plecat sabia nu-l taie*).

Sic. *chiovu* chiodo, chiovo : *un chiovu caccia fora n' autru* chiodo leva chiodo — rom. *culù cu culù se scoate*, întrebuițat în toate împrejurările cînd vrem să arătăm că un rău se înlătură prin altul (adică prin antirăul lui) ; deaceia are și aplicări glumețe, care se îndepărtează cu totul dela înțelesul originar, depildă în cazul

unei răceli (: trebuie să mai rîcești odată ca să scapi de prima răceală !), al unei beții (: bețivii incorigibili sînt... convinși că urmările mahmurelii nu se pot combate decît printr-o nouă beție !). Cf. lat. *cuneus cuneum trudit*.

Cal. Cr. *chiudari* chiudere : *chiudari la porta in faccia ad unu (per onta)* fare una finestrata — rom. a *închide* (mai energic : a *trînti*, a *izbi*) *cuiva ușa in față* s. *în nas* id.; *chiudari appena l'occhio (per dormire)* velare l'occhio—rom. *deabia am închis (am putut închide) ochii* (mai expresiv : *un ochișu*) id. — Sic. *chiudiri l'occhi* morire : chiudere gli occhi—rom. a *închide ochii* id.; *chiudiri ochiu* dormire : chiuder ochio — rom. a *închide ochiul* s. *un ochișu* id.

Sic. *ciatu fiato* : *livari lu* — opprimere, angosciare ; tirar, le milze — rom. a *lua sufletul* (sau *și sufletul dintr-însul*) id. ; *nesciri lu ciatu* morire : tirar le cuoja ; esser affannato — rom. a-î *îeși sufletul* id. [ambele înțelesuri le are și izolarea rominească ; *s-a îndurat D-zeu de el : Ț-a îeșit sufletul !* ; 2) *până să scape de Incurcătura asta, Ț-a îeșit sufletul (dir-tr-însul)*] ; *fari nesciri lu ciatu ad unu* opprimerlo, affliggerlo — rom. a *scoate cuiva sufletul* id. ; *ciato mio* ben mio : amor mio, ciocio mio — rom. *sufletul mieu*. Cf. lat. *mi anime* mein Herz, meine Seele (la adresa iubitei). Exemplele siciliene și romînești citate aici ne arată minunat de bine trecerea înțelesului cuvintelor sic. *ciatu* și rom. *suflet* dela 'Atem' la 'Seele'.

Irp. *cielo* : *dă nu puino ncielo* dare un pugno in cielo (imprende cose impossibili) : cf. rom. a *face gaură* sau *bortă în cer* '(ironic) a face ispravă mare, un lucru neobișnuit' (Dicț. Acad. s. v. *gaură*).

Cal. Cr. *cipuda* cipolla : *mangiar pane e* — dicesi di chi viva miseramente, e di chi si sa adattare nella miglior maniera — rom. a *mîncea pîne și cu ceapă* id. (de ex. *să știu (de) bine că mînînc pîne și cu ceapă și tot îmi cumpăr casă*).

Vast. *cocce testa* : *ni' mmi pozze rattà' manghe la cocce* non mi posso grattare neanche la testa ; non ho un minuto di riposo—rom. *nu pot* sau *n-am vreme nici (măcar) să mă scarpin în cap* id. ; *canda ti căpete, dajj' a la cocce* quando ti capita, vendicati — rom. *cînd îți cade în mînd, dă-ți la cap* id. ; *'n' di-facce passà' niscîuni dilăure di cocce* non ti faccio passare nessun dolore di testa (si dice per incoraggiare alcuno a fare una data cōsa, assicurandolo che niun danno gliene potrà derivare) ; și rom. *nici capul nu-l doare* înseamnă că situația cuiva este exce-

lentă, ca n-are de suferit nimic, nici măcar o durere de cap. Asta dovedește că durerea de cap e socotită ca cea mai ușoară indispoziție, poate tocmai fiindcă-i așa de obișnuită. Tot s. v. *rocce* aflăm următoarele : Când pe cineva îl doare capul, i se face cruce pe frunte de trei ori cu degetul cel mare dela mîna dreaptă și se spun următoarele versuri :

Tre ucchie t'á 'dducchiete, Trad. tosc. : Tre occhi ti hanno adocchiato,

Tre sende t'á 'jutete.

Tre santi ti hanno aiutato.

Ucchie di zitelle

Occhi di zitella

Abballe pi la terre,

Giù per la terra,

Ucchie di maritate

Occhi di maritata

Abballe pi la strate,

Giù per la strada,

Ucchie di viduvelle

Occhi di vedovella

Abballe pi la rruhuarelle.

Giù per la viuzaa.

Chi è li tre sande ?

Chi sono i tre santi ?

Patre, Fëjj' e Spirde Sande.

Padre, Figlio e Spirito Santo.

Dacă acest descîntec n-are efect, atunci se spune un altul, care trebuie să aducă numai decît vindecarea bolnavului ; îl reproduc. și pe acesta pentru interesul ce-l prezintă :

Sopra nu belle mande, Trad. tosc. : Sopra un bel monte,

Ci šta 'na bella case ;

Ci sta una bella casa ;

'Nu belle fijaure maschele c'è nmate. Un bel fiore maschio c'è nato.

Sand'è la mamme e sand'è lu fëjje, Santa è la mamma e santo è [il figlio,

Huarëssce dilaure di cocce e di cëjje. Guarisce dolore di testa e dolore di ciglia.

Ce bine ne amintesc, aceste descîntece de aceiaș superstiție populară romînească !

Irp. *coccovaja* coccoveggia : *esse na coccovaja* essere deforme —rom. *parcă-î o cucuvea* (m. des *bufniță*) (despre o femeie urîtă).

Abr. ³ *code* coda : *sott' a la code* ! (per isch.) si replica a chi dice di avere sul groppone meno anni di quelli che ha in fatti—rom. *caută-î supt coadă* ! id. (la unele animale se poate constata ce vrîstă au după anumite semne dela partea posterioară a corpului).—Irp. *coda* : *da la capa a la coda* dal principio alla fine, dall'alta al basso—rom. *dela cap la coadă* id. ; *metterese la coda mmiezze a re gambe* metter la coda tra le gambe, aver grandissima paura, sic. (s. v. *cuda*) *mittirisi la coda 'mmenzu li gammi* sau *jirisinni cu la coda 'tra li gammi* esprime l'abbassamento

di morale per gran paura o per convinzione del proprio torto : cacciarsi la coda fra le gambe—rom. *a fugi s. a pleca, á se duce cu coada între picioare* id. (aşa fug cîinii cînd li-i frică!). — Irp. *meglio esse capa che coda* meglio esser capo che coda — rom. *mai bine cap decît coadă* (sau : *mai bine coada frunții*) *decît fruntea cozii* : are înţelesul cunoscutei vorbe a lui Iulius Caesar, care prefera să fie primul în cutare sat decît al doilea la Roma (cf. şi rom. *decît codaş la oraş, mai bine în satul tău fruntaş*).—Neap. *coda* : (*spiare*) *co na coda d'uocchio* ammiccare, sguardare di traverso, sic. *taliari cu la cuda di l'occhiu* guardar sott' occhio furtivamente : far l'occhio del porco—rom. *a se uita cu coada ochiului* id. La fel în macedorom. şi albaneză (cf. Papahagi l. c., pg. 154, nr. 324).—Sic. *cuda di vulpi* Melampyrum arvense, sorta d'uva — rom. *coada vulpii* 'Art Weintraub' (Tiktin s. v. *coadă*) ; (Suppl.) *cuda di surci* (una planta) coda di vulpe, Alopecurus pratensis — rom. *coada şoricelului* sau *şoarecelui* 'Schafgarbe (Achillea millefolium)' (Tiktin).

Sic. *cori* cuore : *cu tuttu lu cori* volentieri, con sommo piacere : di tutto cuore—rom. *cu* (şi *din*) *toată inima* sau *cu dragă inimă* id. ; *aviri a cori* amar grandemente : avere nel cuore—rom. *a avea la inimă (pe cineva)* id. (cf. lat. *cordi est mihi* es liegt mir am Herzen, gefällt mir, ist mir lieb, teuer) ; *tuttu cori* dicesi ad uomo generoso : magnanimo : cf. rom. (despre un om inimos) *tot îl inimă* sau *îi numaî inimă* ; *mi nni doli lu cori* espressione di chi sente commiserazione, dispiacere d'una cosa : me ne duole il cuore—rom. *mă doare inima* 'regret, îmi pare rău' ; (Suppl.) *aviri cori* esser buono, generoso ; coraggioso—rom. *a avea inimă* id. (In lat. *cor habere* înţelesul lui *cor* este acela de 'pricepere, înţelegere'.)

Abr.³ *corie* coio : *lassă' lu corie* morire—rom. *a-şi lăsa pielea (pe undeva)* id. (Cf. lat. *perdere corium*).

Abr.³ *corre* correre : *chi te corr' appresse?* 'perche ti affretti ? va adagio—rom. *cine te aleargă* (s. mai des *te alungă, te goneşte*) (*din urmă*) ? id.—Sic. *curriri* correre : „si dice de' vasi che non possono contener il liquido, ma questi se n'escono per le rotture o fessuri di essi : colare, gocciolare, gemere* : la fel în rom. *vasul curge* ; *curriri lu nasu* far moccio del naso : gocciolar il naso, smocchicare—rom. *a curge nasul* id.

Sic. *corvu* : *corvi cu corvi nun si scippanu l'occhi* corvi con corvi non si cavano mai gli occhi—rom. *corb la corb nu scoate ochii* id. Cf. lat. *corvus corvi oculum non eruit*.

Sic. *cosa* : *ogni cosa a so tempu* ogni casa a suo tempo—rom. *tot lucrul la vremea* (s. *timpul*) lui id. (cf. lat. *omnia tempus habent*) ; *sintiri cosa* sau *cosa granni* aver pretenzione di essere qualcosa di grande, di superioare : sentire molto di sè, credersi qualcosa : cf. rom. *a se sin.și* (= *a se crede*) *mare lucru* id. ; *essiri tuttu 'na cosa* esser l'istesso, valer l'istesso : în rom. *a fi tot una* id. avem o construcție eliptică (s-a lăsat la o parte substantivul sinonim cu sic. *cosa*) (la fel în macedorom., alb., neogr. și bulg. ; v. Papa-hagi l. c., pg. 126, nr. 75) ; cf. și *a fi tot un drac* id. ; (Suppl.) *cosa di nenti* affar da nulla—rom. *lucru de nimic* id.

Irp. *coscino* cuscino : *taccia de coscino* federa, cal. Sc. (s. v. *facce*) *facce de cuscinu* federa, cal. Cr. (s. v. *faccl*) *facci del coscino* id.—rom. *față de pernă* id. (cf. și *față de masă*, *față de pat*, *față de plapumă*, etc.).

Neap. *cosere* cucire : *no cuse e scuse* persona abile a dire e disdire, a fare e disfare per fin di guadagno : și în românește se zice despre un astfel de om (indiferent, dealtfel, de scopul urmărit) că știe să *coasă și să discoasă*. — Cal. Cr. *cusiri con l'ago* agucchiare : acest pleonasm îl întâlnim și în românește, atunci când vorbitorul vrea să stăruie în chip deosebit asupra cusutului, de ex. *să știi bine că cos cu acul și tot îmi dau copilul la învățătură* (zice o femeie săracă spre a-și arăta hotărârea de a face orice sacrificiu, de a munci oricum pentru instruirea copilului său).

Cal. Sc. *costa* piaggia, collina : „Presso Marcellinara è un luogo detto *le coste*, ch' è appunto un poggiuolo a dolce pendio“ : și rom. *coastă* s-a izolat cu acest înșes (care se găsește dealtfel și în alte limbi romanice la urmașii lat. *costa*) și a devenit oarecum nume de localitate ; la Tecuciu, depildă, în partea de răsărit a orașului se află un izlaz numit *supt coastă*, din cauză că-i situat la poalele unui delușor.

Sic. *crapa* capra : *sarvari crapa e cavuli* provvedere che tutto riesca bene, giovar a una cosa senza nuocere ad altra : salvar la capra e i cavoli—rom. *a împăca și capra și varza* id.

Cal. Cr. *crapari* : — *delle risa* sbardellare, — *del caldo* trafelare, — *del freddo* întirizăre, — *per troppo mangiare* sbonzolare, — *per poco o niente mangiare* basire — rom. *a crăpa de rts*, *de căldură*, *de frig*, *de prea multă mâncare*, *de foame*, etc. *A crăpa* este un sinonim mai energic al lui *a muri* și se întrebuițează în izolări de felul celor notate aici pentru a exprima cu cea mai mare putere posibilă senzația vorbitorului din momentul când rîde, suferă

de căldură, etc. ; deaceia se poate zice totodată *crăp de frig* și *crăp de căldură*, *crăp de mult ce-am mâncat* și *crăp de foame*.

Irp. *crește* crescere ; fermentare, lievitate, agn. *crisce* (subst.) lievito, fermento, neap. *cresciuto* cresciuto ; detto di pane, lievitato, fermentato (*pan cresciuto* pane lievitat) : rom. *a crește* se întrebuințează la toate formele cu înțelesul de 'a fermenta', când are de subiect substantive ca *pîne*, *cozonaci*, *aluat*, etc.

Abr. *cristijane* uomo, persona, abr.² *cristiane* cristiano, spesso per uomo : *povere* — pover' omo — rom. *creștin* id. (chiar când e vorba de Evrei, Turci și alte popoare necreștine). Această modificare de sens, lesne explicabilă, se regăsește și în alte limbi române (v. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wb. nr. 1888), iar în unele limbi slave acelaș cuvînt a mai căpătat și însemnarea de 'țaran' fem. 'servitoare' (v. Berneker, Slav. Etym. Wb. I, pg. 634, 5). Și în limbile balcanice (cf. Papahagi I. c., pg. 125, nr. 65).

Teram. *crôce* : *fasse la crôce nge la mana mangine* „atto di meraviglia vedendo o ascoltando cosa stranamente triste“ : rom. *a-și face cruce cu mîna stîngă* se întrebuințează oridecîteori e vorba de întîmplări extraordinare, indiferent dacă-s triste ori nu. Obiceiul de a face semnul crucii este foarte răspîndit la Romîni (cf. depildă Tiktin s. v. *cruce*, pg. 443) ; când se petrece un eveniment neobișnuit, surprinzător te face să uiți cu care mîna trebuie să te închini. Foarte probabil că în asemenea cazuri se crede că întîmplarea-i opera diavolului și prin urmare semnul crucii caută să-l alunge spre a se evita astfel măcar în parte urmările rele ale intervenției celui necurat. Deaceia se va fi zis *fă-ți cruce cu stînga* mai întăiu în fața unor întîmplări nenorocite, iar mai apoi la orice întîmplare neașteptată.—Și în dialectul sicilian întîlnim această izolare : (s. v. *cruci*) *farisi la cruci* sau *farisi la cruci cu la manu manca* fig. restare grandemente meravigliato : farsi il segno della croce di checchessia.

Abr.² *cucule* cuculo : *c-i-à candate lu cucule* ? codesto lavoro non finisce più ? *c-i-à candate lu cucule, sorta m'è perdute* «si fa dire alle ragazze non maritate» (în local. Ari), neap. *cucù* : «Il popolo prendi il canto di questo uccello come di buonissimo augurio» : cf. rom. *i-a cîntat cucul în față* și *în dreapta* 'er hat Glück', *i-a cîntat cucul în spate* sau *în stînga* 'er hat Keinglück' (Tiktin s. v. *a cînta*). Dupăcum se vede în dialectul aruzez cîntecul cucului e socotit ca un semn prevestitor de nenorocire, în cel neapolitan însă dimpotrivă ; cum se explică această stare de

lucruri așa de deosebită dela un graiu la celă'alt? Cred că avem a face cu un fel de enumerație necompletă, cum se zice în logică : credința, așa cum apare la noi, a existat probabil la fel și în cele două dialecte italienești ; la un moment dat s-a ținut samă în unul n u m a i de necazurile anunțate prin cântecul cucului, în celălalt n u m a i de evenimentele aducătoare de noroc.— Sic, *cuccu* : *starī com'un cuccu star senza far motto, non badat a cosa che sia* : star sopra di sè : cf. rom. *a sta* (s. *a rămînea, a lăsa*) *singur ca un cuc, singur ca cucul, (singur) cuc* 'muft erse elenallein sein (bleiben, lassen)' (Tiktin s. v. *cuc*). Între izolarea romînească și cea siciliană este o legătură mai strinsă decît se pare la prima vedere : cucul umblă deobicei singur, deaceia-i întrebuițat în poezia noastră populară drept simbol al singurătății. Dar omul singur e melancolic, prinurmare nu vorbește, nici nu-i atent la ceiace-l înconjoară, cî stă concentrat asupra durerii care-l roade.

Sic. *cugghiuni coglione* : *aviri li cugghiuna essere bravo, valente, astuto* : avere i coglioni, *omu cu li cugghiuna* sau *contracugghiuna* sau *cu setti para di cugghiuna* bravo, esperto nella sua arte o valente e forte : uomo co' coglioni—rom. *om cu* (s. *care are*) *coale* 'energic, hotărît, care știe ce vrea'. Cf. lat. *coleos habere*.

— Sic. *culu culo* : *aviri lu vermi 'n culu* essere inquietissimo : avere il diavolo tra la pelle — rom. *a avea vîermî în cur* id.

Teram. *cumbare* compare : *O cumbà!* modo di chiamare persone di cui non si sappia il nome, cal. Sc. *soccupari* (= *signor compare*) compare ; e si dice volendo chiamare uomini di bassa condizione — rom. *cumetre!* id. (țărani și mahalagiii își adresează vorba în felul acesta, chiar cînd își cunosc numele, apoi negustorii din ținuturile de provincie chiamă pe clienții dela țară tot așa). Femeninul lui *compare* a ajuns la aceeași însemnare : teram. *cummare* comare ; *o cummà!* modo di chiamar donne di cui non s conosce il nome, sic. *cummari* comare ; si dice volendo chiamare una donnuccia di cui non sappiamo il nome — rom. *cumătră!* id. În Teramo *cummare* mai are un înțeles : «per noi vuol dire anche la donna con cui si abbia pratica disonesta» : și rom. *cumătră* se întrebuițează cu acest sens peiorativ în izolări ca *ce maļ cumătră!* (sinonim cu *ce maļ leliță!* ; interesant este că *leliță* servește, ca și *cumătră*, drept mijloc de a adresa vorba unei femei din popor, cînd n-o cunoști încă).

Teram. *cumesechiamē, cumesechiamà* nome e verbo ch e si adoperano, quando non si ha pronti alla lingua il nome e il verbo

proprii, abr. *comesechiamà'*, *comesechiame* corrispondo a' tosc. *cosare* e *coso*; parole che sostituiscono verbi e nomi qualunque, abr. *comesechiame* voce che corrisponde al tosc. *coso*, e sta per un nome qualunque, vast. *comasichiamé* «(v. comp.) parola che, come quella precedente (*comasaddummanne*) si usa in sostituzione di altra, che non si ricorda. Corrisponde all'italiano *coso*», irp. *come si chiama* il tale, la tal cosa (voce con cui si supplisce all' ignoranza o dimenticanza di una parola), neap. *commesechiamma* (și *commo* —) il tale, la tal cosa (questa forma di dire è comunissima, quando manca in bocca il nome della persona o della cosa che si vuol dire): acelaș serviciu il face în vorbirea oamenilor de jos (și în general a celor cu puțină cultură) rom. *cum se chiamă* (și *cum se zice* sau *cum îl zice*). Cf. *asta, ceța* id.

Abr. *curtelle* «coltello: di nebbia iperb. *se po tajà' nghe lu*—» — rom. (despre ceață, fum, etc. când is tare dese) *se poate tăia cu cuțitul*.— Sic. *cuteddu* coltello: *mettiri ad unu lu cutedau a la gula* astringer uno a qualchecosa contra sua voglia: sforzare, violentare, costringere—rom. *a pune (unuța, cuiva) cuțitul în gît* id.

Cal. Cr. *curtu* corto: *curtu di vista* miope, sic. *curtu di vista* (=luscu) losco, lusco—rom. *scurt de vedere* (și *cu vederea scurtă*) 'miop'.— Sic. (Suppl.) *purtari di curtu ad unu* starli addosso, non flasciare — rom. *a ținea din scurt pe cineva* id. S-a zis la început despre animale, în special despre caii neînvățați încă la ham ori prea iuți (cf. *a struni, a înfrîna* id.), apoi despre oamenii care au nevoie să fie stăpîniți de cineva.

Adaos: pentru proverbul *cinele care latră nu mușcă* (pg. 208, r. 12 de sus) să se compare lat. *canis timidus vehementius latrat quam mordet*. Ibid. r. 18 de sus: pentru *umflat* 'mîndru' cf. lat. *inflare* (fig.) 'sich stolz erheben lassen oder machen, übermütig machen'.

Indreptări; la pg. 208, r. 8 de jos să se cetească 'informează' în loc de 'justifică'; ibid. r. 7 de jos 'sic'. în loc de 'inc'.

(Va urma)

I Iordan.

III

Constantin Șerban domn.**A. Până la răscoala Seimenilor (1665) ¹⁾.**

În 9 Aprilie 1654 Mateiu Basarab își dădu sufletul. ²⁾

Astfel nu mai fu vreme să se producă noua răscoală a trupelor muntene contra domnului lor și pe care răscoală o puneă la cale solul muscălesc, a cărei primire în audiență fu refuzată de Mateiu—după cum ne spune Paul de Alep—și desigur ajutat de Constantin Șerban prin oamenii săi. Moartea neașteptată a domnului, găsi pe Diicul la Buicești unde plecase încă din săptămâna Patimilor, fiindu-i bolnav de moarte un fiu al său. Nu credem că prezența lui Constantin Serdarul în Târgoviște este ceva întâmplător că venise adecă, în Capitală cu trebi cum credea și auzise diaconul patriarhului Macarie. ³⁾ Constantin Șerban, ținut în curent cu evenimentele de prietenii săi politici, va fi fost chemat de aceea de la Dobreni pentru a i se da domnia. „Încă mai înainte de a-și da Mateiu sufletul veni kir Ignatie, Mitropolitul local și toți boerii se adunară în piață și ținură sfat, apoi aleseră Domn fără întârziere pe unul numit Constantin Efendicopol, adecă din neamul Efendiilor, Bei. El era fiul lui Șerban care fu mai înainte Voevod al Țării Românești. Apoi ieșiră din biserică înaintea Palatului și Mitropolitul se urcă pe un loc înalt zicând către popor: al vostru Efendi e mort; pe cine deci voiți să ridicăm în locul lui spre a fi domn peste voi? Strigătul boerilor, armatei și a tot poporului într'un glas fu: Pe nimeni altul nu voim, afară de cât pe Constantin, fiul lui Șerban. Se sculară cu spiritele întărtate să susțină vorbele lor, căci alegerea lui Constantin la putere fu dela Dumnezeu. ⁴⁾“.

1) Vezi Arhiva, Anul XXXI No. 1.

2) Cronica țării atrib. lui Stoica Ludescu, în Magazin Ist. p. Dacia, IV, 330. Paul de Alep, Călătoriile, pag. 108; Hurmuzaki, Fragmente, III, pag. 264, Trauschenfels, Deutsche Fundgruben, „Historische Anmerkungen eines Kronstädtlers vom Jahre 1631-1660“ la anul 1654 unde ni se dă data de 19 Aprilie.

3) Paul de Alep, op. cit. pag. 111; Trauschenfels, op. cit. la anul 1654.

4) Paul de Alep, op. cit. 109 cf. Cronicile muntene și varianta lor despre alegerea lui Constantin Șerban în Iorga, Studii și doc. IV, 268-9.

Acest pasaj pe care ni-l dă Paul de Alep în „Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia“, dovedește afirmațiile făcute mai înainte că adevărat, Constantin Șerban era exponentul unei politici nouă și contrară aceleia pe care domnul vechi¹⁾ o inaugurase la sfârșitul carierei sale.

Mateiu Basarab voia să-și impună ca urmaș al său pe Diicul, nepotul său de soră și cu toate că acesta era *deținătorul* oștilor muntene, totuși nu încercă să ia domnia și nu se putu pune de-a-curmezișul voinței marei majorității a țării. Faptul că lipsia din capitală la moartea unchiului său, nu poate fi cauza pentru care n'a ocupat tronul și care i-ar fi putut reveni în cazul când Constantin Șerban i l'ar fi smuls contra voinții tuturor. Dacă poporul ar fi ales pe Diicul, satisfăcând astfel dorința lui Mateiu Basarab, ar fi aprobat implicit și politica acestuia ; dar imensa majoritate a poporului românesc ura această politică.

De față la alegerea noului domn era Mitropolitul Ignatie care, deși partisan al lui Mateiu și deci credincios acestuia, nu putu influența cu nimic voturile celor prezenți ; dar diaconul sirian ne spune că „toți se sculară cu spiritele întărite și susținură vorbele lor căci alegerea lui Constantin fu dela Dumnezeu“²⁾ Diaconul Sirian a fost martor acestor evenimente și de aceea ne relatează scena aceasta cu așa de mici amănunte. De ce a fost nevoie însă de această întărire a spiritelor pentru susținerea alegerii lui Constantin Șerban ?

Ultimul divan a lui Mateiu Basarab pe care-l constatăm, la 9 Ianuarie 1654³⁾ era compus din Banul Spahiul, *Preda Brâncoveanu*, Radu Cocorâscul, Bunea Grădișteanu, *Diicul*, Ghiorma, Radu Păharnicul, *Pană Filipescu*, Radu Comisul și *Constantin Cantacuzino*. Printre aceștia se găseau puternicele rude ale Diicului cum erau *Preda Brâncoveanu* și *Pană Filipescu*. Va mai fi avut Diicul și printre ceilalți membri ai divanului aliați politici ? Nu știm. Este imposibil însă ca măcar aceste două rude să fi părăsit complect pe acela pe care Mateiu îl voia urmaș la domnie : pe Diicul. Se poate deci ca în ziua alegerii acești devotați ai domnului muribund să fi făcut ultima încercare de a face să se respecte voința lui Mateiu Basarab. Dar s'au isbit de protestările

1) Paul de Alep, op. cit., 109.

2) Doc. 145 | LXIX Biblioteca Acad. Română ap. Iorga, Studii și Doc. IV și Iorga, Răscoala Semenitor, 21.

unanime ale celor prezenți și atunci această încercare s'a redus la un simplu incident, aranjat repede, prin energica ținută a poporului și boerilor prezenți.

Cercetând lista boerilor din primul divan al lui Constantin Șerban, constatăm aceleași persoane ca și în vremea lui Mateiu Basarab, afară de Constantin Cantacuzino Postelnicul pe care-l înlocuște Istrate și de Diicul, care e înlocuit în marea spătarie de Hrizea. Inseamnă de aici că toți boerii deveniți ai lui Mateiu Basarab au fost înțeleși cu noul domn, în timpul ultimelor evenimente?

Constantin Șerban, cum se intitulează în documente și cum îi zice și Cronica Țării atât în forma Cantacuzinească cât și în cea părtinitoare Bălenilor—tocmai în sec. XVIII-lea compilațiile istorice cum erau de ex. operele Banului Mihai Cantacuzino ¹⁾ îi zic Constantin Basarab Voevod—, a trebuit însă spre a nu-și începe domnia în luptă cu puternicul neam al Brâncovenilor și deci cu toți afiliații lor politici, să primească compromisul de a-i menține și pe aceștia mai departe în slujbele lor. Pe de altă parte și boerii partizani ai lui Diicul sau mai bine zis ai politicei turcofile, n'au făcut nici o încercare serioasă de a-i răpi acestuia tronul și a-l da lui Diicul dându-și seama de sigur, de imensa popularitate a fiului lui Radu Șerban.

Diaconul sirian, însoțitor al patriarhalului Macarie în călăpe care acesta le întreprinde în țările noastre și Rusia ne descrie foarte amănunțit festivitatea alegerii lui Constantin și a înmormântării lui Mateiu Basarab. „Crainicii strigând poporul, toți locuitorii se adunară la curte primind în unanimitate alegerea lui Constantin, *carele se speria de această noutate și se ascunse, dar fu găsit cu toată frica sa și scos înaintea poporului*“.²⁾

Informația aceasta a diaconului sirian, contrazice aici realitatea lucrurilor. Alegerea lui Constantin nu era de loc o noutate pentru dânsul, care a pus la cale ultimele evenimente din domnia lui Mateiu Basarab și care fusese deja ales de Mitropolit de boeri și de soldați, adunați la sfat încă înainte de a-și da sufletul Mateiu Vodă. De altfel însuși Paul de Alep, vorbind de alegerea lui Constantin—fapt care s'a petrecut înainte de a aduna crainicii poporul pentru recunoașterea domniei celei nouă—ne spune că „mulți din-

1) Genealogia Cantacuzinilor, ed. Iorga București 1902 pag. 17.

2). Paul de Alep, op. cit., 111

tre boeri l'au vizitat stând în scaunul Beiului din Biserică ¹⁾. Cum deci, putea Constantin Șerban să se sperie la adunarea poporului spre a-i confirma domnia, când el urmărea de atîta vreme aceasta și cum putea fi o noutate pentru dînsul vestea cînd el știa mai înainte de aceștia că a fost ales domn ?

Care este totuși explicația acestei afirmațiuni a lui Paul de Alep ?

Diaconul Sirian a trăit în ultimul an al domniei lui Mateiu Basarab împreună cu patriarhul Macarie, în anturagiul curții domnești. De aici el a aflat că urmașul presuntiv al lui Matei este Diicul. El n'ă cunoscut de loc firul complotului, pus la cale cu atîta îndemănare de Constantin Șerban, așa că alegerea sa l'a surprins și a crezut într'adevăr că ea îl surprinse și pe Constantin Șerban.

De aici de la curtea domnească, unde se adunase poporul, noul domn fu dus la biserică, unde îl aștepta Mitropolitul, investit în toată podoaba arhierescă. Introdus în altar el îngenunchie și i se citi de către Mitropolit rugăciunile. Desbrăcîndu-l apoi pe Constantin de hainele hainele lui, îl învesmîntară domnește, adecă cu o dula-mă de brocard scump, o cabaniță de aceeaș stofă, blăniță cu samur, un calpac de samur de mare preț și cu un surguciu de aur preserat cu pietre scumpe de mare valoare și de o frumusețe uimitoare. Apoi îl urcară și îl așezară în strana domnească și veniră pe rînd să-i sărute mîna, intăi Mitropolitul apoi clerul și boerii unul cîte unul cu toții, apoi ofițerii superiori ai armatei ²⁾. Paul de Alep, continuând, se miră că atâtea mii de oameni toți într'un glas erau mulțumiți de el și nici unul nu se opuse ³⁾. Mirarea sa este iudreptățită întru cîte el nu știa că poporul voia această schimbare de domnie încă de multă vreme.

Intronarea s'a făcut 9/19 Aprilie 1654 în Duminica Mironosițelor și tot în aceeași zi se trimiseră vestitori în toată țara spre a duce știrea cea nouă. A doua zi, luni dimineața 10 Aprilie, noul beiu invită pe patriarhul Macarie la palat, căreia îi și trimise trăsura și o gardă de onoare spre a-l conduce. În drumul spre palat, toate stradele, ulicioarele și locul închis între zidurile curții erau pline de ostași și de popor. Patriarhul făcu o slujbă:

1). Paul de Alep, op. cit, 109.

2) Paul de Alep op. cit, 111.

3) Ibidem, 111—112.

religioasă în biserică la care asistă și domnul cel nou, care în relațiile sale cu patriarhul nu mai avea nevoie de tălmăciu ca Matei Vodă ci vordea el însuși, întrucît cunoștea limbile greacă, turcă și ungară ¹⁾. Urmă în biserică jurământul boerilor, pe care-l primia patriarhul la masa așezată dinaintea sfeșnicului din dreapta și mitropolitul la masa așezată dinaintea sfeșnicului din stînga ; pe fiecare masă era o evanghelie poleită și ornată cu o cruce de aur. După ce jurământul era depus așa cum îl citea grămaticul, fiecare boer sărută mîna patriarhului apoi mîna și poala hainei domnului și se depărtau. După boeri urmară ceilalți servitori domnești și de curte și toți copiii de divan, jnrind din tot sufletul cu toții într'un glas, Apoi veniră ofițerii armatei : dintăi marele spătar, după el aga semienilor, după el vel căpitanul și în fine toți ceilalți căpitani și iuzbași și oastea în șirurile ei. Urmînd așa până la amiază, nu s'a putut termina decît jurămîntul unei aripi de oștire iar jurămîntul celorlalți a fost amînat pe a doua zi și zilele următoare.

Din momentul întronărei, Constantin Vodă trimise ștafete spre a anunța domnia cea nouă. Timp de 40 de zile vedeai neconținut mii de oameni sosind în pripă la curte : egumeni, preoți călugări pentru a felicita și înbuna pe noul domn. După depunerea jurămîntului ostașilor Domnul trimise pe noul spătar, Hrizea, cu ostași împrejur la toate satele pentru a supune jurămîntului pe popor ²⁾.

Diicul Buicescu, fostul mare spătar, întorcîndu-se de la țară fu primit de domn cu multă blîndețe și întărit în demnitatea sa cu o nouă ceremonie de investitură. Neprevăzător și ușuratic Diicul nu putu să-și ascundă invidia și planurile. Nici nu se termină depunerea jurămîntului ostașilor și vorbe necuviincioase ajung la urechea domnului care-l invită să se prezinte înaintea sa spre a se desvînovăți. Nepuținîd s'o facă fu condamnat la moarte de care scapă numai prin rugăciunile prietenilor domnului. Fu însă însemnat la nas spre a fi înlăturat pe viitor dela domnie ³⁾. Destituit și din spătăria cea mare Diicul pribegeste în Ardeal iar în locul său Constantin Vodă pune pe Hrizea, nepot de fiică a lui Hrizea Banul, de care, spre a se deosebi — își zicea Hrizea ⁴⁾.

După solemnitatea întronării lui Constantin, Patriarhul de An-

1) Paul de Alep, op. cit. pag. 112.

2) Paul de Alep, op. c, 113—114.

3) Paul de Alep, op. cit, 122.

4) Vezi pentru originea lui, Iorga, Literatura și Arta Romînă, IV, 401 și urm.

țiohia însoți pe noul domn care merse să facă rugăciune pe cadavrul răposatului Matei Vodă¹⁾).

Beiul luă loc pe tronul său și se distribuiri apoi lumînări mai întâi Domnului apoi patriarhului, mitropolitului și celorlalți. Patriarhul ceti veșnica pomenire după care urmă sărutarea mortului. Mai întâi sărută patriarhul apoi mitropolitul după el Vodă „care își ascundea bucuria printre lacrimi“, în urmă ceilalți. După înmormîntare, urmă praznicul la care patriarhul și beiul petrecură pînă seara. La prasnîc beiul se arată cu inima derchisă și vesel²⁾. Constantin Șerban nu avea de loc motive să regrete moartea bătrînului domn. În tinerețe el fusese însemnat de acesta la nas spre a-l înlătura de la domnie³⁾. Preferințele lui Mateiu pentru Diicul îl înlătură și din funcția de Serdar, la care se ridicase și-l izolară la Dobrenii părinților săi. Se pare că Matei Vodă nu l'a lăsat cu totul în pace nici aici. Într'un rînd cedînd stăruințele dușmanilor săi—printre cari era și doamna lui Mateiu Vodă, domnul sloboade de ruminie „fără leage“ pe niște oameni ce se cuvineau lui și-i dă lui Cazan Postelnicul, fapt pe care îl critică Constantin Vodă mai tîrziu⁴⁾. Iar acum în urmă cînd Matei Vodă vrea să-i rîpiască și bunul cel mai mare la care crede că are dreptul înainte oricui, Domnia, îi umpluse paharul amărăciunilor pe cari i le oferise domul. În fața bătrînei sale rude moarte, nu putea decît să-și ascundă bucuria printre lacrimi, că și-a ajnns scopul fără să mai fie nevoe de vre-o nouă tulburare a țării.

În prima Joi după Paști, 13 Aprilie 1654, Domnul voind a face litanie sau alaiu în afară de oraș „după obiceiul domnilor Țării Romînești“, chemă iarăși pe patriarhul Macarie care săvârși o slujbă religioasă. După terminarea slujbei, în bubuitul tunurilor, Domnul și patriarhul îmbrăcat în odăjdii, ies afară din biserică urmați de cler tot în odăjdii și de norod și armată și se îndreaptă cu prapurile bisericeii în afară de oraș, la cîmp. Pe un șes întins, acoperit cu verdeață—căci disparițiunea zăpezei făcu să iasă iarbă pe cîmp în săptămîna asta—s'a pus un scaun pentru patriarh și unul pentru miropolit iar la mijloc o masă pe care erau vase cu apă. Tot poporul împreună cu Domn și patriarh îngenunche rugîndu-se

1) Paul de Alep, op. cit. 115.

2) Paul de Alep, op. cit. 116.

3) Hurmuzachi, Fragmente, III 264.

4) Doc. 33/XLIV, Biblioteca Academiei romîne ap. Iorga, Răs-coala Seimenilor.

ui Dumnezeu. Urmă apoi rugă pentru ploae. După acestea tot cortegiul se întoarse, tot în bubuitul tunurilor. Pe tot drumul, domnului i se așezară înainte haine de bumbac, i se presărau grăunțe de orez, ovăz spice uscate, miere, etc. iar el arunca bani pe care poporul îi ridica. Domnul distribui preoților haine ¹⁾).

Cronica țării atribuită lui Constantin Căpitanul, povestind evenimentele acestea ne spune pe scurt că „murind Mateiu Vodă, Vlădica Ignatie dimpreună cu boerii, aleseră pe Constantin Serdarul din Dobreni, de l'au făcut domn, fiind feciorul lui Șerban Vodă, deci sămînță de domn ²⁾ și fiind că era om bun înțelept și blind ³⁾ După ce șezu Constantin Vodă în scaun și deteră cu tunurile, după obicei tu mersă foși boerii, căpitanii și slujitorii de-i sărutară mâna. Zic unui că au tost trăgînd nădejde de domnie și Diicul Spătar, căruia făcîndu-i veste unii den prietenii lui că moare Mateiu Vodă au purces de olac, dela Buicești de au venit, carele cînd au venit se pusesse Constantin Vodă în scaun și deci și lui i-au căutat a merge cu alții de i-au sărîtat mina neavînd alt ce să facă ⁴⁾“ Lipsa lui Diicul a promovat întrucîtva alegerea lui Constantin căci n'ar fi fost exclus ca încercări serioase din partea lui, care avea trupele în mină, să se fi făcut spre a căpăta domnia cu atît mai inult, cu cît s'ar fi basat și pe sprijin afară ⁵⁾).

Alegerea lui Constantin Șerban, făcută de boeri și popor a fost un act de mare curaj patriotic fiind cunoscute sentimentele sale pentru politica creștină. Se putea aștepta la opoziție mare din partea Porții la recunoașterea alegerii? Aceasta trebuia să fie cea dintîi și cea mai de căpetenie grijă a lui Constantin Șerban. O deputațiune dintre boeri, egumeni, popi, căpitanii și slujitori, fu gătită și trimisă la Constantinopol spre a cere confirmarea alegerii și întărirea domniei. În 9 Mai 1654 deputațiunea se afla față în față cu Vizirul care găsea de cuviință să aprobe domnia cerută. ⁶⁾ Cronicarul adaugă special că deputațiunea se roagă

1) Paul de Alep, op. at. 117—119.

2) Cronica Țării atribuită lui Const. Căpitanul în Mag. Ist. Tom. I, 305.

3) Cronica Anonimă a Țării Rom. atrib. lui Stoica Ludescu în Mag. IV, 334.

4) Cronica Țării atrib. lui Const. Căpitanul, în Mag. Ist. I, 306

5) Fiind adept al politicei turco-file l'ar fi susținut Turcii și poate și Rakoczy.

6) Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XXIII scrișoarea din 13 Mai 1654.

de sultan să le dea domn pe Constantin Vodă că este fecior de domn și toată țara îl pofteste ¹⁾ Nici o împotrivire serioasă nu se întîlni la Poartă, ci din contra delegația munteană întîmpină bunăvoința pretutindeni ²⁾ în ceiace privește această cerere și confirmarea se și dădu îndată. Poarta a pus două condițiuni pentru aceasta : ca averea rămasă de la Mateiu Vodă să fie predată Porții ³⁾ întru cît Turcii pretindeau că ea revine Sultanului ; ca nou alesul voevod să se prezinte după vechiul obicei, în persoană la Poartă spre a-și primi confirmarea ⁴⁾.

Mergerea unui domn romin, pe această vreme, la Poartă, pentru întărire era un drum primejdios așa că domnii făceau totdeauna orice spre a scăpa de aceasta călătorie. Și chemarea lui Constantin Vodă la poartă însemna deci, neîncrederea Turcilor față de un domn asupra căruia plana bănuiala de creștino-filie. Deputațiunea de boeri a făcut totul spre a înlătura această cerere a Turcilor. Au trebuit însă sume mari de bani pentru ca Poarta să consimtă la aceasta. S'au dat sultanului 200 de pungi de galbeni, Sulțanei valide 100 pungi, marelui Vizir 150, iar celorlalți miniștri sume potrivite ⁵⁾ A doua condiție nu s'a putut înlătura, total dar s'a ajuns la următoarea transacție. Neștiindu-se valoarea totală a bogățiilor rămase de la Mateiu Vodă—deputațiunea munteană s'a înțeles cu Turcii ca să verse în tezaurul lor 400 pungi cu galbeni ⁶⁾ (a 500 taleri fiecare deci 200000 taleri) sumă la care au fost evaluate aceste bogății. Moștenirea lui Mateiu Vodă a și fost vârsată Porții otomane și s'a înlesnit plățirea soldei trupelor turcești ⁷⁾; Corupțiunea otomană era așa de mare pe această vreme încît viciase toată administrația imperiului ⁸⁾ Marele Vizir Derwis Maho-

1) Const. Căpitanul, în Mag. Ist. I, 306 ; Diplomataria XXIII, Scrisoarea din 13 Mai 1654. .

2) Szilagy Sandor, Erdely etc. I, 353 (Tradus din ungurește de Dl. N. Tătaru).

3) Hurmuzaki, Fragmente, III, Mon-Hung·Hist. Diplomataria XXIII, scrisoarea amintită.

4) Hurmuzaki op. cit. 264.

5) Puul de Alep, op. cit 129, ne spune că numirea Domnului s'a făcut în schimbul sumei de 1500 pungi=750000 lei.

6) Hurmuzaki, Frag. III 264.

7) Hammer, Histoire de l'empire otoman, traduit en français par I. I. Helbert, T. 10—343.

8) Hammer, op. cit. T. 10.—347.

met și sultanul Mehmet erau dintre acei cari, în fața banului uitau cele mai elementare datorii față de poporul pe care-l conduceau. Numai datorită acestei corupțiuni, delegațiunea lui Costantin Șerban obținut o așa de ușoară confirmare. La aceasta se mai adaugă și faptul că Turcii nu mai aveau pe această vreme pe altcineva pe care să-l trimeată ca domn¹⁾. Era la Cazaci Mihai, fiul lui Nicolae Pătrașcu; dar la Cazaci Constantin avea prietenii și nu de aici îi putea veni lui dușmanii. Deputațiunea munteană însă a stărui și a obținut dela Poartă, permisiunea de a scoate, la nevoie cu armele, dacă li se va refuza și mai departe restituirea, o sumă de mai multe mii de galbeni pe care Mateiu Vodă a depus-o la Rakoczy iar acesta pretinde că a împrumutat-o lui Gheorghe Ștefan²⁾.

Aceste fură condițiunile pentru confirmarea domniei celei nouă și deputațiunea de boeri îndeplinindu-și această misiune se întoarce înapoi în țară, întovărășită de Terzi Mustafa Aga Tălhașciu care aducea isighele domniei: steagul și kaftanul. Primirea turcului s-a făcut cu fast deosebit. Constantin Vodă însuși s-a scoborit din Tîrgoviște la București iar Joi 1 Iunie 1654 a eșit cu alai mare înaintea solului ce venea dela Țarigrad; domnul l-a întovărășit petrecînd-l pînă în casele domnești unde i s-a făcut primirea. A fost apoi condus la gazdă rînduindu-i-se cele de trebuință. În București a stat aga turcesc pînă cînd domnul a fost gata cu tributul pe care l-a încredințat spre a-l duce la Constantinopol³⁾.

Cu plățirea tributului domnia lui Constantin Vodă se statornicește definitiv din partea Turcilor. Cari erau însă relațiunile țării romînești cu vecinii săi și cum priveau acești vecini schimbarea de domn din țara romînească?

În timpul domniei lui Mateiu Basarab, legăturile Munteniei cu Ardealul au fost legături de alianță politică. Vasile Lupul a încercat de mai multe ori, să sfarme prin intrigile sale, această alianță. Dar planurile mari și visele împărătești ale sale, nu s-au putut împăca cu planurile tot așa de mari ale lui Rakoczy și atunci această acută rivalitate, a degenerat în luptă fățișă. Astfel Mateiu Basarab în luptă contra domnului moldovean este ajutat și de ostașii lui

1) N. Iorga Studii și Doc. IV, CCLVI. (Pe fiul de voevod probabil Mihnea pe care îl pomenește în Iulie, capichehaia lui Rakoczy (Diplomataria XXIII, 147-149) nu puteau să-l trimită fiind în bune relații cu „Craiul“).

2) Hurmuzaki, Fragm. III, 264-265.

1). Căpitanul, în Mag: I, 307, Stoica Ludescu, în Mag. IV 335.

Rákóczy și astfel se va înjgheba tripla alianță a lui Rákóczy, Mateiu Vodă și Gh. Ștefan pentru răpunerea lui Lupu. Pe Gheorghe Ștefan ajutându-l să ia tronul, Rákóczy îl transformase într-o unealtă a intereselor sale și tot așa ar fi voit să facă și din Constantin Șerban. Dar domnul Munteniei își începuse domnia tocmai printr-un act de ostilitate în contra voevodului ardelean. Bazându-se și pe aprobarea pe care delegațiunea de boeri o obținuse dela Poartă, Domnul muntean pretinse craiului vecin suma de 80.000 de galbeni pe care Mateiu Vodă i-o împrumutase lui Rakoczi. Acesta drept răspuns, îl invită în Ardeal spre a cheltui împreună această sumă. Constantin Șerban fără sfială răspunde craiului că; „dacă e să vie în Ardeal, va veni ca și tatul său, cu mulți ani mai înainte”—adecă cu arma în mână¹⁾. Strămtorat și amenințat, Rákóczy restituie suma, dar îi jură răzbunare.

Constantin voia astfel s-o rupă cu politica predecesorului său căutânduși aliați în altă parte. Solii craiului se plîng aceluia că „Constantin Șerban abătându-se dela politica predecesorului său închină mai mult spre cazaci decît spre Ardeal și întreține cu aceia relațiuni amicale, La Cazaci era pe această vreme și Mihail Pa-trașcu pe care îl trimiseseră înadins imperialii spre a le cere ajutorul ca să cucerească Ardealul pentru împărat²⁾. Acestui nepot a lui Mihai Viteazul i-ar fi trimis Constantin Șerban bani, cai frumoși și alte lucruri trebuitoare.³⁾ Aceste fiind sentimentele și purtarea domnului muntean față de craiul vecin raporturile de prietenie între Ardeal și Țara Românească erau rupte⁴⁾. Din partea Ardealului Domnia cea nouă era privită cu ură și cu dor de răzbunare. Încă dela urcarea sa în scaun Craiul Ardelean se va fi gîndit la Diicul spre a-l ajuta să ia domnia așa cum vroia Mateiu-Vodă.. Acesta avea o fiică măritată în Ardeal și un fiu⁵⁾ deci și legături printre nobilii ardeleni, Dar în fața hotărîrii boerilor a trebuit să capituleze și Diicul însuși a trebuit să renunțe la orice nădejde de domnie după ce din porunca lui Constanti Vodă fu însemnat la nas⁶⁾. De abea se statornicise domnia munteană și

1). Hurmuzaki, Fragmente III, 278.

2). Ibidem, 269.

3). Ibidem, 269.

4). Vezi însă părerea Domnului profesor Iorga, în Studii și Documente IV, CCLVI.

5). Pe acesta se gîndea Rákóczy să-l pună domn în 1655 cînd s-au răsculat Seimenii.

6). Hurmuzaki Fragmente III, 278.

intrigele vecinului din Ardeal încep contra ei; Aceste intrigi s-au înmulțit foarte mult la Constantinopol unde se aminti Porții că el este născut dintr-un voevod rebel care a trecut la împăratul ca trădător iar acum e înțeles cu Patrașcu, care e la Cazaci și conspiră contra Ardealului și contra Porții ¹⁾. Poarta s-a lăsat convinsă și l-ar fi înlocuit imediat dacă ar fi avut la îndemână candidați. Singurul candidat, o odraslă de familie domnească, Mihnea ²⁾ fu înlăturat fiind prezentat Porții ca unul dintre oamenii cei mai apropiați ai Polonilor ³⁾ și a lui Rákóczy ⁴⁾.

La puțină vreme după recunoașterea lui Constantin Șerban ca domn, Vasile Lupu era dus la Constantinopol pe o corabie tătarască. Încă din timpul șederei la Cazaci relațiile sale cu Constantin Șerban erau foarte prietenoase ⁵⁾ iar prin o scrisoare către fratele său, Vasile Lupu îi spune acestuia că pentru orice ajutor să se adreseze lui Constantin Vodă „că Dumnealui ne este ca un fiu. ⁶⁾

Constantin Șerban se găsea alături de Lupu, atâta vreme cât interese comune îi uneau. Cât timp Vasile Lupu era un dușman al lui Mateiu Basarab, fiul lui Radu Șerban avea motive să se bucure și să lege prietenie cu el contra dușmanului comun. Pe aceste legături se baza Lupu când pomenea în scrisorile amintite de legăturile sale cu domnul muntean. Căci murind Mateiu Basarab și Vasile Lupu fiind alungat din scaun, Constantin Șerban nu mai avea motive spre a susține un domn alungat de pe scaunul țării într'un timp când el însuși trebuia să lucreze pentru statornicirea domniei lui. Schimbarea atitudinii domnului muntean față de Vasile Lupu se datora și faptului că pribeagul domn moldovean uneltia la Poartă nu numai pentru recăpătarea domniei Moldovei ci și pentru acea a Munteniei. Acestor uneltiri se datorește de sigur faptul că, propunându-i-se domnului muntean de către Vasile Lupu, să-l sprijine la Poartă, acesta care era informat că Lupu împărțisese gândul de a siăpâni și Muntenia răspunse propunerii foarte

1). Iorga, Studii și Doc. IV, CCLIV.

2) Și din corespondența ce-o constatăm mai târziu între Constantin Șerban și *Împăratul*, am putut deduce că domnul muntean se baza și pe ajutorul acestuia. (Vezi o scrisoare a lui Constantin Șerban către Împăratul în Iorga, Studii și Doc. IV, 245.

3). Hurmuzachi, Fragm. III 279.

4). Szilagy Erdeli etc., II, 212 (tradus din ungurește de N. Tătaru).

5). Mon Hung. Hist. Diplomataria XXIII 148.

6). Iorga Studii și Doc. IV, 31.

energic : „Lupu să nu se mângâie cu speranțe căci țara aceasta nici într'un caz nu-l va primi și nu-l va recunoaște. El să fie deci pregătit că Muntenia se va opune până la extrem, cu banii și cu puterea prin negocieri și cu armele“. ¹⁾

Astfel cei trei principii ai țărilor române, lucrau de comun acord, iestinctiv numai, contra lui Vasile Lupu spre a-l înlătura de pe orice tron. Ba încă spre a scăpa de această primejdie toți stăruiesc la Poartă trimițind și daruri bogate pentru capul lui Vasile Lupu. Moartea acestuia era să se și întimple dacă neîncrederea reciprocă dintre Turci și Principii, nu ar fi împedecat-o. Anume hotărându-se ca cei trei principii să dea o sumă oare care de bani pentru omorîrea lui Lupu Turcii au cerut vărsarea mai întâi a sumei și după aceea să urmeze moartea iar principii au cerut controlul. ²⁾

Dar Rákóczy știa să se folosească de această situație. El era bucuros că domnul muntean se află alături de el pentru prigonirea lui Lupu și împedecarea lui de a relua tronul Moldovei unde el își pusese pe ascultătorul Gheorghe Ștefan. Pe de altă parte uneltia el însuși contra domnului muntean pentru că acesta nu s'a pus în slujba intereselor sale. Am văzut însă că la Constantinopol aceste întrigi rămaseră fără rezultat și tronul lui Constantin Șerban a fost salvat de data aceasta. Trebuia atunci ca aceste uneltiri să continue în altă parte : în interiorul țării.

Aici însă lucrurile mergeau mai greu. Domnia lui Constantin Șerban a adus o adevărată bucurie în toate straturile poporului muntean. Așa era de mare popularitatea domnului, încât partidul advers, interesat a susține urcarea pe tron a lui Diicu, nici n'a mai făcut o încercare serioasă de a da acestuia Tronul. ³⁾ Pe lângă aceasta Constantin Șerban a știut să-și menție această popularitate prin măsurile ce le-a luat. Mai Mai întâi ne spune cronicarul au iertat țara de bir 3 luni iar călărășilor și dorobanșilor le-a iertat dijma și oeritul și i-au îmbrăcat pe toți cu postavă bun. Țara întreagă se bucura și moșnenii și străinii mulțumeau lui D-zeu că le-a hărăzit domn bun și înțelept și milostiv, fiindcă făcea judecăți

1) Hurmuzaki, Frag. III, 270.

2) Hurmuzaki, Fragm. III, 271.

3) Această popularitatea s'a dovedit și cu ocazia alaiului de intrare în domnie din ziua de 13 Aprilie 1654. Paul de Alep, op. cit. 116.

drepte și pe nimeni nu obijduia ci-i mîngîea pe toți cu cuvinte dulci și cu blîndețe. !) Așa fiind lucrurile o instigare printre boeri sau oaste și popor în aceste zile de veselie generală nu avea sorți de isbîndă. Pe de altă parte, Constantin Șerban știuse să menajeze și partidul advers, menținînd în divan aproape pe aceiași boeri pe care-i avusese și Mateiu Vodă. Singur Constantin Cantacuzino Postelnicul nu-și părăsește atitudinea sa și nu ia loc în divan fiind un partisan prea convins a Turcilor. Inrudirea cu domnul îl împiedcă însă de la manifestații, sgomotos ostile domnului și apoi acesta deabea urcat pe tron îi aduse un mare serviciu. A nume Gheorghe Ștefan ajungînd domn, arestează pe Toma și lordache Cantacuzino și-i dă pe mîna armașului ca să-i omoare. Acesta luînd daruri dela ei întirzie executarea lor. Auzind Constantin Postelnicul că frații săi nu sunt morți se roagă de noul domn să-i scrie lui Gheorghe Ștefan pentru ertarea lor. Domnul Muntean expediază—cu scrisori în Moldava—pe *Badea Konteș Bălăcianu care ajungi la Iași într'o zi și o noapte și obține iertarea celor 2 condamnați cari și sunt puși în libertate. *) Pentru acest motiv Constantin Postelnicul datora recunoștință noului domn muntean așa că o încercare de uneltire în țară, a principelui ardelean ar fi mers cu mult mai greu. Cu toate acestea Gheorghe Rakoczy și-a pus în aplicare acest plan al său și și-a ajuns pe de-antregul scopul prin răscoala trupelor seimenilor contra domnului lor, despre care e vorba mai la vale.

B. Răscoala Seimenilor [1655] și stabilirea supremației politice a lui Rákóczy asupra Țării Românești.

Urcarea pe tronul țării romînești a lui Constantin Șerban, în seamnă nu numai încetarea raporturilor de alianță cu Ardealul în forma lor veche; ea însmna și triumful politicii imperiale în principatul dunărean. Domnul muntean, fiul lui Radu Șerban cel ce-și perduse tronul pentru prietenia imperialilor găsi sprijinul protegiitorilor tatălui său care-l puteau utiliza pentru două scopuri: 1)

1) Stoica Ludescu, în Magazin; IV 336, Aceiaș versiune o aflu și într'un manuscris al D-lui prof. I. Minea.

2) Const. Căpitanul în Mag. I, 307 cf. Miron Costin în Kogălniceanu, Letopisețe I, 341—Mironis Costinis Chronicon Terrae Moldaviae, ed. Eug. Barwinski Buc. 1912 pag. 170 precum și I. Neculce, O samă de cuvinte, în Kogălniceanu, II, 188

pentru lupta ce aceștia o duceau în contra Turcilor. 2). și pentru a se servi de el ca un instrument pentru cucerirea Ardealului. Astfel îi revenea domnului muntean rolul pe care-l avusese marii săi înaintași : Mihai Viteazul și tatăl său. Acesta este substratul ajutorului pe care vedem că domnul muntean îl dă lui Mihail Patrașcu ce se găsea la Cazaci și aceasta este și explicarea prieteniei sale cu Cazacii cari pe această vreme erau prietenii imperialilor ¹⁾.

Așa stînd lucrurile Rakoczy avea puternice motive să încerce maziilirea unui vecin pe care nu numai că nu-l putea preface într'o uneltă ascultătoare a sa—cum făcuse cu Gheorghe Ștefan—dar îl mai avea și dușman declarat și primejdios.

Din relațiunile sale cu Matei Basarab, Rákóczy va fi rămas cu oarecari prietenii printre boerii țării ; la aceste prietenii ale sale se adaugă după destituirea sa din funcția de mare spatar și Diicul, împreună cu partizanii săi, ciști îi rămăsăseră ²⁾. Prin acete prietenii, va încerca Gheorghe Rakoczy înlăturarea unui vecin așa de primejdios, iar lupta pentru înlăturarea lui o va da în țara lui Constantin Șerban însuși întrebuițînd aceleași metode, de care altădată se folosise domnul Munteniei însuși. Astfel văzînd Rakoczy că uneltirile dela Poartă nu duc la nici un rezultat și-a intensificat intrigile printre boerii cunoscuți lui, din principat pentru ca aceștia prin acțiunea lor dimprejurul Domnului să provoace o mișcare a trupelor seimenilor în contra stăpînirii și care mișcare ar aduce sfîrșitul domniei lui Constantin Șerban. Această răscoală și isbucni la începutul anului următor.

Cronicele Țării ³⁾ povestind această răscoală ne spune că așezîndu-se Constantin Vodă în domnie și făcînd pace cu vecinii Crai, au socotit ca să aibă țara odihnă să potolească nebuniile Seimenilor și dorobanților pentru ca acele hoșești lucruri din vremea lui Mateiu Basarab să nu se mai repete. Deci s'au sfătuit Constantin Vodă cu meșteșug să scoată pe Seimeni din țară fiind Sârbi, punînd drept pricină că se face multă cheltuială țării cu lefile lor și acum nemai avînd țara vrăjmași ca pe vremea lui Vasile Vodă ei nu mai sunt necesari. Din contră prin desființarea lor s'ar face

1) Legăturile cu imperialii le dovedește și scrisoarea sa către Împăratul din 9 Sept. 1656 (Vezi Iorga, Studii, IV. 145).

2) Un fiu a lui Diicul îl ținea Rákóczy la el în Ardeal, (Iorga, Studii și Doc. IV, CCLXV.

3) Const. Căpitanul în Mag. I, 307 și Stoica Sudescu, Ibidem, IV 336—337.

un bine țărănilor cari sunt săraci și împresurați de bir și de năpăști. Deci Domnul și-au chemat la dînsul pe toți slujitorii și iuzbașii și li-au desvăluit planurile sale. Și toți au primit zicînd că este bine să iasă streinii din țară iar Domnul le-a făcut ospăț și i-a dăruit cu postavuri făgăduindu-le că lefurile Seimenilor se vor da deacum înainte lor. Iar hoții aceștia ieșind afară s'au întîlnit cu ginerii, cuscrii și cumetrii lor Seimenii (că cei mai mulți se căsătorise în țară) și spuindu-le, au întors sfatul în alt chip și a doua zi s'au sculat cu toții, dorobanții și Seimenii asupra boerilor să-î ucigă, vinuindu-i că ei sunt pricina de indemnară pe domn să-î scoată din țară. L'au necinstit și pe domn cu vorbe proaste iar pe boeri i-au omorît pe ciți i-au putut afla. Au pierit în măcel: George Vistier ¹⁾ dela Popești, Giorma Banul, Drăghici den Greci, Papa Brâncoveanu ²⁾, Cărste a lui Socol din Cornățeni, Udrea Sluger Doicescul, Preda Beca den Maia, Sava Sufar Cuștiureanu, Dumitru Cemis ot Stănești, Mihai Ciodar, Gădei Capitan, Bălciul Căpitan, Ivan Iancul căpitan ot Călinești și alți boeri mulți. Deci încruntându-se în sânge se făcură ca niște câni turbați și începură a jefui casele boerilor și bisericile înseși. Preoții erau scoși afară din leturghie de plete și-i băteau, iar aurul bisericelor era despuțiat de pe icoane; sfintele moaște erau batjocorite spunându-se că sunt farmece. Mulți boeri au luat fuga care încotro neștiind ce să facă ³⁾.*

Răscoala a izbucnit în 17 Februarie ⁴⁾ după cronica atribuită lui Stoica Ludescu care ne mai spune că în măcelul boerilor a pierit și Dumitrașco Frejureanu. Se adaugă apoi aici că domnului însuși i s'au dat cu lemne în ochi și-l purtau valu cum era mai rău; nu avea putere din domnia lui cât ar fi o cirtă numai ce căuta cu ochii ca un dobitoac și la unii și la alții ⁵⁾. Data de 17 Februarie corespunde cu 27 Februarie din cronica brașovanului

1) Gherghenareda Vistiernic într'un manuscris ce se afla în posesia D-lui profesor Minea.

2) Papan sin Predi Vornicul, în acelaș manuscris.

3) Const. Căpitanul în Magazin, I 308,—9.

4) Stoica Ludescu, Ibidem, IV 337.

5) Aceiași versitine într'un manuscris al D-lui prof. Muiea.

Nekesch-Schuller și care ne dă oare cari relații despre aceste evenimente ¹⁾. Kraus ne dă date de 12 Martie ²⁾.

Care era motivele acestei răscoale cu mult mai inverșunată și mai răsbunătoare decât cea din ultimele zile ale lui Matei Vodă ? Ce motive au îndemnat pe Constantin Șerban să ia hotărîrea desființării acestor trupe, hotărîre care a provocat această răscoală ?

Cronica țării, atribuită lui Constantin Căpitanul ne spune că Domnul a voit prin aceasta să împedice pe viitor repetarea acelor lucruri hoșești din vremea lui Mateiu Basarab iar cronică Țării Românești, atribuită lui Stotca Ludescu ne spune că, țara ne mai având dușmani cari să justifice întreținerea unei armate mari, s'ar face, prin suprimarea ei, multe economii. Dar lefurile economisite prin desființarea corpului Seimenilor erau făgăduite de domn celorlalți slujitori ³⁾ așa că prin această desființare nu se realiză de fapt nici o economie. Se poate însă ca domnul să se fi gîndit la pericolul unor pretorienii ajunși atât puternici în țară tocmai prin faptul că domnul s'a folosit de ei pentru luarea tronului, și atunci spre a înlătura un asemenea pericol și pentru dînsul, a luat această gravă hotărîre. Dar după toate probabilitățile această răscoală este opera dușmanului sau de peste munți care-l pîndea încă de la urcarea sa pe tron. Rapoartele residentului imperial dela Constantinopol, Simion Reniger din Martie și Aprilie 1655 ⁴⁾ ne vorbesc despre uneltirile lui Rakoczy la Poartă contra lui Constantin Șerban și ne spun că în acelaș timp, că el sgîndăria în taină focul răscoalei militare astfel ca să-i dea prilejul de a interveni în afacerile Munteniei și să-și satisfacă în acest mod ambițiunea.

(Va urma).

Prof. N. C. Bejenaru.

1) Nekesch-Schuller în Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, I, 240.

2) Kraus, în Fontes rerum austriacarum, 232=Dl Iorga crede că data aceasta ar corespunde celui de al doilea măcel făcut de Seimeni.

3) Const. Căpitanul în Mag. I, 308.

4) Hurmuzaké, Fragmente, III, 279.

5) Hurmuzaké, Frag. III, 276.

ETIMOLOGII

Bodroanțe, cotroanțe, cotrențe cut *cïobelc, cubelcî și culbecî* (for- și *cotroașe* (Mold. Munt.), bulen- me vechi), din care s'a făcut apoi dre, borfe, corcoațe, haîne vechi *cobelc* și *colbec* (nord) și *culbec* și rupte, pare să fie înrudit cu rut (sud). Tot așa avem *copac* din *katrán*, cu același însemnare. mai vechiu *copacî* (alb. *kopáč*)

Braci (Munt.) violă, vioară mai prin analogie cu *racî-rac, cîrnașt-* mare, vine de la germ. *bratsche, cîrnat* (Munt.) față de *cîrnaș* și iar acesta de la it. *viola da braccio*, altele multe.

Cïubelc, culbec, curcubeu. De Din *culbecî*, Ardeleniî au făcut la turc. *bilek*. antebraț, s'a făcut *cobelcî* și *cocobelcî*, „melc” și dlminutivul *b.leğik*, brățare (ca fr. „un fel de pleptănătură femeiască *bras, bracelet* sau it. *braccio*, în formă de coarne”, iar Banățe- *bracciale, braccialetto*). Acest *bi-* niî *cucumelcî*, „melc”, din care *leğik*, a pătruns la vechiî Slavî apoi s'a făcut *melcî* și (prin ana- supt forma de *beličuğü*, bulg. rus. logie cu *racî-rac*) *melc*. *Melc* în *belçug*, de unde vine și rom, *bel-* Argeș înseamnă „vertebră”, iar *çug*, cu varianta *belçuv* (Daco- *melcî* în Moldova „orbita ochiu- romania, 1, 217). Pentru schim- lui». Din *melcî* vine bulg. *mêl-* barea lui *g* în *v*, compară cu *čov, melčo*, pol. *marz*, rus. (în *slăbănog, slobonog, slobonov* (o vest) *smoüz*, polabic *mouz* (Ber- plantă) saⁿ, invers, *Topolog* din neker, II, 33).

Topolov (eni), cîumpăvesc-cîum- În acest caz, tot de aici vine și *păgesc* (mutilez) și altele. *curcubeu*, care e un arc al ceru-

Turcescul *bileğik* e astăzi alte- rat în *bilezik*, de unde vine alb. *beliezik*, bulg. *belezik, belekče*, *cucurbău* (Maram.) și *curcubău* sîrb. *belenzuk, belençuk* brățare. (Mold. nord). În sudul Moldovei, (Berneker, 1, 48).

Din *belçug*, Oltenii au format *curcubeu*. Reduplicarea silabei ini- adjectivul *cïubelc*, cu coarnele bel- țiale îmi sugerează ideia că și ciugate, ca'n această poezie po- *Bobotează* (admis că vine din pulară: (are) *Vre-o cin-sute de Apă-botează*) s'ar putea atribui *berbecî. Unu c'altu și cïubelcî, Că-s cu coarne'nçubelcate, Și în-* tot unei reduplicări datorite vre- unei analogii. ca și *mălaî-mămă-* *toarse către spate* (Arhivele Ol- *ligă*.
teniei, Ian. 1924, 28).

Din *cïubelc*, Moldoveniî au fă- De la *curcubeu, culcubău* vine rut. *korkobéč*, *curcubeu*, și *kulç-*

baka, șa, pol. *kułbąka*, șa, care e *kutya*, cîne (de unde și *cuciu*—un lucru curb, rus, *kulebëika*, un *cuciu*, interj de chemat cînit), cu fel de mîncare de formă învălă-tucită, și litv. *kułbôkas*, cerbice, lemnu curb al jugului. (Berneker, 1, 641).

În sfîrșit, se poate ca'n *curcu-beu* să se fi amestecat și alte cuvinte care încep cu *coco-cucu*—(une-ori amplificate cu *r*), ca *cor-coduș*, *corcolesc*, *cucurbetă*, *cor-colan* (nour gros de ploaie) și altele. Vezi și cele scrise de mine în Conv. Lit. (Sept. 1919).

Cleată, pl. *clete* (Olt. Munt. vest), despărțitură de ogor sau de grădină, delniță, tarla : *lanurî rumene*, *clete de mohor și o-văz* (Chiru-Nanov, Pe căile pro-feșilor, ed. II, pag. 14, Viața Rom. Buc. 1922), *clete de castani* (36), *în această cleată* (40), e bulg. *klěl*, *klëika*, cușcă, capcană, cămară, delniță, strat, brazdă.

Coc (Munt. est, Mold.), un fel de pîeptănătură femeiască, nu vine de la ung. *kok*, nod, *kóka*, moț (cum am scris în Arhiva, 1923, 374), ci invers. *Coc* e înrudit cu *cocă*, cocuță (epitet alintător unui copil din cauza conturului său ră-tund), și cu lat. *cūcūtium*, scufie, și mai ales cu *tūtūlus* (din **tūtus*), care înseamnă chear «coc». De la Romîni l-aŭ luat Ungurii.

Cotarlă (Mold.) *cotrlă* (Mold. sud), *cocearlă* (Ardeal, în rev. Izvorașul, Bistrița, Mehedinți, Sept. 1923, pag. 22) și *șarlă* (Mold. Munt.), cîne prost, vine din ung.

kučya, cîne (de unde și *cuciu*—un lucru curb, rus, *kulebëika*, un *cuciu*, interj de chemat cînit), cu sufixul—*arlă*,—*trlă*, iar șarlă va-riantă din *cocearlă* (nu de la fr. *Charles*, Carol, cum cred mulți). Dacă nu citez vre-un autor pen-tru formele *cotarlă*, *cotrlă* și *șarlă*, cred că nimeni nu mă va acuza că «inventez» eu cuvinte sau că «mi le inventează elevii mei, și eu (hop!) le și torn în dicționa-rul meu», cum cred unii în sfinta-lor simplitate!

Curmeziș vine de la *a curma*, prezentul *curm* și *curmez*. S'ar putea și ca *-eziș* să fie luat din *pieziș*.

Foiofiu, *fofofo*, *fonfiu*, *fon-chiu* și *foiunfie*, pervincă, o plantă, e ung. *folyö-fü*, pervincă. Tot așa și *saschiu*, pervincă, ung. *szasz-fü*; *sacfiu*, (Trans.) garoafă, ung. *szeg-fü*, și altele în care se află ungurescul *fü*, iarbă, plantă.

Gîmboasă (Mold. nord), gînga-nie sau alt lucru rar și straniu, trebuie să fie o metateză din *bon-goase* (ori invers!), znoave, co-medii, bazaconii, care ar veni de la ung. *böngeszét*, al doilea cules de struguri sau de spice rămase, cu care ocaziune se spun „bon-goase”, cum am mai scris în Arhiva, 1912, No. 1.

Hilbe și hîlburî (Trans. Maram. Mold. nord), lătîrî, zoî : *Spală-Ńl*, *mamă*, *blidele*. Și *dă mîndrei hîl-bele*. (Șezătoarea, 11,106), și *hîl-bări*: *să-și otrăvească trupul cu hîlbăriile lor drăcești* (adică «cu.

rachiul Jidanilor». Rebreanu, Ion, 5143), dial. și *molue*, peștele mare. V. rom. 1921, vol. 1.30), ar putea fi rudă cu *bolbotină* (bulg. *bŭlvotina*, boritură, dat de mine în Conv. Lit. Aug. 1911,932), ca *boștină-hoștina*. *bŭlticŭ-hŭlticŭ* ș. a. multe.

Insor trebuie să fie lăsat tot la vechea etimologie de *soră* pentru acest motiv: există obiceiul și astăzi ca soții între ei să se cheme cu epitetul de *frate* și *soră*. Apoi *frate* se mai zice și altor bărbați, nu numai fraților de sînge, și, tot așa, și *soră* se mai zice și altor *femei*. Același caz cu *văr* (*măi vere*!) și *cuscră* (*măi cuscre*!) Prin urmare, *a te însura* înseamnă „a te înfrăți. a te întovărăși, a-ți lua o surată, o tovarășă pe care s'o onorezi cu epitetul de soră“. Foarte duios și frumos! Etimologia *uxorare* e zadarnică. Compară cu *în-cuscire*.

Morciolesc (Munt.), murdăresc spălînd prost, vine din ung. (*pa-*) *macsolni*, a văpsi, vsl. *močiti*, a uda, de unde pol. *moczydło*, mocirlă, bulg. *močar*, mocirlă, *močorliv*, mocirlos, ș. a. (Berneker, Sl. et. Wtb. 2, 70). Întîi s'a zis **mo-ciolesc*, apo *morciolesc*, după *mo-cirlă*, ș. a. Cp. cu *feștelesc*, ung. *festeni*, a văpsi.

Morugă (Olt. Boceanu ș. a.) și *Murugă* (Munt. vest, Chiru-Nanov, Pe căile profesilor, 2, 116), mîncare sau apă foarte sărată, pare să albă același etimologie ca fr. *morue* (V. M. - Lübke, Dicț.

și *molue*, peștele mare din al cărui ficat se scoate untura de pește; *morue verte*, batog din acest pește; *être baptisé d'eau de morue* (deci apă sărată), a fi născut fără noroc. Cp. și cu fr. *massue*, *laitue* față de rom. *măcucă*, *lăptucă*. Cp. și cu vsl. *morě*, mare (apă sărată).

Năzbitie și *năzbutie*, poznă, farsă, e un cuv. slavonesc înrudit cu pol. *nazbyt*, prea mult, *zbyt-nik*, berbant, nsl. *nazbyt*, prea mult. De la *zbyt-nik* la *berbant*, *berbantlic*, *poznă* evoluarea înțelesului e naturală (Berneker, Sl. etym. Wtb. 1, 114).

Nicocheră și *-cheră*, econoa-mă, administratoare, cocoană de mahala, vine de la ngr. *ikokeră*, compus din *ikos*, vgr. *oikos*, casă, și *keră*, cocoană. Sunetul *n* iuifial s'a adăugat printr'o confuziune oarecare.

Obraznic e bulg. *bez-obraznik*, adică „fără obraz“. Totuși, fiindcă *bez* a dispărut (cînd putea să rămîie, ca'n *becisnic*, *bezmetic*, *bosomelnic*), s'ar putea admite că e o contaminare din *omraznik*, om scîrbos, *omrăz*, gilcevitor.

Otrățel (*utricularia vulgaris*), o plantă de baltă ale cărei flori au niște beșicuțe de aer care le țin la suprafața apei, ar putea veni din latinu *utricellus*, *utriculus*, burdufaș (de unde ar veni și ung. *atracél* și ceh. *jitrocel*, patlagină), deși prefacerea lui *ce* în *țe* rămîne neexplicată. Ne-am aștepta la *u-*

tricol, otrăcel, ca porcellus, purcel. Tîrcòl, mers împrejur, *torocală*.

Pielm și *plemn* (Munt. vest, amestecătură de mîncare (Mold. mälai, făină de popușoi, în Maramureș *pielm*, pospai, în Banat, (Mold. sud); *rotocol* (sau *roțogol*) și *otrocol*, circumferință, se derivă din bulg. *t rkalo*, cerc, roată (sîrb. rădăcina *trk*, de unde *trkati*, a merge împrejur), de unde trebuie să fie fost o formă rusească *torokalo* (care nu se află în dicționare), din care, prin metateză, *otrocol*, care, fără îndoială, vine tot de aci. Probabil, e o contaminare din *rotogol* și verbul *rostogolesc*, care există și supt forma *k, h* e ca și în foarte multe cuvinte rominești: *mosac-posac, buburuză-mămărușă* (bobiță, coccinella), sîrb. *mumuruz* (rom. *cucuruz*, popușoi, și *huhurez*, bufniță cu două moțuri) și altele nenumărate. Etim. s'ar reduce la got. *malan*, slav *melti*, lat. *molere*.

Rântie (Mold. Munt.), mantie șabana, haînă lungă și largă (ca rasa preușilor), e înrudit cu pol. *ranıtuch*, rut. *rantúh*, cu același înțeles.

Ritàn (Munt. Fam.) mojić, ghîorlan: *să vă văd, rítanilor!* (Conv. Lit. 1910, 8, 894), vine de la rus. *rotànă*, răcnitor, mojić, *rotù*, rít.

Tihoarcă și *tohoarcă* (Mold. Trans.), cojoc cîobănesc lung cu blana pe afară: *c'o tohoarcă mițoasă'n spate* (Sadoveanu, Vț. Rom. 1911, 4, 50), ar putea veni din vre-o formă vsl. **tüharka*, fem. de la *tühorí*, dihor, prin aluziune la putoarea tihorcei, mai ales cînd o plouă.

Vioară, epitet aplicat unei ape limpezi, e femeninul inuzitatului *vior*, care e diminutivul lui *viu*, adică „apă care te învie, te înviorază cînd o bei”. Asemenea diminutive îs foarte obișnuite: *ră-tunjor, răpegior, mărișor, acrișor* ș. a. Același cuvînt s'a aplicat și instrumentului muzical pentru că e vior sau te învie și care e identic cu it. span. port. *viola*, prov. *viula*, fr. *vielle*.

Cele dintăi lupte politice prin tipar, în epoca renașterei Românismului

Se cunoaște din scrierile existente chipul în care s'au manifestat la începutul veacului precedent tinerimea din vechea capitală a Moldovei, în scopul de a dobîndi pentru întregul neam drepturile și libertățile ce de sute de ani i le suprimase Domnii de neam străin, cari s'au fost perîndat în guvernarea țării. Unele din mijloacele de luptă însă, și care nu puțin au contribuit la luminarea poporului moldovan, nu se cunosc încă îndestul, prin faptul că ele s'au dat în chip ascuns,—fie prin întruniri tainice, fie prin publicații răspîndite așa, ca stăpînirea arbitrară, Domnii și creaturile lor, să nu le poată afla și suprima răpede, cum și pe acei dela cari porneau.

Deși, pe la anii 1834—48 în Iași nu existau decît 2-3 tipografii, pentru uzul mai mult oficial și prea puțin pentru acel public al tuturor cetățenilor, tinerimea ieșană, compusă din acei ce peste cîțiva ani trebuiau să făurească și întemeeze marele act al Unirii Principatelor, găsi mijlocul de a redacta și publica în chip clandestin un număr de foi răzlețe și mici cărțițele, pe cari tot în ascuns le înprășiau între cetățeni, ce purtau pe umerii lor jugul întunericului, arbitrariului și nedreptăților de tot soiul.

Am început a publica în *Revista Arhivelor* din București, (No. 1 din a. c., pg. 31—38), o parte din pamfletele, ce mi-au căzut întâmplător în mîină, nu de mult timp, și cari, aproape sigur, n'au fost cunoscute, decît poate din auzite, generației actuale. Cred că fac un serviciu și cetitorilor *Arhivelor*, continuând aici publicarea altor câteva bucăți, cu aparență de literatură, fiind scrise în versuri, din care se va putea vedea atît spiritul, cît și chipul cum intelectualii dela 1848 înțelegeau să lupte împotriva puternicului Voevod care a fost Mihail Grigorie Sturza,— ce fusese indicat ca unul din cei mai severi inpilatori nu numai a poporului băștinaș, dar chiar și a odraslelor de boeri, cari, primind lumina unei civilizații orbitoare pentru acea epocă, în școlile din străinătate și mai ales din Franța, căutau să ridice nivelul moral și economic al Moldovenilor inpilați și întunecați la minte, prin lipsa de cultură și dene-garea tuturor drepturilor și a libertăților lor civice.

Mai curios e faptul, că lupta aceasta surdă era dusă nu

numai în limba patriei, dar chiar și în alte limbi străine, după cum dovedesc unele din citatele pamflete, ca acel în limba germană, intitulat *An die Romanen*, ce l'am publicat în citata *Revistă a Arhivelor*, și un altul, *La voix de la patrie*, pe care'l public acum mai jos.

Deși unele din aceste versuri nu au calitatea cerută unor bucăți poetice, în adevăratul înțeles al cuvântului, totuși tonul în care sunt scrise se vede predominant de ideia luptei cu orice preț, care întrece adesea și urbanitatea și demnitatea cerută pieselor literare.

Iată mai întâi bucata scrisă și tipărită pe o foaie răzleață, în limba franceză :

La voix de la patrie

Debout ! debout enfants de Romanie !
D'un fer vengeur courrez armer vos brás ;
Entendez-vous la voix de la Patrie ?
Soyez unis mes fils ! soyez soldats !

Quand tout entier se soulève le monde,
Languirez-vous dans un honteux repos ?
De tous cotés quand la tempête gronde,
D'un peuple libre allez grossir les flots !

Plus de tyrans ! non, non, plus d'esclavage !
Egalité pour tous ! fraternité !
Romains ! songez aux Romains d'un autre âge,
Et meritez comme eux la liberté !

La liberté, c'est une vierge sans voile,
Sur l'opprimé elle veille du haut des cieux ;
Rien n'obscurcit son immortelle étoile,
Et même absente elle brille à nos yeux !

L'esclave seul gémit dans la faiblesse ;
Le coeur du libre est fort dans les travaux ;
Il est heureux sans la vaine richesse ;
Un peuple libre enfante des héros !

Le saint laurier que donne la victoire
Peut d'un sang pur souvent être arrosé,
Mais expirer au sein de la gloire
C'Est s'élancer à l'immortalité !

Este, după cum se vede, această compoziție poetică o imitație a *Marseillezei* în toată puterea cuvîntului, și, deși pe atunci tinerii intelectuali leșeni, așa numiți *bonjuriști*, întorși de la studiile lor din Franța, ar fi putut prea bine să compuie, ori plagieze oarecum, această bucată poetică-patriotică, ne vine a crede mai curînd că ea e opera vre-unui din profesorii franceji, pe cari tocmai Mihail Sturdza-Vodă îi adusese spre a face educația, în *Academia Mihaileană*, odraslelor boerimei băștinașe, cu înlăturarea pe cît cu putință a tinerimei ce se ridică din clasa de jos, profesori cari, înbibați de spiritul revoluționar ce domnea pe atunci în Franța, cași în întreaga Europă, nesocoteau, poate, însăși pozițiunea lor socială, pentru care fusese aduși în Iași, și căutau să inspire și poporului Moldovenesc, cu care venise în contact, ideile lor politice înaintate și răzvrătitoare.

*

Alte două bucăți în versuri, scrise în românește, conțin următoarele :

Cătră Români din Moldova

Până când tot în robie, până când să mai trăim ?
 Printr'un Vînzător de oameni, legi și drit să prăpădim ?
 Până când din trîndăvie n'om căta să ne trezim ?
 Până când a țării drituri n'om putea să le păzim ?
 Până când în pradă țara și pe frați îi vom lăsa ?
 Până când cel făr-de-lege după plac ne v'apăsa ?
 Până când vom păstra pata numelui cel românesc ?
 Până când vom pleca gâtul giugului eel tirănesc ?
 Până când, tot de răbdare cu răbdare să vorbim,
 Și spre a noastră grea rușine unui Hoț să ne robim ?
 Fraților ! s'au șters rușinea și simțirea dintru noi !
 Lumea strigă într'o gură că trăim ca niște boi.
 Fraților ! simțiți că Hoții, Hoții ! ni-au încălicat !
 Și supt Hoți a geme astăzi nui rușine, nui păcat ?
 Fraților ! vă vine ceasul, întru care s'arătați,
 Că sînteți români de sânge, că sînteți și voi barbați !
 Ca strămoșii în unire, hai și noi să ne sculăm !
 Și din mârșava robie pe tot neamul să'l scăpăm !
 Ca strămoșii în vechime într'un gând se ne unim,
 Și așa pe hoțul țării ca pe un hoț să'l biruim.

Bărbăție și Unire

Bărbăția și unirea lumea toată stăpânește ;
 Bărbăția și unirea pe cel slab îl întărește ;
 Bărbăția și unirea ne îmbracă cu tărie ;
 Bărbăția și unirea scapă robii din robie ;
 Prin aceste puteri toate neamurile să rădică,
 Și în preajma lor tiranii tremură și mor de frică ;
 Prin aceste puteri omul calcă tiranii în picioare ;
 Prin aceste puteri omul scapă ori de ce îl doare ;
 Așa dar, și tu Române, scoală și te însufiețește,
 Cu o dragoste frățască cu ai tăi frați te unește,
 Căci atuncea, tu Române, între neamuri luminate,
 Vei intra cu toată cinstea nu ca străin, ci ca frate !
 Vă dați mâna dar cu toții, și'n unire, bărbăție,
 Spre a voastră fericire, veți scăpa de tiranie.
 Fraților ! sculați cu toții și cu dușman să dăm peptul,
 Căci așa vom da dovadă că sântem nepoți cu dreptul
 Unui neam, de cari o dată lumea veche spânzura :
 Unui neam, de care o dată lumea toată tremura.

Afară de aceste *Stihuri* de dimensi mai restrânse, autorii anonimi ai acestor pamflete publică într-o cărțuție specială un așa-zis *Plutarh a Moldovei*, ceea-ce însemnează încondeerea oamenilor de seamă ce-și dau sprijinul lor în susținerea faptelor lui Mihail Gr. Sturza-Vodă, după cum odinioară anticul autor grec Platarh o făcuse, descriind într'un stil remarcabil însușirile mărețe ale contemporanilor sei, ce conduceau mai ales destinele popoarelor eline și romane.

Această cărțuție de 7 pagini mici numai, are mai întâi prefața următoare :

Plutarhul Moldovei

Am hotărât să alcătuim un *Plutarh a Moldovei*, care va cuprinde toți oamenii însemnați, ce au dat dovezi de patriotism, slujind cu credință strălucita ocărnuire a Părintelui Patriei Mihai.

Rugăm dară pe toți, care ar ave notiții biografice, acturi și documente doveditoare de vrednicia și patriotismul celor mai însemnați oameni, să binevoiască a ne le împărtăși spre întrebuintare. Binevenit ne va fi mai ales tot ce am pute afla despre viața publică și faptele a acelor barbați, care și astăzi încă aduc Patriei

ce mai mare și gre jărtfă, adecă jărtfa cinstei și cugetului lor ; și au curajul de a mai țâne agonizanda ocărmuire, precum țâne funia pe Spânzuratul.

Aice facem începutul cu D-lui marele Vornic Iordachi Bălșucă, stâlpul țării, căruia îi dăm protja întru ceialalți, și pe care îl slăvim în versuri, fiind D-lui însuș Poet.

I

Marele Vornic Iordache Bălșucă.

În petrecerea slăvită ce-ai avut peste hotar
Unde ai fost spre cercetare ce s'aude de Tălhar,
Ce zic oamenii de fapta cu care El au împlut
Păharul durerii noastre și osânda ș'au făcut
Te-au ocărit toți diavalma, și scuișind te-au șuerat,
Țau defăimat bătrâneța, șlicu'ți ca mingi a zburat !
A'ți mai scoate fața în lume mă mier cum te sumețăști,
Om ce te 'ngâmfezi în visuri și cu minciuni te hrănești.
Năuc care prin bărfele ai un cuvert la palat,
Netrebnic în adunare, și somnoros deputat,
Îți proslăvești bătrâneța în casele lui Coroi,
Ce te ține de pomană în rândul altor Ciocoi.—
Știm c'ai îmbrâncat la curte ca să scoți o spătărie
Butoaei care prin vraje crezi că'ți aduce Domnie ;
Din bațjocura 'nsămnată ai tras folos negreșit,
Și el care 'naintează, ori pe rău, ori pe nerod,
'Țau hărăzit și nișanul ce nu te scoate din glod,
Rasplătindu'ți lingușirea ș'osăbita ghidușie
Cu pensia ce răpește din Văduvască cutie.—
Chiar dăunăz 'ț ad' aminte când cu obștia ticăloasă,
Alcătuită cu biciul din drojdia unor clase,
La Consulat te dușeșăși făr' alt merit însămnat
Decât că Vistul odată cu Chiselef ai jucat,
Pe lângă care cu răvnă arătai lui D'iuhamel
Că Mihai este un înger, că altul n'a fost ca el.
Să ne fi vădit că dreptul cu armele să învinge,
Și că brațele întinse cu frânghii trebui a stringe,
Slavă dar' urmării voastre frați a dragei Bucovine,
C'ați plinit dorința noastră, priimind cum să cuvine

Pre Ghiujul puțin la minte, ce'i zic Vornieul' Bălșucă
Ca să nu mai îndrăznească cătră voi să se mai ducă !

Despre acest Bălșucă am putut afla, că el în realitate se numea Gheorghe Balș, și era poreclit Iordachi Balșucă, prin faptul că era mic de statură. Ce putere, sau ce trecere mare o fi avut el pe lângă Mihail Sturza-Vodă n'o știm ; era însă cunoscut ca boer vechiu, cu apucături originale, trăind retras de familia sa într'un mic apartament din casele familiei Coroi, dela deal de biserica Sf. Neculai-cel-Sarac.

Pe o rudă deaproape a acestui (nepot se pare) am cunoscut'o, în 1883, când lucram ca colaborator la ziarul zilnic *Pactul Social*, ce apărea atunci în Iași, sub direcția bătrînului Gheorghe Mârzescu. Acesta ne prezentă într o zi, în redacție, unde colaboram împreună cu d-nii C. B. Pennescu, D. G. Maxim, actual Președinte Curței de Apel din București, Vasile Tataru, actual Membru al Curței de Casație și alții, un moșneguș scurt și cam gros, cu numele de *Bălșucă*, recomandindu-ne în mod intim să'l tratăm cu osebită considerație și să'l punem numai la tradus din franțuzește telegramele Agenției Havas și alte articole din ziarele franceze ce le primeam la redacție, căci el cunoștea bine această limbă, deoarece era boer de baștină—ce făcuse parte dintre bonjuriștii dela 1848.—Nu zăbovi însă multă vreme *cuconul Bălșucă*, (numele de botez i l'am uitat) printre noi, și după vr'o două luni, colegul Vasile Tataru fiind numit Procuror la Botoșani, ne comunică într'o zi că i s'a adus la Parchet pe bătrînul Bălșucă, nu știu pentru ce motive, dar într'o stare de complectă... ebrietate.

Urmarea Plutarhului

II.

Militarii Români

Mai crezutați vre odată că *românii Militari*,
Pe furiș vor da năvală ca niște mișai tălhari,
Și pe frajit ce spre bine din durere au strigat,
Și'n încrederea frăției pentru patri' au lucrat.—
Ascultând poroncii crude să margă săi schingiuiască,
Și cu românescul sânge biruința săși stropiască !
Aducăși bine aminte că strămoșii prin unire
Ce făcea alor tărie, da vrăjmașilor peire.

Audă gemerea noastră de isprava ce-au făcut,
 Ce'n Istoria Moldovii altă pildă n'au avut;
 Și spele 'n plâns de căință vinuirea lor ce mare,
 Rugând oamenii și ceriul pentr'o grabnică ertare.
 Giure cu toți într'un cuget că Calăii 's vinovați,
 Și că la ace cruzime de beții au fost mânați!
 Mai crezutați, că sânt oameni care-dup'așa 'ntâmplare
 Să ureze încă fapta familiei Domnitoare?
 Unul da vinovăție acelor ce bini au dorit.
 Altul giură cătră Vodă c'a iscăli fu silit.
 Milul alerga prin țară pe cei scăpați ca să prindă
 Și dreptățile cerute din poruncă să le vândă,
 Cavaler Milu pe care în țara de gios îl slăvesc,
 Răzășii goliți de dânsul, ce cântând îl pomenesc: *)
 („Tristiana ce Bogată
 „au mâncat'o Milo toată
 „Să'l trăsniască Dumnezeu
 „C' au luat și ogorul meu“).

III.**)

Nici plecare nici puțință n'avem pe toți a descri,
 În osăbi atâte fapte cine poate lămuri.
 Până eri acest' avusă a Poliției cârmuire
 'Nalt și prost cum zice Vorba, înrăutățit din fire,
 La Bacău merse cu arme Vrednicia să învingă
 Și a patriei 'nfocate cu tulumbele să stingă.
 Dăunăzi te alungasă a poporului urgie,
 Și te 'ntorsăși iar sârmane, când a Domnului cruzie;
 Pe frații tăi ce cerusă abuzul să înceteze,
 Au găsit că să cuvine săi arunce în obeze.
 Dar Mihai cu a sei nu uită că al obștii Strigare
 Este a Ceriului voință, și că va fi răsbunare.
 Afle dar că închisoarea a sfârma fier'a 'nvățat
 Și glasul ce cere dreptul prin arme nu s'a curmat.
 Bucurate Toderiță roș la păr chiar ca Mixai,

*) O moșie răzășască ce avu nenorocirea a fi în proces cu un favorit a curții Milu. (Nota poetului).

***) Se pare că e vorba aice de Todiriță Balș, mai târziu Caimacan al Moldovei.

În bici îți stă bărbăția, în clevetire și'n cai.
 C'a pocni grozav din puhă pe la poști ai învățat,
 Și tiai pornit cu Bandiții să împui un Dep 'tat
 Ești de jălit că junețați pentru M i h a i ai jărtvit
 Și c'a ta viitorime pentru 'n Veac ai nimic
 Ce folosinț' ai din rîvna ce-ai adus Domnului tău,
 Decât peticul cel roșu, și porecla de Calău !

VI. *)

Cât de ră au ágiuns vremea, când și tu ceva 'nsămnezi
 Făr'a meritului umbră și știi numai pecâș vezi.
 Sub a Z m ă u l u i poreclă te cunoaște o mulțime,
 Ca Z m e i i cu aripi din basne ce prin a lor agerime,
 Făcea lumea săi slăvască, și de ei să să cam tiară,
 Rădicând cu o suflare oameni mici fără de Samă.—
 Ast'el prin frumoasați soartă, ne dai prea vie dovadă,
 C' ai prefăcut în Saloane a trăsorii stramță Coadă **)
 De la Stâncă rosătiască de ursit' ai fost chemat,
 Să înfățoșezi obștimea în a Roșii Consulat.
 Povodnicul lui Bășucă nu ești vinova' ca el,
 Căci neștiind franțuz-ește, tot urai pe Duhamel.
 Dacă ridem di acea scenă nim-a poate să ne 'mpute,
 Nici M i h a i care vroește tot cu Număr să s'agiutē.
 M i h a i care 'nchiriesă fracurile de pe la Nemți
 Ca s'imbrace mulți netrebnici cei întâlne cu Stremți.
 El care n' avu rușine pe un Ghiț' a boeri,
 Pentru curajul cel mare în public de a minți,
 Zicând „că băeții Shoalii sânt a țării tinerime,
 „Și ca'n Zmăul și Bășucă giur' întriaga Românime“.
 M i h a i care preferează sau proș ii ce n'au voință,
 Sau răii care slujindul cată ș'olor folosință ;
 Sub lumina c'el răvarsă ca ciupercile răsar
 Din gunoiul mârșăviei oamenii ce'au câti un dar !

V.

Nu putem destul rezice că răul sau vre un prost,

*) Zmăul fu porecla boerului Ilie Burchi.

**) Au slujit la Roznovanul proprietarul Moșii „Stâncă“.
 (Nota poetului).

Lângă Domn poate să stee, poate lua ori ce post.
 Câți nu au măcar poreclă și sub dânsul îi vezi mari,
 Să prefac în Hoji puternici din mărunții potlogari!
 Auziți pân acuma Mihăiță Mihalachii,
 Pe omul de stat să gioace cu Alecu Iacovachi!
 Cel întâi e gângav foarte mai ales cam după masă.
 Al doile o păpușă, care cum o pui să Jasă.—
 Departe de glasul public a purta vre o sâială,
 Altă stare n'au văzută, decât o chivernisală.
 Spre răsplata lor de slujbe Mihai le dă țara'n mână,
 Precum ai da unui câine hâmisit drumul în stână.

VI

Mai vine și' un Lascarachi frunzașul de nătărăi,
 Firește acum Ministru în curtea cea de Mișăi,
 A căruia viață întreagă este de bani răfuială,
 Și care în tinereță n' avur' altă cheltuială
 Decum să împopoțază cu droșcă și caifet,
 A unui Vafav fimee răsplătindul cu Decret.
 Prin altă nedând dovadă că este civilisat,
 Decât că în Văduviei, când cu negru îmbrăcat,
 La Copou și ori unde făcea alai ziua mare,
 Trăsuri ce o dădusă desfrânatii țititoare.
 Giudecați cum e Visternic, cum este om însămnat,
 Și dacă avereai multă îl poate face magnat.
 Reglementul că'l cunoaște nime se mai îndoește,
 Alegerea ce trecută și slujba o dovedește.
 Nime calcă 'n a lui Casă unde șade părăsit,
 Ca zaraful pi a sa ladă cu sufletul împietrit.

Cu aceste din urmă se încheie partea poetică a pamfletelor ce le-am găsit întâmplător, după cum am zis, mai rămânând să public două bucați în proză mai importante și anume: *Noul A-katist a Marelui Voevod Mihail Grigoriu*, și *Întâmplările din Moldova în luna lui Martie 1848*, cuprinse în două broșuri deosebite, prima de 18 și cealaltă de 20 pagini mari.

N. A. Bogdan.

Despre Nuvelele :

„Blana lui Isaia“ a lui Brătescu-Voinești și „Mantaua“
lui N. Gogol¹⁾).

În anul 1912 a apărut în literatura noastră un volum de nuvele și schițe de-ale lui Brătescu-Voinești, intitulat „Intuneric și Lumină.“ Între nuvelele din volumul acesta figurează una „Blana lui Isaia“, care poate că, dacă conține un subiect nou în literatura românească, în literatura mondială e deja vechi și pus la temelie mai multor scrieri literare. Mai mult: dacă celitorul interesat va răscoli toate literaturile, ca să vadă în mod amănunțit cum s'a tratat în ele subiectul descris de către Brătescu-Voinești în nuvela sa, va întâlni o nuvelă, care reprezintă o asemănare atât de izbitoră, încât fără să vrei te gândești, care autor și-a scris mai întâi opera și dacă a putut să aibă vre-o influență asupra celui venit mai târziu. E vorba de nuvela „Mantaua“ a scriitorului rus N. V. Gogol, scrisă în an. 1838.

Comparând aceste două nuvele, vom vedea nu numai o asemănare completă între subiectul și ideea principală a lor, ci vom găsi chiar descrise personaje și scene într'aceiași lumină, de parcă una ar fi prelucrarea celeilalte.

Isaia Vasilescu eroul nuvelei lui Brătescu-Voinești și Acachie Acachievici Bașmacichiu, eroul lui Gogol din nuvela „Mantaua“, erau funcționari inferiori: Isaia registrator la prefectură, iar Bașmacichiu într'un departament. Timp de 23 ani, poate și mai mult, Isaia își îndeplinea serviciul său de registrator, îmbătrânise chiar în postul său, părea că are 70 de ani și nu avea decât 50, iar despre Bașmacichiu nimeni din colegii lui nu-și putea aminti de când se afla în situația de copist. Părea „că s'a născut așa gata complet în viț-mundir și cu pleș pe frunte“, („Mantaua“ de Gogol) în aceeași situație.

Deși în același post un lung șir de ani ei nu erau avansați, căci, oameni simpli, erau mulțumiți de gradul în care se aflau,

1) Lucrare prezentată, în a. 1924, la *Seminarul de Slavistică* de sub direcția d-lui profesor Ilie Bărbulescu, la Universitatea din Iași, împreună cu traducerea completă a operei lui Gogol care așteaptă un editor spre a fi tipărită.

serviciul lor și-l îndeplineau conștiincios. Isaia își cunoștea serviciul lui și chiar cu plăcere lucra, trecând „tacticos în registrul de intrare hârtiile sosite“. Despre Bașmacichiu era puțin de afirmat că lucra sârguitor, „el a funcționat cu dragoste“ mai bine decât alți funcționari mai talentați. Poate o singură dată a lipsit de la serviciul său, a doua zi după ce-î furase blana. „Dacă proporțional cu munca lui depusă, statul l'ar fi recompensat, sigur că ajungea la gradul de consilier de stat“ (general) („Mantaua“ de N. Gogoli).

Ambii funcționari cu colegii lor de birou aveau relații bune. Isaia „de 23 ani de când e registrator cu unul nu s'a certat, pe unul nu l'a pârât și știe de glumă“. Multe bazaconii îi făceau lui colegii, iar el râdea și numai la mare disperare zicea : „fir'ai necurat“. Pe adresa lui Bașmacichiu toți funcționarii tineri trimeteau glume, povesteau diferite istorii chiar dinaintea lui despre el și despre soția lui, îi aruncau în cap bucățele de hârtie, zicând că e zapadă. Numai când gluma trecea granița ei, atunci zicea : „Lașați-mă, de ce mă obijduiți !“ (Mantaua de Gogoli).

Evenimente mari n'au avut loc în viața acestor persoane. Grație sărăciei și însușirilor lor neînsemnate sufletești, ei nu-și putură îndrepta activitatea lor în altă direcție spre a duce o viață mai largă. Singurul ideal pe care îl avuse eroii nuvelilor și singurul eveniment mare din viața lor fu cumpărarea blanelor. Isaia timp de 23 ani de când era slujbaș visa și doria blană. Aceasta era „o tânguire a întregului său trup, slab și plâpând de frig“. (B. lui Isaia de B. Voinești). Pe Bașmacichiu îl sili să-și cumpere mantaua frigul din Petrograd ce nu cruța chiar corpurile domnitorilor înalți și imposibilitatea de a-și mai repara mantaua veche sdrănțuită și acoperită cu petec peste petec ce o avea.

Pentru a-și cumpara blănile, Isaia și Bașmacichiu duc tratative lungi, primul cu H. Grunblat, iar al 2-lea cu croitorul Petrovici. Amândoi au trebuit să desfășoare o diplomație întregă, ca să facă cumpărătura mai efină, în proporție cu punga lor săcăuită.

Agonisirea sumei necesare s'a făcut cu multă greutate de ambii funcționari. Isaia vre-o 10 ani adunase vre-o 200 lei, dar nevoile familiare au făcut să cheltuiască o parte din ei. Apoi „s'a lipsit de toate îndulcirile... de tutun ca să adune ban cu ban, și el chef n'a știut, plimbări n'a știut“, (B. lui Isaia), atâta amar de vreme se gândea numai la blana bună și caldă. Ca să-și cumpere mantaua, Bașmacichiu s'a decis „să micșureze cheltuelile ordinare, cel puțin pe un an; să nu mai bea ceai seara, să nu aprindă

seara lumânări; umblând pe strădă să calce mai ușor pe pietre, chiar pe vârful degetelor, ca astfel să nu se roadă pingelele“ (Mantaua), și multe altele pentru a-și aduna o sumă de bani de 40 ruble la celelalte 40, pe care le avea deja adunate într'o lădiță din economiile făcute de câte un ban din fie-care rublă cheltuită, în timp de mai mulți ani.

În fine a sosit momentul, când amândoi funcționarii cu blănile noi s'au prezentat la serviciu. Pe Isaia l'au „luat colegii în brațe și l'au ridicat de trei ori în sus“. „Timp aproape de un ceas s'au perindat funcționarii prin cancelarie“, ca să-i vadă blana, s'o pipăie, s'o admire și să-l feliciteze. Bașmacichiu, când s'a prezentat în cancelarie cu manta nouă, „nu se știe când, însă deodată tot departamentul înștiințase că Acachie Ac. are manta nouă și că vechiul palton nu mai există. În acelaș moment toți eșiră în camera portarului să vadă mantaua nouă a lui Ac. Ac. S'au rostit felicitări, urări, așa că el începu să zimbească“ (Mantaua de Gogoli).

Ambii se simțeau în culmea fericirii. Această zi a fost pentru dâșșii și cea mai însemnată din toate zilele. Se hotărâ chiar amândoi să facă o petrecere, care era poate prima în viața lor. Isaia era gata să ducă să bea adalmașul cu colegii săi pe cei 7 lei cari îi rupse de la evreu. Bașmacichiu profită de invitația unui șef de biou și chiar se duse seara la ea. Bucuria funcționarilor avu însă o prea scurtă durată. Chiar în aceeași zi amândoi își pierd blanele: lui Isaia i se fură blana din cancelarie pe când trecea un cortej funebru și funcționarii toți alergară la fereastră să privească, iar pe Bașmacichiu „il scutură hoții de blană“, pe când se întorcea dela onomastica șefului. Această groaznică întâmplare, care într'o clipă și într'o zi a distrus singurul lor ideal, făurit timp îndelungat și cu multe sacrificii, fără să fi avut timpul să se bucure îndeajuns și să se decepționeze, le zdruncină complect echilibrul. Idealul cdată zdrobit, viața li se părea fără sens, nu se mai simțeau în stare să îndure alte lipsuri, alt șir de ani spre a-și crea alt ideal.

Nenorocirea funcționarilor provoacă o mișcare adâncă în sufletele mai multor colegi, deși s'au găsit unii, cari și acuma nu doreau să înceteze cu glumele, în fine toți îi părăsesc nepăsători, fără vre-un ajutor real din partea lor și Isaia rămase singur, „cu coatele pe genunchi, cu capul în mână, cu mintea ostenită, prin care treceau vedenii din scurta lui fericire“ (B. lui Isaia), iar Bașmacichiu, eșind disperat, în stare inconștientă dela „persoana în-

semnată“, la care apelase pentru ajutor, în drum spre casă răcește și moare.

După cum am spus, asemănarea ujmitoare dintre aceste două nuvele, între acțiunile lor și între eroii principali, imperios îți impune să crezi, că nu sunt două lucrări, ci una e prelucrarea celeilalte.

Di. Iaklovssky D. — în articolul său „I. Brătescu-Voinești și scriitorii ruși“ din revista „Cultură“ No. 3 an. 1924, Cluj, — zice că deși se pot observa „cu mare grijă asemănări dintre aceste două nuvele (asemănări pe cari le-am văzut mai sus) sunt totuși diferențe mari, cari ne dovedesc, că B. Voinești e original și liber de ori-ce influență străină.

Grija cea mai mare însă nu este de a stabili asemănările între aceste nuvele, cum din contra observă Di. Iaklovssky, ci de a afla diferența între ele, de a dovedi, că B.-Voinești e într'adevăr original și neinfluențat de nuvela lui Gogoli.

Voi căuta să cercetez pe rând toate diferențele observate de Di. Iaklovssky, ca să constat, dacă într'adevăr sunt astfel de diferențe și dacă nu sunt inventate pentru anumit scop.

Di. Iaklovssky spune, că nuvela scriitorului rus „nu este altceva, decât un amar răs sarcastic și o caricatură exagerată ale slăbiciunilor omenești“ pe când B.-Voinești înțelege pe deplin dorințele modeste și bucuriile oamenilor mici.

Afirmarea aceasta nu corespunde adevărului, căci N. Gogoli a știut să redeie tipul omului mic-neînsemnat într'asa fel ca să nu fie nici exagerat până la caricatură, nici prea sentimental și ca dorințele și bucuriile mici ale eroului său să fie înțelese viu și să producă un răsunset puternic în sufletul cetitorului. Aceasta autorul reuși cu o fineță artistică extraordinară, întreaga lui operă fiind scrisă cu o artă neîntrecută. Să luăm s. ex. un pasaj, unde se vorbește despre ideile și simțimintele lui Ac. Ac., pe care le avu, după ce se împacase cu ideia de a-și cumpara blana: „Acakii Acakievici a învățit, a chibzuit și a hotărât, că va trebui să micșoreze cheltuelile ordinare, cel puțin macar timp de un an să nu bea ceai seara, să nu ardă seara lumânări, iar dacă va trebui ceva de făcut, să se ducă în odaia soției și acolo să lucreze la lumânarea ei; umblând pe străzi, să calce mai ușor pe pietre, chiar în vârful degetelor, ca astfel să nu se roadă în scurt timp pingelele; să dea spălătoriei albiturile cât se poate de rar, iar ca ele să nu se rupă în scurt timp, fie-care dată, sosind acasă, să le

lepede și să rămâie numai în halatul demicat, f. vechi și păstrat chiar numai de timp însuși. Trebuie să fim juști, că la început îi era greu să se obișnuiască cu astfel de constrângeri, mai apoi însă se deprinse și treaba mergea f. bine, chiar se desobișnuise cu totul să nu mănânce seara. Dar în schimb el se hrănea sufletește, purtând în spirit ideea veșnică de manta. Din data aceasta părea, că însăși existența lui devenise mai plină, parcă s'a însurat, parcă împreună cu el asista altă ființă, parcă el nu era singur, ci o oarecare colegă de viață plăcută s'ar fi unit cu el să petreacă împreună drumul vieții, și tovarășa asta nu era alt-cineva, decât mantaua, căptușită gros cu vată, cu un dos veșnic. El devenise, nu știu cum, mai viu, chiar cu un caracter mai tare, ca un om, ce își aflase și își determinase scopul vieții. Au dipărut depe fața și din procedurile lui îndoiala, nehotărârea, cu un cuvânt, toate trăsăturile nedeterminate și, câte odată, chiar un foc se aprindea în ochii lui, uneori treceau prin cap chiar cele mai curagioase și îndrăznețidei: „oare să nu poie el jder la guler?“

În acest pasaj ca și în toate celelalte, necitate aici, sufletul eroului e descris cu o așa fineță și atracție încât, nici într'un cas, nu poate fi vorba de o caricatură exagerată sau de un râs sarcastic. Aici autorul balansează între ironie și compătimire, râs și lacrimi și de loc nu râde cu un râs sarcastic. Nici într'o operă de a lui Gogoli, nu se observă acest fel de râs. Nota caracteristică a scrierilor lui Gogoli e altceva, e „râsul prin lacrimi“, iar nu sarcastic. Tot din acest pasaj se vede, că autorul înțelege profund viața neînsemnată a lui Acakie Acakievici și nu numai că o înțelege el însuși, dar cu o putere considerabilă artistică face și pe cetitori s'o aprecieze și, ca rezultat, să reacționeze în sensul ideilor înalte.

Când d-l Iaklovssky zice, pentru a dovedi originalitatea lui B. Voinești, că numai el are „compătimirea adâncă și sinceră față de ei“, adică eroii săi și „regretul ce vine din fundul inimii, când soarta crudă le ia iluziile, le frânge ambiția, le distruge fericirea pentru totdeauna“, se înșeală foarte mult. Ca să se înțeleagă mai bine ideea principală a nuvelei sale, Gogoli dinadins induce un personaj, pe un tânăr, care a înțeles, mulțumită întâlnirii cu Ac. Ac., sentimentul înalt al iubirii creștine față de apropiii săi. Funcționarii tineri aveau plăcere să glumească pe socoteala sârmanului bătrân Ac. Ac., iar el le suporta pe toate și rare-ori numai, la mare disperare, le răspundea: „Lăsați-mă, de ce mă obijduiți?“

Când pronunța el cuvintele acestea era ceva straniu în cuvintele și vocea lui cu cari se pronunțau. Se auzea ceva, ce îi impunea jale, astfel că un tânăr, nu de mult intrat în serviciu, care își permisesse ca și colegii să glumească pe adresa lui, imediat s'a oprit, parcă ar fi fost înțepat de ceva și de atunci tot s'a schimbat în ochii lui și în altă culoare i s'a prezentat. O putere extraordinară parcă l'ar fi răspins de colegi, cu cari se făcuse cunoscut și pe cari îi socotise cuviincioși și de societate. Și mult după aceasta, în momentele cele mai vesele i se înfățișa funcționarul josuț cu ples pe frunte, cu ale lui străpungătoare cuvinte : „Lasa-ți-mă, de ce mă obijduiți ?“ Și în aceste impunătoare cuvinte sunau altele : „Eu sunt fratele tău“. Și se acoperea cu mâna sărmanul tânăr și de multe ori în viață îi treceau fiori prin cap, văzînd cît de multă brutalitate se află în om, cît de multă nenorocire se află în manierele fine și inteligente...“ („Mantaua“ de Gogoli :)

Că compătimirea lui Gogoli față de eroul său e mai profundă și mai sinceră de cît cea a lui B.-Voinești, se vede mai ales din următorul pasaj : Și rămase Petersburgul fără Acachie Ac., parcă nici nu mai trăise în el. Dispăru o ființă, neapărată de nimeni, nefiind scumpă pentru nimeni, nici interesantă pentru cineva, care nu atrăsese atenția chiar a naturalistului, care nu-și pierde ocazia să prindă în bold o muscă ordinară spre a o cerceta prin microscop, o ființă, care suporta răbdător glumele din cancelarie, care murise fără de a săvîrși vre-o faptă insemnată, pentru care totuși înaintea morții a licărit oaspele luminat în forma de palton, ce i-a înviat pe un moment viața sărmană—o ființă asupra căruia căzu nenorocirea, cum cade și peste capurile puternicilor din lumea aceasta. (Mantaua).

Eroului său Gogoli consacră și partea fantastică a nuvelei sale, în care el îl face să mai trăiască sgomotos vre-o cîte-va zile după moartea sa, ca recompensă pentru viața lui neînsemnată și neobservată.

Toate acestea oare nu ne vorbesc despre regretul adînc al scriitorului față de soarta eroului său, și oare nu ni se impune în mod involuntar, mai mult decît din nuvela lui B.-Voinești, trebuința de a compătimi din toată inima pe acești umiliți și obijduiți ? Decî și în cazul acesta nu vedem diferența, pe care o observă D-l Iaklovssky.

Asemenea nu e justă afirmarea D-lui Iaklovssky că „o diversitate și mai mare observăm între ei“, adică scriitori, „în pri-

vința caracterisării persoanelor și așa numitului milieum. «La Gogoli», zice el, vedem tipuri, cari nu au decît defecte trupești și sufletești, slăbiciunile lor sunt înfățișate în mod ofensator, iar la B.-Voinești, sunt oameni cu amestecul de calități bune și rele, cum suntem noi toți».

Această diversitate desigur e inventată, p. că vedem și la Gogoli oameni cari sunt cu același amestec de calități bune și rele ca și la B.-Voinești, iar unii se presint chiar cu calități morale cu totul deosebite. Clasa funcționarilor e reprezentată la fel la amîndoi scriitorii, cu o singură deosebire: că Gogoli p. a o caracteriza, recurge la mai multe amănunțimi și o descrie cu mai multă fineță artistică, decît B.-Voinești. Eie-care funcționar la scriitori are slăbiciunea lui: unuia îi place să se ducă la teatru, altuia—să cerceteze pălărioarele din vitrine, lui al 3-lea—să adune lăzi de mărci poștale, etc. Asemenea la amîndoi scriitorii funcționarii glumesc pe seama eroilor principali, deși nu-i urăsc.

Cînd a căzut peste Isaia și Bașmacikiu nenorocirea cu blăniile, colegii îi compătinesc adînc: iui Mitru i se rupea inima de durere, iar la Gogoli funcționarii se hotărăsc să adune bani p. Bașmacikiu și chiar adună ceva și altele. In fine și la B.-Voinești și le Gogoli funcționarii părăsesc pe colegul lor nenorocit, fără ca să-i dea vre-un ajutor real. Deci și la unul și la altul personajul are calități asemănătoare. La Gogoli însă mai vedem figura tînrului funcționar, care a rămas impresionat pînă la moarte de vocea stranie, cu care Ac. Ac. pronunțaseră cuvintele: «Lăsați-mă, de ce mă obijduiți? o figură cu calități morale deosebite. Apoi chiar generalul care făcuse observația asupra lui Ac. Ac. era un om bun și numai mîndria deșartă, gradul său de general, îl făcu să săvîrșască fapte neomenoase. Iar în ceea-ce privește caracterizarea eroului său principal, Gogoli atrage atenția nu numai asupra calităților lui mici și neînsemnate, ci în deosebi le evidențiasă pe cele bune.—După părerea lui Gogoli, Ac. Ac. stă cu mult mai sus decît funcționarii talentați, cari ocup posturi înalte și cari nu-și indeplinesc conștiincios datoriile lor. Deaceia autorul dorește delacetiitor nu numai respect față de un modest și cinstit lucrător, ci cere iubire față de el ca om, față de o persoană deși neînsemnată, dar cu calități înalte morale. Prin ideile sale înalte, bazate pe însușirile morale ale eroilor săi, „Mantaua“ a și avut o însemnată influență asupra întregii literaturi ruse. Dostoievski zice: „Noi toți am apărut de sub „Mantaua“ lui Gogoli“; și într'adevăr, operele

lui Dostoievski poartă în sine urme de această influență. „Umiliții și obișduiții“ reprezintă ideile umane ale lui Gogoli.

Reesă deci, ca și cea mai mare diversitate și ultima tot odată, după părerea lui Iaclovssky nu corespunde realității ; căci eroii lui Gogoli, pe lângă defectele trupești și sufletești, au și calități bune.

E greu de-stabilit vre-o diferență, în ceia-ce privește subiectul nuvelor.

Asemănare completă se observă și între ideile principale ale amînduror nuvelor. N. Gogoli prin nuvela „Mantaua“ a intenționat să arăte viața unui om mic neînsemnat, fără importanță p. societate, obișduit și umilit, însă cu calități sufletești înalte, cu scopul de a atrage atenția societății asupra persoanelor de acest fel, de a desvolta sentimentul iubirii către oamenii mici-neînsemnați. Aceiași tendință a avut și B. Voinești prin nuvela sa „Blana lui Isaia“.

Toate aceste asemănări între personajii cu scene și idei nu pot fi accidentale și explicate prin congenialitatea autorilor. Dacă Dl Iaclovssky ar căuta să fie obiectiv în concluziile sale, fără intenție de a inventa argumente în folosul lui B.-Voinești, ar trebui numai decît să declare că „Blana lui Isaia“ se află sub influența cea mai puternică și nemijlocită a nuvelei scriitorului rus „Mantaua“.

Petre Goian.

COMUNICARI

Poetul bulgar Veliksin și Romîni

În urma războiului ruso-turc care se sfîrși cu pacea de la Adrianopol în 1829, mulți Bulgari, de frica Turcilor cari îi bănuiau de instrumente ale politicei Rusiei, au fugit din Tracia și mai cu seamă din regiunile orașelor Karnabat, Jambol și Sliven, dincoace de Dunăre : unii în Basarabia și Rusia, alții în Principatele romîne. Aci unii dintre ei s'au așezat în Brăila, care începu de atunci să fie centru al vieții politice și culturale bulgărești. Ast-fel, veni din Karnabat, unul ai cărui urmași trăesc și astăzi, cu numele Carnabat și ca buni români în București. Altul, cu numele Velikov, s'a așezat tot atunci în Brăila. În acest oraș s'a născut cam pe la 1840, un fiu al acestuia din urmă Dimitrie, care de la o vreme își schimbă numele din Velikov în Veliksin, zicîndu-și Dimitrie Veliksin. Acest Veliksin învață în școala romînească mai întii, apoi în cea grecească, cari existau mai de mult în Brăila, iar apoi, cînd acolo se creă de către Bulgari o școală bulgărească, învață și în aceasta. E vorba, firește, de școala începătoare. În urmă fu unul din cei mai aprinși revoluționari ai Bulgarilor, cari, în refugiul lor la noi, se constituiseră chiar în o grupare cu „comitet secret revoluționar ¹⁾ și pregăteau revoluția viitoare în Turcia și eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea politică a acesteia din urmă și de sub stăpînirea culturală și bisericească grecească. Veliksin, după ce parese că în a. 1866 ajunse institutor la școala bulgărească, făcu parte și el din acel „comitet secret revoluționar“. În acelaș timp scria, împreună cu alți bulgari de seamă emigranți, la ziarele lor, ca

1) Cf. P. Constantinescu-Iași, mai suș la p. 179.

„Dunavska Zora“, mai ales poezii. Aceasta până la a. 1853, când un bogătaş bulgar patriot din Odesa, văzând însușirile lui alese, însușiri mai ales ca poet, îl trimise, pe socoteala sa, la învățătură în Paris, cu o condiție însă : ca atâta timp cât va sta acolo, Veliksin să scrie, în zărele franțuzești, articole pentru eliberarea Bulgariei“. Ceeace Veliksin făcu.

La a. 1871 el se întoarse iarăși în Brăila, unde trăește în legături cu literații români de pe acea vreme și scrie la zăre române și franțuzești ale românilor, precum și la zăre bulgărești, și articole politice, și poezii. În cele bulgărești se iscălea Veliksin, în cele curat românești și franțuzești însă purta numele D. Vellison și Velinson.

În Brăila, de acum, Veliksin e funcționar public : cătăva vreme secretar al Primăriei, iar apoi în serviciul Statisticeii ¹⁾. Așa trăi aci pînă la războiul ruso-romîno-turc și eliberarea Bulgariei în 1877. Acu se mută în Bulgaria eliberată, unde în a. 1879 fu secretar general al Ministerului de Interne. Dar în 1880 fu pus în disponibilitate sub motivul aparent „de boală“, deși se pare că era un alt motiv real de căt acesta. De acu fu trimis cancelar al Agenției Principatului Bulgariei în București. Aci stete cătăva vreme, după care se reîntoarse la Sofia, unde trăi pînă în a. 1896. În acest an, fiindcă suferea de o boală, plecă la Paris, spre a se căuta cu medicii de acolo ; dar moare într'un spital de aci în acest an 1896 chiar.

Cam acestea sunt știrile ce se cunosc din biografia lui Veliksin. Eu le-am pus aci, din două motive cari ne interesează pe noi romîni.

Marele poet național, mort de curând, al bulgarilor, Ivan Vazov, care și el a trăit pe atunci la noi ca emigrant, ne spune în cartea sa „Păstăr Svēt“. Sofia 1902, p. 128, următoarele : „Veliksin, care se născuse și trăise în Romînia pînă la eliberarea Bulgariei, cunoștea minunat limba romînească și scria în ea excelente poezii (prévăshodni stihotvorenija), sub care se iscălea Velinson. Aceste poezii atraseră atenția presei romînești, care îl proclamă drept unul dintre primii poeți ai Romîniei (edîn ot pārvitē poeți na Romānija). Domnul Velinson era socotit de români drept compatriot al lor (Gospodin Velinșon se sčitaše ot Romānitč za tēden sāote-

1) Cf. mai sus, la p. 191 : și bulgarul Ciobanov în slujbă la noi.

čestvennik). Din nenorocire, noi nu avem, fie în traducere, fie în original, multe sonete și alte poezii tipărite de „Velinson“ în publicațiile românești, și nici poeziile lui franțuzești, căci el cunoștea pînă la perfecție limba franceză“. Așa spune Vazov.

Scopul acestui articol al lui Vazov despre Veliksin este, cum însuși spune, spre a aduce aminte Bulgarilor de acest poet, pe care ei aproape îl uitaseră, măcar că: „a lăsat după dînsul în lume cîteva dulci poezii și oricine iubește poezia își va aduce aminte cu drag de acele sunete armonioase ale unei muze amuțite“. În Veliksin era, continuă aci Vazov, sentimentul pentru frumos, el avea dezvoltat gust literar și simțire cu adevărat de poet. Era poet și după suflet“, nu numai prin arta versificării pe care o posedea. Scopul lui Vazov este, așa dar, să amintească bulgarilor de acest uitat Veliksin, despre care și marele poet al lor din întîia jumătate a veacului al nouăsprezecelea Botev recunoscuse că e în adevăr poet. Deși, eu trebuie să spun aci și că un student al Universității din Sofia, apreciind opera poetică a lui Veliksin, într'un studiu ce a publicat bulgărește,—în *Izvěstija na Simikara po Slavjanska Filologia pri Universiteta v Sofija za 1904 i 1905 god.* (Anuarul Seminarului de Filologie slavă de pe lângă Universitatea din Sofia pentru anii 1904 și 1905), Sofia 1905, pg. 303 — zice că Veliksin e un poet mijlociu (srednja-răka), iar nu așa de ales cum afirmă Vazov și Botev.

Eu, avînd în vedere că și un alt bulgar, Anton Pan, a desfășurat la noi, în limba românească, o bogată activitate literară, tot în întîia jumătate a sec. XIX, dar înainte de Veliksin, prezint aceste date, mai întîi spre a îndemna pe cei cari-se ocupă cu Istoria Literaturii romîne moderne, să cerceteze personalitatea literară românească a acestui Velinson (Veliksin), care, născut și crescut la noi, a scris sonete și alte poezii în limba noastră. Iar această, spre a se vedea dacă el nu e, și prin activitatea lui poetică românească, un „uitat“ însă poet de talent, cum a fost, după aprecierea lui Vazov și Botev, pentru bulgari.

Dar mai scriu despre Velinson și pentru că el, avînd suflet și pentru romîni, cînd a murit la Paris în 1896, a lăsat un testament, în care, spune Vazov în articolu-i ce am pomenit aci, declară că: lasă „Bulgariei 60.000 (șeaizeci de mii) lei, cu condiția ca acești bani să fie depuși la o bancă, cu dobîndă, și să stea în bancă pînă ce vor crește la trei milioane lei. Cu această sumă

să se clădească trei spitale ; unul în Sofia, altul în *Tulcea* și al treilea în *Brăila* (locul lui de naștere)“.

În același timp atrag atenția Ministerului nostru de externe asupra acestui testament, despre care poate nu va fi știind, dar care, prin cuprinsul lui, ne interesează direct.

Ilie Bărbulescu

Movila bortoasă

Se cunoaște îndeobște diferita proveniență a movilelor, ce-acopăr răzlețe sau și întrolocate întinderea Țării.

Unele sânt *semne de hotar*, altele *locuri de îngropăciune* ale feliuritelor popoare, altele iarăși *puncte de observație*.

În județul Dorohoi sunt însă două movile găunoase în formă de potcoavă, ce amintesc „Kurganele“ Polovților sau Comanilor din Ukraina, despre care Cronica primordială rusească (Pervonačialnaia lëtopis) ne spune, că în unele din ele se putea adăposti o armată întreagă.

Cele din Dorohoi se află pe dealuri și podișuri înalte, în depărtare cam de 10 km. una de alta, și anume una, vizibilă din oraș, în comuna *Hilișeu*, alta formând hotar între *Trestiana* și *Broscăuți*. Prima are un incunjur de vreo 100, cealaltă de vreo 200 de pași.

Ar fi interesant, a se chestiona, dacă nu mai sânt asemenea movili și în alte cuprinsuri de țară românească.

Obârșia celor din județul Dorohoi se mai poate sprijini și pe localitatea *Comănești* la nordul acestora, care nume oglindește prezența Românilor la așezarea frânturilor poporului Coman după înfrângerea lor în luptă cu Tatarii în bătălia de la Ihalka (1222).

Valaška

În prima mea cățărare pe piscul Lomnica 2760 m. din masivul Tatra, avui drept călăuză un locuitor german din coloniile de la Zipas. Acesta purtând în mână un băltag, cum obicinuesc unii pădnrari și Huțanii bucovineni, mirat îl întrebai, cum numesc locuitorii din partea locului această sculă. Îmi răspunsei *valaška*.

Acest cuvânt nu e trecut de Bartoș și Miklosich între elementele românești din limba tăuțească, și ne indică urma culturală întipărită de Români în cursul colindărilor și adăstării lor prin crierii Carpaților centrali.

Dr. Ilie Gherghel

**Minuty vdohnovenija Molodosti Aleksandru Giždeu
1850 goda avgusta vz 30 denh 1)**

„Momentele inspirațiunii de tinereță ale lui Alecsandru Hasdeu. Anul 1850 August în 30 zile.“—

Acesta este titlul culegerii de poezii ale lui Alecsandru Hasdeu, ce se afiă în manuscris în biblioteca centrală din Iași. Despre aceste versuri a vorbit B. P. Hasdeu în *Revista Nouă*, I (1888) pg. 210—212, iar o poezie tradusă de Bogdan P. Hasdeu a reprodus-o d. Haneș în lucrarea sa „Scriitorii Basarabeni“ pg. 168.

Este timpul însă să vorbim mai în amănunt despre aceste versuri manuscrise ale lui Al. Hasdeu.

Se vede că colecția a fost pregătită pentru tipar de către Bogdan P. Hasdeu, pentru că după titlul rusesc pe care l-am reprodus mai sus de pe scoarța roșie a manuscrisului, pe foaia care urmează se află scris :

„*Moldavskie sonety*“ 1834 (Sonete moldovenești) și este semnat Pr. Bogdan Petriceico Hasdeu ; pe aceeași foaie se află un motto din Byron.

Primul sonet este intitulat :

„*Oľužbina i rodina* (Străinătatea și patria).

Acest sonet începe astfel :

Ja vidjelz čudnyj mirz kľassičeskoj Ellady

Luga Arkadij sz ichz vječnoju vesnoj ;

kristalojn struej 2)

Fokidy ručeiki, sz (ichz cvjetloju volnoj)

Hreby Thessalij i čudesna Pallady.—

*

Ja vidjelz i zabyłz ! Glazx ljubitz vidz čužbiny ;

No serdcu rodina, lišx rodina mila

Ne vidja pomnju ja Moldavij kartiny ;

*

Tebja lazurnaja Dunaiskaja voda

gramadnyja

Cľaglovskoi magury, (granitnyija) veršiny

Pustyni Budžaka ! kozminskija ljesa !

*

1) Din cauza dificultăților de tipar dăm textele rusești în transcriere cu litere latine, folosind norma lui Leskien „Latein — Umschreibung“ din a sa *Handbuch d alitbulg.* pg. 4.—

2) Cuvintele puse în parantez sunt șterse în manuscris. Corectările suprapuse par a fi ale lui Bogdan P. H.

(Am văzut lumea minunată a Elladei clasice
Pășunile Arcadiei cu primăvara lor veșnică
Părăiașile Fokidei au (unda lor limpede) valul de cristal
Munții Tesaliei și minunile Paladei.

*

Le-am văzut și le-am uitat ! Ochiul iubește vederile străinătății ;
Dar inima patria, numai patria îi e dragă
Fără să le văd îmi amintesc tablourile Moldovei

*

Pe tine, apă albastră a Dunării
Măguri ale Ciahlăului, înălțimi (de granit) uriașe !
Pustiuri ale Bugiacului ! păduri ale Cozminului !).—

Vom trece în revistă mai departe cuprinsul manuscrisului :
Al doilea sonet este intitulat :

„Priroda Moldavij“ (Natura Moldovei) ; în el aflăm ver-
suri ca acestea :

„O, kraj rodnoj ! Sčastlivz, komu sudila dolja
Uvidjetk božij-svjetz vz moldavskoj storonje
(O ! ținut al patriei ! Fericit acela căruia i-a hărăzit soarta
Să vadă lumina dumnezeiască în cuprinsul moldovenesc),

3. „Moldavskie kurgany“ (Mobilele moldovenești.)

4. Granica Moldavij“ (Granița Moldovei.)

„O, raskaži mnje, Prutz, rjeka ty vjekovaja !
Pro slavu davnichz ljetz Moldavii svjatoj,
Kakz vitjazz našz Stefanz, otčiznu zaščiččaja
nevernychz

U beregovz tvoichz razilz (poganychz) stroj.

(O, spune-mi, Prutule, rău veșnic !

Despre gloria anilor de demult ai Sfintei Moldove

Cum viteazul nostru Ștefan, apărându-și patria

Pe malurile tale a nimicit cetele (păgâne) necredincioase.

5. Stynka nadz Prutomz (Stânca de la Prut)

6. Moldavskija dievy (Fecioarele moldovence)

ja našichz

„Ljublju (moldavskichz) djevz : ichz glazz—agonk, ichz brovz

Kakz „vorona pero“ i kosu ichz gustuju

Kakz „sobolk mjagkuju“ i moloko da krovk

Ichz svježee lice. Ljublju ichz rječk prostuju

*

Kakz myslk ditjati i kakz lepetz pervychz slovz...

(Iubesc fecioarele noastre (moldovence) ; ochiul lor e foc, sprințeană

Ca „pana corbului“ și părul lor des
Ca samurul moale, și ca laptele și sângele
Fața lor fragedă. Iubesc vorba lor simplă
Ca gândirea unui copilăș și ca murmurul primelor cuvinte) etc.

7. „Sonetz vz Moldavij“ (Sonet din Moldova)

8. *Moldavskoe vino* (Vinul moldovenesc)

„Kakz grudь kormilnicy, kogda-to, ja vino
Moldavskoe ljublju teperь. Na sproshь : kakoe
Buketomz i ognemz otlicnyj? mudreno
kotnarь

Mnje otvječatь : (kak razz) i samoe prostoe

*

I odobeštskoe, vamz pochvalno ravno.

(Ca sânul doicii odinioară, iubesc eu
Vinul moldovenesc acum. Dar la întrebarea : Prin ce
Buchet și foc se deosebește ?

Imi vine a răspunde : Kotnarul, și cel mai simplu.

Și Odobeștii sânt de opotrivă de lăudat).—

9. Berladz (Bârladul)

10. Monastyrь Njamcz (Mănăstirea Niamț)

11. Selo Boureny (Satul Boureni)

12. Selo Eckany (Satul Ițcani)

13. Sučava

18. Gora Cjachlyj (Muntele Ciahlău)

20. *Kišinevz* (Chișinăul)

În această poezie alegorică aflăm versuri ca acestea :

„Velikij Ginkulz lišz podnjalz sbobody stjagz,

I Duka-arnautz, Moldavij gubitelь

Bježalz, i možetz—bytь, navjekz izčezz by vragz

(Marele Hâncu abia a rădicat steagul libertății

Și Duca-arnăut, pierzătorul Moldovei,

A fugit și poate pentru totdeauna ar fi dispărut dușmanul) etc.

21. Hotinz

24. Monastyrь Njamcz (Mănăstirea Niamț)—

În această poezie se reia legenda despre Ștefan-Vodă care
se întoarce învins de către Turci și cere adăpost în mănăstire :

„Propalo vse, vse! Moldavija lisilasь

Svobody.

(Este perdut totul, totul ! Moldova și-a perdut Libertatea)

La aceste cuvinte Doamna răspunde :

„Pročъ ѡъ glazъ moichъ, bjeglecъ ! Otčizna pogibaetъ

A ty zdjesъ kroesъsja vъ stjenachъ monastyrja“

(Fugi din ochii mei, fugarule ! patria moare

Și tu te ascunzi aici între zidurile mănăstirii)“.—

28. Moldavskij jazykъ vъ Cpeterburgje

(Limba moldovenească în Petersburg), în care aflăm :

Yazykъ moldavskij gordъ svoimъ proischoždeniemъ

(Limba moldovenească este mândră prin origina ei).

31. Hotinъ

39. Akermanъ

40. Staraja-Kilija (Chilia-veche)

41. Novaja-Kilia (Chilia-nouă)

42. Soroca

44. Kagulъ (Cahul)

46. Moldavskie monastyri (Mănăstirile moldovenești)

47. Kotnarъ.

În această poezie aflăm versuri ca acestea :

„Grekъ Iakovъ Ieraklidъ, pochitivъ našъ prestolъ

Mudrjee knjažilъ by, čjemъ rodičъ vovoda :

Onъ znalъ duchъ vremeni, onъ ponjalъ duchъ naroda

(Grecul Iacob Eraclidul, uzurpând tronul nostru

Ar fi domnit mai înțelept de cât un voevod pământean

El a știut spiritul vremii, a înțeles duhul norodului).

48. Budžakъ

49. Lopușna

51. Moldavskie ljesa (Pădurile moldovenești).

58. Tatarș, este o poezie cu conținut istoric în care se descriu luptele cu Tatarii.

60. Cecora (Tușora)

61. Bendery

62. *Cygany* (Țigani). Acesta este ultimul sonet. De aici mai departe manuscrisul cuprinde numai câteva titluri, după care urmează apoi tabla de materii.

După această tablă de materii referitoare la sonetele de până aici, urmează altă parte a manuscrisului cu titlu :

„Raznyija stichotvorenija 1829—1843 g.g (Diferite poezii).

După un motto din Heine urmează prima poezie :

Vospominanie (Amintiri) în patru pagini, între care aflăm versuri ca acestea

„Kakz privolna
 Kakz razdolna
 Ziznъ kuznečika stepej :
 Bezz zaboty
 Bezz raboty
 Vjekz guljaetz sredъ polej :
 (Cât este de îmbelșugată
 Și de liberă
 Viața grierășului de câmpie ;
 Fără grijă
 Fără muncă

Totdeauna se plimbă printre câmpii)“.

Această poezie este apoi scrisă astfel : Vinnița, 1840.

Urmează apoi altă poezie cu titlu :

24 de Sentjabrja, scrisă din Kamenet-Podolsk 1842.

Apoi „Podolъskaja jubilejnaja pjesnja”

(Cântecul jubiliar al Podoliei)

Vinnița 1841.

Apoi „Svadъba golteja“

Izz prostonaroinoj pjesni

Kișinevz 1829.

(Nunta unui holtei

Din un cântec popular) Chișinău 1829.

Apoi un fragment de satiră intitulat „Reforma“ și semnat din Harikov 1830.

Urmează apoi : „Snovidjenie“ (Visul)

(Perevôdz sz moldavskago) (Traducere din moldoven.ște)

„Votz tonetz vz morje

čolnz

Podz echo volnz,...

Votz gibnetz vz gorje

Ziznъ

Kakz echo triznz,...

*

Votz solnca jasnyj

Lučz

Pogacz sredz tučz,...

Votz slavy glasnyj

zvukz

Otvergnulz sluchz....
 zlovješči eti
 sny
 Moej vesny :
 Cto-za objety
 mnje
 Rokz pročitz vz snje“

Kirstincy 1832

(Iată se scufundă în mare luntrea
 În ecoul valurilor...
 Iată se stânge în suferință
 Viața
 Ca ecoul amintirilor....

*

Iată raza senină
 a soarelui
 S'a stins printre nori..
 Iată sunetul puternic
 al gloriei
 Mi-a pătruns auzul...
 Visuri prevestitoare de rău
 ale
 primăverii mele !
 Ce făgăduinți
 Imi arată

Soarta în vis).—

Urmează apoi „ Moldavskija narodnyja pjesni“
 Cântece populare moldovenești) între care aflăm ;

Turturika pászrjolz (Turturică pasărea)

„Gorlica vz pečali

zdjesz i tamz porchnetz,

Gdje by privolnyj prijutitaszja ;

No prijuta ne najdetz

Ni na vjetočkje zelenoj

Ni vz lužočku mežz cvjetovz

Vse ej skučno, vse ei grustno

zelenz rošči, cvjetz lugovz

Kișinevz 1834.

(Turturica amărâtă
 Sboară de ici, colo,

Să se odihnească undeva,
 Dar odihnă nu găsește
 Nici pe crenguța verde
 Nici în luncă între flori
 Totul o plictisește și o amărăște
 Verdeța tufișurilor, floarea livezilor).

Urmează apoi : „Milianx i Dina“

Epizodx izx moldavskoj istorii
 (Epizod din Istoria Moldovei).

După aceste versuri urmează o poezie intitulată :

„Moldovankje“ (Moldovencele), cu un motto din Petrarca,
 apoi diferite poezii ocazionale, apoi unele patriotice ca „Stefanz-
 velikij“ (Ștefan cel Mare).

Apoi „cyganskija melodii“, perevodx (Melodii țigănești, tra-
 ducere). Urmează apoi poezia *Cygankā* (Țăganca).

„Slovno ugoľ, ja černa
 I kakz onz, oĝna polna
 Ia dychanĝja paromz
 Ia lobzanyja žaromz
 Tjelo, dusu žgu
 Pročĝ ! išči sebje bjeljenki
 Pročĝ ! ne tronĝ vperedz smugljanki
 Mnogo ja mogu
 I dychanĝja paromz
 I lobzanyja žaromz

(Ca și cărbunele eu sunt neagră și ca și el sânt plină de
 foc ; cu flacăra sufletului, cu focul desmerdării, ard corpul și su-
 fletul. Fugi ! caută-ți (femei) albe ! Fugi ! nu te mai atinge de o
 țigancă ! Mult pot eu, și cu flacăra sufletului și cu focul desmer-
 dării).

Această poezie este scrisă : „Iași 1839“.

Urmează apoi alte două poezii scrise tot din Iași 1839
 după care vine :

Rodina pjesenz (Patria cântecelor), (izx prostonarodnoj pjesni
 (din un cântec popular) semnată din „Putna 1837“.

Apoi „Rusalka Dnjestra“, Akerman 1834,

„ Moskva vz 1812 godu, sonet
 (Moskova în anul 1812, sonet)

semnată din Moskova 1850

După aceste urmează încă două balade, cu care se încheie
 manuscrisul, ultima are titlu :

„Gdje sčast,“ (Unde e fericirea), semnată din Chişinău 1843.

În sfârşit urmează a treia parte a manuscrisului cu câteva încercări de traduceri a acestor poezii, în limba franceză, ca :

Danuce, Lapuchna, Boudiac, Cotnar, Moldavie etc.

După cum vedem deci, aceste poezii ale lui Al. Hasdeu care se află în manuscrisul rusesc din biblioteca centrală din Iaşi nu cuprind numai „faptele mari ale Românilor expuse într’o serie de sonete scrise cu multă eleganţă“ după cum afirmă Vulcan în studiul său (prefaţă) la „Domnia Arnăuţului“ din 1872, Buc., citat şi de d-l Haneş în scriitorii Basarabeni“ Buc. 19 0 pg. 168. Acest manuscris cuprinde pe lângă sonetele cu diferitele tîluri pe care le-am văzut şi alte „diferite poezii“ şi apoi încercările de traduceri în limba franceză a unora din aceste sonete şi poezii.

Am văzut şi în sonete şi în poezii diferite încercări de corectare a versurilor, scriindu-se deasupra rîndurilor cuvintele noi, menite a înlocui pe cele şterse. Aceste corectări socotim că au fost făcute de Bogdan P. Hasdeu, care a şi pregătit culegerea pentru tipar, întru cît scrisul acestor îndreptări este identic cu iscălitura lui Bogdan de pe a doua pagină a manuscrisului. Încercările de traduceri în limba franceză, din aceleaşi motive le socotim datorite de asemeni lui Bogdan P. Hasdeu.

În sfârşit încă o chestiune. D-l N. Iorga în „Histoire des relations Russo-roumains“, Iassy 1917, la pg. 289 spune că Al. Hasdeu nu a fost niciodată în principate. Această afirmaţie a d-lui N. Iorga este contrazisă însă de faptul, neobservat până acum, că o parte din poeziile acestui manuscris sînt date precis din Putna 1837 şi Iaşi 1839, după cum am văzut mai sus.

Prof. Dr I. Negrescu.

Vogoride bulgar

Se cunoaşte rolul nefast pe care l-a jucat caimacamul Moldovii din timpul furtunos al Unirei. Persoana lui e bine cunoscută ; putem spune despre dînsul că a reprezentat cu exactitate o anumită înfăţişare a guvernelor zilnice, de care nu numai trecutul depărtat ne poate vorbi, ci chiar şi vremurile mai noi.

Ceia ce se cunoaşte mai puţin despre Vogoride este origina naţională şi mai ales activitatea sa de după înfăptuirea Unirei şi plecarea sa din căimăcămie, cînd istoria ni-l înfăţişează într’o lu-

mină mai favorabilă. În interesul adevărului istoric se cuvine a-
ceastă reabilitare „postumă”, pe care izvoare bulgărești, puțin cu-
noscute, ne-au înlesnit-o.

După părerea și afirmațiile istoricilor mai vechi Vogoride era
grec. După moartea lui Tudoriță Balș, întâiul caimacan din
1856-1857, postul fiind mănos, nu mai puțin de 15 candidați se
ivesc, între care „aflăm și pe Neculai Vogoride, Grec din Cons-
tantinopol, bărbatul fiicei logofătului Costache Conache” ¹⁾, feri-
citul cîștigător al postului. Turcii se încrezuseră în el, îl conside-
rau omul lor, întrucît era fiul iui Ștefanachi Vogoride, fost bei de
Samos, ce reședea la Constantinopol, era deci o garanție; el mai
avea titlul de pașa. Turcii nu s’au înșelat; Vogoride a luptat din
răspuțeri și prin tot felul de mijloace viclene și samavolnice să
împiedice Unirea; dar n’a reușit datorită luptei acerbe dîsă pen-
tru o cauză dreaptă de partida unioniștilor, ajutați chiar de soția
lui Vogoride.

De unde a luat Xenopol informația că Vogoride era grec? Probabil din faptul că mai toți creștinii de seamă din imperiul o-
toman erau greci și mai sigur după numele său cu asonanță gre-
cească. Dacă ar fi recitat mai cu atenție unele documente contem-
porane publicate chiar de el, s’ar fi putut îndoi. Dintr’o scrisoare
a fratelui său Alexandru Vogoride, secretarul ambasadei otomane
din Londra, adresată caimacamului, extragem: „Nu trebuie să te
„puie în grijă de ceia ce vor sau amenință să facă Francezii, ale
„căror ziare te numesc Grec”. ²⁾ Din acest pasaj se poate vedea
lesne că învinuirea de grec o repudia fraatele lui Vogoride, fie ca
o insultă, fie ca o neexactitate. Că era o necesitate vom vedea
imediat.

După un an de căimăcămie, în vara lui 1858, Vogoride predă
ocîrmuirea unei alte comisii interimare formată din trei boeri mol-
doveni, după care istoria romînilor nu mai pomenește nimic des-
pre el. În adevăr, peste puțin timp îl găsim stabilit la Viena și
preocupat cu totul de alte chestiuni. Trecuse ca un slujbaș cre-
dincios turcilor prin ocîrmuirea Moldovei; cu acelaș zel el sprijini
indirect pe unioniști, atunci cînd marile puteri au zădărnicit une-
tirea turco-austriace împotriva unirei. Chiar la început, înainte de-a

1) A. D. Xenopol: „Istoria Romînilor”, vol. XII, Iași 1896, pag. 194.

2) Idem, pag. 204.

primi instrucțiunile turcilor, era neutrul față de chestia unirei. 1)

D. Onciul, P. Râscanu și alți istorici nu pomenesc nimic despre naționalitatea lui Vogoride. Credem că pentru întâia oară afirmăm că Vogoride era bulgar; nu numai că nu era grec, dar îi ura pe greci; era un patriot înfocat bulgar. Era cunoscut mai dinainte ca «un retrograd, care nu știa macar românește, pentru o anumită presă din străinătate—„Vestminster Review“ din April 1857. 2)

Neculai Enachi Vogoride—cum este cunoscut și după documentele românești—se află stabilit la Viena, Hotel „Goldene Lamme“, în anii 1861-1862. De aici el poartă corespondență cu diferiți fruntași bulgari din Bulgaria sau Constantinopol, între care și dr. Ciomacov, un cunoscut luptător pentru autonomia bisericii bulgare și necurmat dușman al grecilor. Într'o scrisoare dela 25 Noembrie 1861, în franțuzește, el scrie: „Aflu cu durere că *afacerea noastră* (chestia bis ricească) merge încet și că patriarhul grecilor este tot așa de fanatic și recalcitrant cași'n trecut, se va căi într'o zi, dar i se va spune că e prea târziu; vă cer informații asupra acestei afaceri, atitudinea Porții, a ambasadorilor, a grecilor..... Aflu că ai noștri din provincie nu vor să audă de împăcare cu patriarhul și cum acesta nu și-a cunoscut interesele sale, a fost orb și fanfaron, ai noștri au dreptate că n'au vrut să vorbească cu el. Sunt mulțămît că nu sunt la Constantinopol, căci mi-ar fi atribuit idei pe care niciodată nu le-am conceput și mai ales grecii pentru a ciștga o cauză nedreaptă și mai ales pe un om așa de strălucit și dibaci ca D-stră printre toți compatrioții noștri, pot să recurgă la orice. Fiți mereu bun patriot, de-votat cauzei noastre bisericești și istoria vă va pastra o pagină frumoasă. Aici sunt mai mulți compatrioți de-ai noștri care studiază mult..“ Încheie cu cordiale salutări și cu complimente tuturor compatrioților noștri la care mă gândesc totdeauna cu plăcere“. Cere mereu noi informații. 3)

Din această scrisoare rezultă clar că Vogoride era bulgar; regretă mereu despre compatrioții săi și mai ales își manifesta sentimentele sale într'o chestiune în care ura împotriva grecilor întrecea orice alte atitudini. Iși arata dorința ca să se rezolve în

1) După raportul francezului Place din 25 Martie 1857, publicat în D. Sturza „Insemnările Divanurilor Adhoc“, București 1911, III p. 48.

2) N. Iorga «Paul Bataillard», București 1923, pag. 9.

3) A Șopovz „D-r. Stoian Ciomacovz, Sofia 1919, pp. 96-97.

bine pentru bulgari o chestiune în care grecii erau singurii protivnici. Se pare însă că numele său și poate activitatea trecută să-i fi atras bănueli din partea unor bulgari, căci i-e teamă să nu i se atribue „idei ce nu le-ar fi conceput nici o dată“ de-ar fi stat la Constantinopol; probabil face aluzie la idei greco-file.

Într'o altă scrisoare, dela 1 Martie 1852, mulțumește lui Ciomacov că i-a scris, și e supărat că marele vizir „supune bi-serica noastră capriciilor și delapidățiunilor grecilor din Fanar; „acești dpmni trăesc în prejudiciul bulgarilor noștri, acest bun și „supus popor, care nu se ridică nicăeri împotriva Vexațiunilor „preoților bulgari“ 1)

Deși iscălește în ambele scrisori N. Conaky-Bogoridis, patriotismul său bulgăresc e neîndoios. O întreagă activitate desfășoară în binele poporului bulgar. Dela Viena e'n legătură de corespondență și cu alți fruntași bulgari de-acasă, cu Kessoglu, pomenit ca bun prieten, cu Slavțoviț, frații Tabsilesti și alții. Pentru a-și dovedi sentimentele el donează, tot cam pe atunci, bulgarilor die Constantinopol un teren ca să se cădească o biserică proprie, pentru care s'au strins fonduri prin subscripție. 2)

Vogoride face parte dintr'o familie de instăriți bulgari, ciorbagii, cum se numeau pe atunci, care ajunseră la Constantinopol să se illustreze și probabil îmbrăcaseră haina greacă prin cultura și avantajile Fanarului. Iubirea față de neamul său îl spală, pentru noi, pe N. Vogoride de pacatele înfăptuite în Moldova împotriva rominilor.

Prof. P. Constantinescu-Iași

Asupra unui genitiv

Cuvintele terminate în „ie“ fac genitivul în două feluri: adăogînd după regulă un „i“: cizmărie-cizmăriei, ori adăogînd pe „i“ și transformând și pe „e“ final în „i“: ecuație-ecuații. Intrebuițarea celei de a 2-a forme se face aproape întotdeauna greșit, scriindu-se numai cu doi de „i“. Și cu atât mai înșepătoare în ureche și mai regretabilă este această greșală când o găsim nu în fițuicile zilnice sau de partid ci acolo unde ne arată ex-mplele:

1. *Istoria modernă p. cl. VII de Marin Demetrescu* 1919 pg.

1) Idem, pag. 97.

2) Idem, pag. 625.

20 rândurile : 9, 10, 12, 24, găsim : Șpanii Spanii Spaniei Spaniiei.

2. *Analitica de P. Marinescu* p. cl. VIII R. găsim *ecuații* în loc de *ecuației* sau *ecuații* de trei ori.

3. *Algebra de N. Marinescu* p. cl. VIII R, în prefața D-lui A. G. Ioachimescu pag. V rând 12 : „...asupra *ecuații* materiale...” și la pag 1 rând 8 : „...rădăcină a *ecuații*...”

4. Filologul August Scriban în „Arhiva” Ianuar 1922 pag. 115 rând 19 : „Astfel în estul Mîniienii...”

Notă. Dealtfel teama pentru 3 de „i” este foarte răspândită în general, de la copiii de curs primar până la profesorii universitari. Exemple :

Filologul Lazăr Șăineanu în „Studii folklorice” pag. 141 : „...când 'și blastă-nă *copii*” și pag. 145 : „Ele și copii lor...”

Argot-ul școlăresc

Prin anii 1922-23 se publicau în „Adevărul literar”, mulțumită d-lui Barbu Lăzăreanu, diferite culegeri din argoturile românești, domeniu vergin încă până atunci.

Am trimis și eu o listă de câteva cuvinte din „Argotul școlăresc”, după care au urmat și alții în acest fel. Acestea m'au îndemnat să mă ocup de limbajul ce practicam, și iată-mă că aduc și altora 3 diviziuni din materialul clasificat și aranjat spre publicare

Caricaturi de cuvinte

1. animabil=amabil	17. orez=arest
2. clănărici=clarinet	18. opăreală=opreală
3. clănălărie=cancelarie	19. polux=pol=20 lei
4. cadelnită=cadență	20. patriculer=particular
5. a cufundă=ă confundă	21. petableg=pedagog
6. cremă=crimă	22. porcos=politicos
7. dulău=duel	23. prefect=perfect
8. frâncărie=bani	24. răcături=recitări
9. ghiță-versa=vice-versa	25. a rimă=a rimă
10. găinărie=galerie	26. sutea=sutar
11. gumilastică=gimnastică	27. spirt=spirit nereușit
12. greață=grație	28. terfelog=catalog
13. lăcrămație=reclamație	29. urlitor=orator
14. lătrătură=literatură	30. vicevărză=viceversa
15. nepenetrabil-impermeabil	31. zărzavat=rezervat
16. offică=optică	

Superstiții

1. Dacă intri al 13-lea în clasă, vei fi pîrlit
2. „ vorbești mult de un profesor va veni mîniat, și pentru a preveni aceasta mușcă-ți degetele.
3. „ îți cade cartea, vei fi ascultat la acel obiect; și dacă în cădere s'a deschis, vei fi ascultat chiar la acea lecție.
4. „ intri în clasă cu piciorul sîng îți va merge rău.
5. „ scăpi creta, e semn că nu știi
6. „ se rupe creta la tablă, de asemeni nu știi.
7. „ dai unui coleg o bucățică din ceia ce mînânci și acesta o scapă jos, e semn că ai dat cu inimă rea.
8. „ fumezi îți cresc mustăți.
9. „ vrei să știi de treci ori nu clasa, arunci cu vîrfurile în jos un briceag deschis ori un condei cu peniță și după poziția acestora: treci promovată dacă se înfig perpendicular în pămînt, corijent dacă se apleacă și rămîi repetent dacă nu se prinde.

Observații

1. Pentru faptele lor condamnabile pușcărișii sunt *arestați* sau *expulzați*, iar școlarii sunt pedepsiți cu *arest* și în cazuri mai grave cu *eliminarea*.

2. Argotul școlăresc conține cuvinte și din alte argoturi avînd aceleași sau deosebite înțelesuri:

a) Vocabular a se învârti nevastă	Arg. militar ¹⁾ a căpăta o scutire armă	Arg. școlăresc a mitui bicicletă, vioara, etc.
b) Vocabular a da cu peria	Arg. tipografilor ²⁾ a se da bine pe lîngă cineva	Arg. școlăresc a peria=a linguși
c) Vocabular daibojesc ¹⁾ fasole ²⁾ fițerare ²⁾ veterană ²⁾ înfipt ³⁾	Arg. pușcărișilor sfătuesc, îndemn, spun dînți întârzier, fasoane, fățăială o sută mii lei îndrăzneț	Arg. școlăresc a spune lecția. Vezi a cânta note (din : fa-sol) idem veteran=repetent idem

1) din care a publicat ceva S. Brahariu în „Adevărul literar“ 923 și din care am luat aceste 2 cuvinte.

2) „Vezi Ad. lit.“ No. 126—923.

1) Vezi Ad. lit. No. 110—923 și 191—913. 2) Vezi Ad. lit. No. 110—923, 3) Vezi Ad. lit. No. 113—923.

nație ⁴⁾	prieten	coleg
a se bărbieri ⁵⁾	a se lăuda, a exagera, a minți	idem
gînește ⁶⁾	privește gîndește	idem
bucată ⁷⁾	1) modul de operație ²⁾	o sută lei

festă, a face o bucată.

Acest cuvânt înseamnă
0,50 lei de argint, înainte de război, în agotul monetai din care a
publicat tot d. Barbu Lăzăreanu.

Saul Goldstein-Bârlad

A pesti.

Tiktin notează ca învechit și popular acest verb (cu variantă *a 'apesti* în literatura veche), pe care-l traduce prin 'zögern, verziehen, säumen, verweilen'. Citațiile, destul de numeroase, sînt luate din texte vechi, una singură din Marian, Nașterea la Romîni. Etimologia îi este necunoscută, măcarcă în 1912, cînd apare fascicula 19-a dicționarului lui Tiktin, în care se cuprinde verbul discutat aici, G. Pascu își publicase ale sale Etimologii romînești, unde (pg. 32) derivă pe *pestesc* din lat. *pensitare* 'peser, balancer, examiner avec soin'. Deși etimologiei lui Pascu nu i se poate aduce nicio obiecție de natură fonetică sau semantică, cred interesant să releviez că un verb apropiat de al nostru îl întîlnim în limbile slave. Astfel: vbulg *pk'stovati* 'cure, e', rus. *pk'stati* = *pk'stovati* 'warten, pflegen (Kinder)', rut. *pestyty* 'liebkozen ș. a. (v. Miklosich, Etym. Wb. 245 s. v. *péstunü* ; numai în bulgara se pare că nu există acest cuvînt, nici altele înrudite). În privința sunetelor asemănarea dintre verbul romînesc și cel rusesc merge pînă aproape de identitate. Cît despre formă, se știe că multe vorbe romînești de conjug. IV au avut ori au încă variante aparținînd conjug. I. (și viceversa). Dea'tfel și lat. *pensitare* se deosebește de rom. *a pesti* tot prin conjugare și în acelaș fel. Nici înțelesul nu prezintă dificultăți, căci dela 'aștept (=zăbovesc, întîrziu)' la 'îngrijesc (bolnavi, copii etc., adică stau, zăbovesc lîngă ei)' trecerea este ușoară. O dovadă avem în germ. *warten*, care înseamnă 'a aștepta', dar și 'a îngriji, a păzi pe cineva'. Tot așa germanicul *wardan* are în diferite limbi din aceeaș familie corespondente cu înțelesuri ca 'ausschauen, erwarten, auf der Hut sein, sorgen für,

4) Ad. lit. 1923—116. 5) Ad. lit. No. 121—923. 6) Ad. lit. No. 06—922. 7) Ad. lit. No. 110—923.

hüten, bewahren, schützen' ș. a., iar în limbile romanice, care l-au împrumutat, e redat prin franc. *garder* = conserver sans altération, observer, retenir pour soi, réserver, surveiller, protéger, ital *guardare* betrachten, anschauen; sehen; behüten, bewahren, beschützen, beaufsichtigen; sich Mühe geben, versuchen, zuschauen, etc, Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache⁹, pag. 463 s. v. *Wart* crede că însemnarea fundamentală a radicalului acestor cuvinte este 'auf jem. oder nach jem. schauen' și deaceia se pare că legătura lor cu *wahren* și *warnen* este sigură. Așadar înțelesul 'a păzi, a îngriji' este anterior lui 'a aștepta', ceiace ar vorbi în sprijinul ipotezei unui împrumut din rusește a verbului românesc. În acelaș sens s-ar putea interpreta și citațiile lui Tiktin: afară de două care s luată din texte religioase (Pal. 11 delà Orăștie și Coresi, Evanghelia cu învățătură), celelalte (trei la număr) aparțin graiului moldovenesc (D. Cantemir, Miron Costin și S. Fl. Marian). S-ar părea, deci, că avem a face cu un cuvânt relativ puțin răspândit și cu deosebire în Moldova, unde un împrumut rusesc este foarte la locul lui. Toate aceste considerații nu însemnează că verbul românesc ar fi numai decît împrumutat din rusește ori din vechea bulgară; dar o legătură între limba noastră și cele slave trebuie să existe. Asupra acestei chestii, care nu se poate rezolva sigur decît cercetîndu-se originea cuvintelor slave citate mai sus, las cuvîntul slaviștilor.

Rectificare.

În numărul trecut al „Arhivei” (rg. 132), discutînd etimologia lui *alivanta*, am afirmat că interjecția *alevanto* (cu *v* bilabial) există și în graiul Evreilor spanioli din Orient. M. L. Wagner îmi comunică însă că acest cuvînt îi este cunoscut numai din Bulgaria, adăugînd și prețioasa informație că în Bosnia se zice *alevantador* (cu *v* labiodental) pentru 'polițist (sergent de stradă)'. Asta probează răspîndirea destul de mare în Peninsula Balcanică a lui *alivanta* și derivatelor sale.

Atlase lingvistice.

Exemplul dat de J. Gilliéron cu al său Atlas linguistique de la France (1902—1910) a găsit imitatori pentru cîteva teritorii ale României. Și nici nu era altfel cu puțință, dacă ne gîndim la marea bogăție a materialului de limbă cuprins în el și la numeroasele

probleme născute din prelucrarea acestui material și care alcătuiesc așa numita geografie lingvistică. Cu toate criticile aduse lui Gilliéron și elevilor lui, critici îndreptate mai mult împotriva metodei decât a principiilor (iar în ce-l privește pe șeful școlii, și în contra atitudinii sale prea personale și tiranice față de limbă), noua disciplină s-a impus cu atîta putere, încît nu mai este îngăduit nimănui s-o ignoreze. Acest lucru îl constată înșiși filologii care nu trec drept partizani ai marelui dialectolog francez. Astfel A. Meillet, într-o dare de samă despre „Stand und Aufgabe der Sprachwissenschaft. Festschrift für W. Streitberg“, Carl Winter, Heidelberg 1924, publicată în „Litteris“ (Lund-Suedia) 1924, pag. 24 urm., impună celor mai multe articole din această scriere festivă, consacrată chestiunilor principiale, că n-au luat în considerare geografia lingvistică.

Ca un „pendant“ al Atlasului Franței trebuie socotit Atlas linguistique de la Corse, nu numai pentru că se ocupă exclusiv de graiurile franceze vorbite în Corsica și este opera aceluiași autori (J. Gilliéron și E. Edmont), dar și pentru că i-a servit ca bază, în mare parte, acelaș chestionar, căruia i s-au mai adăugat unele întrebări, reclamate de situația geografică, socială și lingvistică a acestei insule, așa de deosebită de a Franței. Până acum au apărut (la Edouard Champion, Paris), după cît știu, jumătate din Atlas linguistique de la Corse, adică primele cinci fascicule din cele zece proiectate, fiecare conținînd cîte două sute de hărți.

Cătră sfîrșitul anului 1923 s-a anunțat publicarea unui „Atlas lingüistic de Catalunya“ de A. Griera în editura „Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Diputacio“ (Barcelona). Lucrarea întreagă va cuprinde zece volume, cu cîte două sute de hărți fiecare la fel, deci, cu Atlasul Corsicei. Interesul pe care-l dește Atlasul lingvistic al Cataloniei este neobișnuit de mare, între altele și din cauză că-i vorba de o limbă romanică relativ puțin cunoscută și întrucîtva contestată ca atare: se știe că unii filologi o privesc numai ca o prelungire a dialectelor franceze sudice.

Înaintea de a trece la cel din urmă dintre atlasele romanice în curs de pregătire sau publicare, cunoscute mie, se poate pomeni și de încercarea făcută la noi de Sextil Pușcariu, care a împărțit anul trecut, odată cu apariția vol. II din „Dacoromania“, un chestionar amănunțit relativ la nomenclatura calului și a noțiunilor strîns legate de aceasta. Nu-s informat mai deaproape despre intențiile filologului clujan și deaceia nu mă pronunț asupra

întreprinderii sale așa de necesară studiilor de limbă românească. Se pare că ne găsim în fața unei încercări de a strînge un cît mai bogat material lexical, judecînd după primul chestionar publicat pînă acum și după faptul că la acest chestionar răspund acei cărora li s-a trimes. Se înțelege că vocabularul limbii noastre, care a mai rămas încă necunoscut, merită o atenție specială, iar cîștigul ce va rezulta dintr-o cercetare temeinică a lui va fi nespus de mare; dar folosul acesta se putea obține, cel puțin în parte, și printr-o lucrare de natura celor discutate aci, care ar fi avut pedesupra avantajul de a ne informa și în privința sunetelor, formelor și sintaxei românești¹⁾.

Toate operele de pînă acum se pare că vor fi întrecute în multe privinți de Atlasul lingvistic și etnografic elv to-ita'ian, întreprindere grandioasă a eminenților romaniști Jakob Jud dela Zürich și Karl Jaberg dela B rna. Faptul că acești filologi au fost dela început adepți entuziaști ai geografiei lingvistice, la a cărei răspîndire și renume au contribuit în cea mai largă măsură, îi impunea ca autori ai unei lucrări as mănătoare cu Atlasul Franței și totodată le-a ajutat să fie samă după cuviință de slăbăciunile reale ale acestuia, silindu-se să evite. Despre chipul cum au procedat la adunarea materialului, despre scopurile urmărite, despre natura și conținutul atlasului, etc., aflăm din două articole apărute în revista milaneză „Le vie d'Italia” (Ma'u și Noembrie 1923). Pentru interesul pe care-l prezintă aceste comunicări le redau aici într-un scurt rezumat.

Autorii știu că singurul mijloc de a cunoaște temeinic limba unei regiuni oarecare este ca filologul să trăiască vreme mai mult sau mai puțin îndelungată printre oamenii care-o vorbesc și să noteze tot ce observă în cursul convorbirilor neprovocate. Dar acest lucru nu-i posibil deit atunci cînd e vorba de un țînut puțin întîns. Deaceia au trebuit și ei să se folosească. la fel cu Gilli-

1) Srisesem aceste rînduri cînd am primit fasc. II. din «Grai și suflet», care cuprinde probe din Atlasul lingvistic al Bănatului de I. A. Candrea. Din spusete autorului aflăm că a cercetat peste 250 localități, iar numărul cuvînte or întreprimate trece de 700. Atlasul va avea 120 hărți, ceiace țînînd samă de întînderea teritoriului studiat în samnă mult. Cele citeva hărți reproduse, și dintre care una mai mare și colorată, dau imprecizia că lucrarea întregă va fi vrednică de toală lauda. Incet încet vor fi cercetate poate și alte țînuturi de limbă românească, mai alas că vo bele lui Candrea (I. cap. 170 jos) ech libreează cu o făgăduială în acest sens.

ron, de un chestionar, la alcătuirea căruia au întrebuițat cea mai mare băgare de samă. Pentru ca răspunsurile să izvorască în chip firesc și prin urmare să redea cât mai exact starea sufletească a celor interogați, autorii au cutreierat mai înătiu diversele provincii ale Italiei superioare și ținuturile italiene, și retoromane ale Elveției. În modul acesta ei s-au familiarizat oarecum cu viața, preocupările și limba locuitorilor și au putut să formuleze întrebări de același fel la care să capete răspunsuri neforțate și cât mai caracteristice. Întrebările sînt în număr de aproape două mii și se referă, în majoritatea lor, la traiul țărănilor, pentru că acesta a conservat mai curat graiul popular. Dintr-o serie de întrebări despre „orz“ se poate vedea că pe autori nu-i interesează numai cuvintele, ci și lucrurile. Iar pentru că acestea din urmă nu se înțeleg bine din descriere, oricît de exactă ar fi ea, s-au hotărît să le fotografieze sau să le deseneze : în materialul strîns se găsesc vreo mie de fotografii și schițe ale obiectelor întrebate. Astfel Atlasul lingvistic elveto-italian este în același timp și etnografic, o inovație dintre cele mai fericite, pentru care știința va fi pe veci recunoscătoare celor doi lingviști elvețieni. Articolele rezumate aici sînt însoțite de multe fotografii admirabile, care vorbesc singure despre imensul serviciu adus de ele.

Peîngă alegerea întrebărilor, Jaberg și Jud s-au gîndit și la aceia a localităților. Deoarece nu se puteau vizita toate, au trebuit să fie alese după interesul pe care-l prezintă. Primul criteriu a fost diferențierea dialectelor : cu cît graiurile se deosebesc mai mult, cu atît satele cercetate sînt mai apropiate unele de altele. Deaceia șesul va fi mai slab reprezentat în atlas decît ținuturile muntoase, unde de-a o comună la alta se pot întîlni deosebiri de limbă enorme, iar șesul venețian mai bine decît cel friulan, fiindcă în cel întăiu nivelarea lingvistică este mai puternică. S-a ținut samă apoi de împrejurarea că în regiunile de tranziție vorbirea e mai variată decît acolo unde există un dialect oarecum definitiv încheșat. Deasemenea s-a căutat ca localitățile vizitate să fie cît mai puțin influențate de centre de cultură,— fără să se neglijeze, bine înțeles, graiul acestora,— și în același timp caracterele principale ale vorbirei unui sat să figureze numai decît în atlas. Totalul localităților cercetate este de două sute, cuprinse într-o regiune mărginiată de Alpi, de mare și de o linie care merge dela Livorno la Ancona ; numărul hărților va fi de 1500—2000. Afară de asta vor fi vreo mie de fotografii și schițe pentru ilustrarea hărților refe-

ritoare la obiecte și ocupații interesante. Fi care ilustrație va avea note explicative; deasemenea vor fi însoțite și hărțile de explicații exicologice, gramaticale, fonetice, folclorice, etc., care, în cazul când nu vor încăpea pe hărți, vor fi date în suplimente speciale.

În alegerea celui care trebuia să obție răspunsurile la fața locului autorii au fost iarăș foarte circumspecți. În primul rînd au crezut necesar, ba chiar indispensabil, pentru unitatea lucrării să recurgă la o singură persoană, așa cum făcuse și Gilliéron. Norocul le-a servit de minune, căci au găsit pe un dîstins elev al lor, Paul Scheuermeier, cunoscător „de visu“ al celui mai mari părți din Italia, pe care o străbătuse de mic copil, iar pentru teza sa de doctorat („Einige Bezeichnungen für den Begriff Höhle in den romanischen Alpenländern“, 69. Beiheft zur Zeitschrift für rom. Philologie. Halle 1920) cutreierase Alpii francezi, italieni și elvețieni. În maiu 1923, după o călătorie neîntreruptă de trei ani de zile, trei șferturi din materialul atlasului era gata; probabil că în cursul acestui an și ultima parte s-a terminat spre mulțămirea celor trei autori și a tuturor oamenilor care așteaptă atîta dela o operă ca asta.

Cele mai mul'e și mai mari dintre greutăți au fost, desigur, învinse. Mai rămîne totuș una destul de mare: aceea a țiparului. Pentru publicarea unui asemenea atlas este nevoie de sume considerabile, care nu se pot găsi așa de ușor chiar în niște țări cu valută tare sau mijlocie, cum sînt Elveția și Italia. Deaceia concursul instituțiilor și oamenilor de știință din toate părțile este absolut trebuincios. În acest scop reproduc aici apelul celor doi învățați elvețieni, cu nădejdea că el va fi auzit și la noi, unde interesul pentru Atlasul retoromano-italian nu poate fi decît mare.

Zurich et Berne, 15 novembre 1923.

Monsieur et cher collègue,

Nous nous permettons de vous adresser ci-joint deux tirages à part des articles que nous avons publiés dans les „Vie d'Italia“ afin d'orienter le public sur l'Atlas linguistique et ethnographique Suisse-Italien que nous allons faire paraître. Toutefois la publication de cet ouvrage dépendant du nombre de souscriptions que nous pourrions réunir, nous vous serions très obligés si vous nous prêtiez votre bienveillant concours dans l'élaboration de notre liste de souscripteurs. Nous vous serions particulièrement re-

deables si vous vouliez bien nous communiquer un certain nombre d'adresses de bibliothèques, instituts, académies, sociétés savantes, etc., ou le nom de particuliers susceptibles de s'intéresser à notre ouvrage. Nous cherchons à atteindre non seulement les philologues, mais bien aussi les géographes, les historiens, les ethnographes, les historiens, les ethnographes, les folkloristes, qui trouveront dans l'Atlas de nombreux matériaux — descriptions et illustrations — relatifs aux sciences qu'ils pratiquent.

Nous vous exprimons d'avance notre profonde gratitude et nous serions heureux si vous vouliez nous soutenir de vos encouragements et de vos conseils.

Veuillez agréer, Monsieur et cher collègue, l'expression de nos sentiments très distingués.

(ss) J. Jud. Sprensbühlstrasse 14, Zurich

(ss) K. J. berg. Schäuzlistrasse 57, Berne

Les communications peuvent être adressées à l'un ou l'autre des soussignés.

I. Iordan.

Fenomene de limbă în comuna Vutcani județul Fălciu

În limbajul comun al locuitorilor din sus citata comună se pronunță : pâră în loc de pâănă. Ex : pâră unde te duci, în loc de pâănă unde te duci. Dar e și fănă, în loc de fără. Ex : fănă șagă, în loc de fără șagă (Adică : e vorba de ceva serios nu în glumă, în șagă).

Cînd și cînd găsim întrebuițându-se chiar „biré” în loc de bine.

Crucea de piatră dela Teleajin.

În „Studii și documente cu privire la istoria Românilor” vol. IV d-l Iorga publică o inscripție, care se găsește în 1902 în satul Drăgănești județul Prahova și care fusese adusă acolo dela Teleajin, locul bătăliei din 1655 dintre Rákoczyi și trupele rebele ale lui Constantin Șerban, cu următorul conținut :

În față : Cu b[un]ă vrare Tatălui
 și cu îndemnare Fiiului
 și cu sfrășitul Sf(ă)ntului
 Duhū rădicatu-se-ū acest[ă] sf[ă]ntă

și făcătoarea de biruință cruce
și cu hramul sfintei și
biruitoarei noastre, care
iaste prea-sfintei Marii bg̃ [bogorodițe]
întru H[risto]s iubit și bine
credincios creștin Io Costandin Basa-
rab Voevod. 6 rânduri șterse

Pe o muche: † Isprav[nic] Andro | nicū, capt ot | Gheorghit̃ ;
pis | Iun. 13 dni | ; leat 7163 †

Pe cealaltă: Gheorghie Racoț | , cinstitul Craiul | Ardealului,
vă | zând Măriia sa | jaloba noastră | Măriia Sa
au ve | nit cu oștile Mă | riia Sa și eu cu | bo-
iarii țării mele | și cu pribegii, asupra | a răs-
culașilor oștire |iară Măriia | Sa.... ma.... că
puse | au stăpânire | ...Domnii |piatră | pe
locul Măriia | Sa Craiu, și au ridi | cat această
cruč[e], să fie a Domniei Mel[e] ; Mai (?) 1)

Din o atentă citire a inscripției de mai sus, se poate cu ușurință constata că ea nu e pusă de Constantin Șerban, cum pare a ne indica fața aceasta din urmă și mai ales cum ne arată data de pe partea din față: Iunie 13 leat 7163. Ea este pusă cu mult mai târziu, poate tot în a 2-a jumătate a sec. XVII când lupta dela Teleajin și evenimentele din anul 1655 sunt judecate prin prisma celor ce urmează după această dată, și cari nu s'au putut întâmpla așa cum vrea să ni le prezinte acel ce-a așezat peatra amintită.

La această constatare ne duc următoarele observații pe cari le scoatem din însăși conținutul inscripției.

Mai întâi data. În 13 Iunie leat 7163 nu se putea pune o inscripție în amintirea luptei dela Teleajin pentru motivul că ea nici nu avusese loc. Lupta se dă cu 13 zile mai târziu la 26 Iunie st. nou 2) sau dacă am socoti că 13 Iunie de pe inscripție e după calendarul Iulian, tot nu s'ar fi putut pune această cruce la data de mai sus întrucât lupta s'a dat după stilul vechiu la 16 Iunie.

În al doilea rând. În toate documentele interne și externe și în scrisorile din pribegie Constantin Șerban nu-și zice altfel decât

1) Iorga, Studii și documente privitoare la Istoria Românilor, vol. IV Buc. 1902 pag. 243-344.

2) Cum ne mărturisesc aproape unanimi izvoarele, dar mai ales scrisoarea lui Rákočzyi din 23 Iulie 1655 (Iorga, op. cit 242-3)-

aşa cum îl numim noi şi nu : Io Constantin Basarab Voevod cum îl numeşte inscripţia. Numai târziu de tot în veacul al XVIII-lea Banul Mihai Cantacuzino ¹⁾ îi dă titlul de mai sus. Avem, apoi, îndoială şi asupra aceluia Ispravnic Andronic căpitan ot Gherghiţ care la data de mai sus ar fi pus această inscripţie ; căci nici un dregător cu acest nume nu se găseşte nici în scrisoarea boerilor munteni către Rákoóczy ²⁾ prin care solicită ajutorul craiului pentru domnul lor şi nici printre revoltaţii cari după lupta din 26 Iunie 1655 reveni iarăşi la credinţă sub Constantin Şerban. ³⁾ Ceiace însemnează că acel *Ispravnic Andronic căpitan ot Gherghiţ* care a pus peatra, a îndeplinit această slujbă într-o vreme posterioară luptei. Punând inscripţia, a voit să-i deie data luptei şi necunoscând'o a pus'o greşit ; iar domnului i-a dat numele de Constantin Basarab, fiindcă drept Basarab îl socoteau Cantacuzinii, stăpânii ţării în a doua jum. a sec. XVII-lea cari poate au şi infiltrat în popor această credinţă.

Cealaltă faţă a inscripţiei e şi mai departe de adevăr. O cerere formală de ajutor, spre a-l scăpa din încurcătura din 1655, niciodată n'a adresat Constantin Şerban lui Rákoóczy cu care numai după bătălia dela Teleajin intră în relaţiuni amicale. Prietenia ce a urmat între cei doi domni după 1655 şi mai ales în timpul pribegiei lui Constantin Şerban în Ardeal a putut să dea naştere în marele public la părerea pe care o găsim reproduasă şi de ispravnicul Andronic pe inscripţia dela Teleajin. Fapt absolut în contradicţie cu realitatea.

Prof. N. C. Bejenaru

1) Geneologia Cantacuzinilor ed. Iorga, Buc. 1902 pag. 17.

2) Iorga, op. cit. 33.

3) Ibidem, 37-43.

R E C E N Z I I

N. Iorga : *Rolul poporului polon în lumea slavă*. Conferință ținută la institutul social român în București și publicată în „Neamul Românesc” din 6 Iunie 1924.

Prin această conferință a sa, prof. Iorga vrea să arate, în esență, că nici unul dintre Slavii vecini nouă, așa dar nici Bulgarii, Sîrbii, Rușii, nu sunt de rasă slavă curată și n’au cu’tură proprie originală, ci numai Polonii. Urmărind acest îndoit scop face, potrivit cu el, următoarele afirmații. Că sunt trei Rusii deosebite, prin sîngele și cultura fiecăreia : Rusia de la Kiev, care-i „normandă și bizantină, așezată în mare parte pe o bază asemănătoare cu a noastră : regiuni întregi cu case asemănătoare cu ale noastre”. Alta e „Rusia de la Moscova, simplă continuare a Hanatului tătăresc : Lenin era un reprezentant autentic și autorizat al lui Gingiz-Han”. Și a treia Rusie, insfirșit, spune că este „Rusia dela Petrograd, a lui Petru cel Mare,— simplă imitație a civilizației europene în forma ei germană fridericiană”. Iar sintetizînd toate aceste trei spune, apoi, că Rusia «nu-i altceva de cit o Ase mongolă frămîntată cu formalismul german din vremea lui Petru cel Mare».

Vorbînd despre Sîrbi și Bîlgari, zice că ei sunt numai «o acoperire slavă», dar că baza lor e „o bază traco-ilirică asemănătoare cu a noastră».

Trecînd la Cehi, spune că nici ei nu sunt slavi curați, ci „o bază celtică, cu un puternic adaus de rasă germană, un amestec” ; de asta nici ei n’au cultură originală.

Cu Polonia lucrul stă cu totul altfel, afirmă Iorga : „baza ei au format-o mici grupe de populație slavă din șes. N’au fost oameni veniți d’n munți, cari să găsească, scoborîndu-se la șes, alte elemente cu care să se amestece. Trăind în șes, ei au dat naștere

unei culturi *originale*. Polonii *reprezintă* dezvoltarea *rasii slave* în acest ținut de șes“.

Ocupându-se, în acelaș timp, mai de aproape de cultura fiecăror din acești slavi, Iorga spune încă următoarele :

Că „vechile noastre documente“, „analele noastre vechi, cum și toate încercările de istorie a cronicarilor, sunt scrise în *limba răspîdită de Metodie și de Chiril*“. Pe această „*limbă slavonă*“. Polonezii „o numesc veche limbă bulgară“, dar acest lucru, continuă, „nu-i exact, pentru că Bulgarii n'au creat nimic, ci doar au adoptat ceea ce au găsit sau ce li s'a oferit“. Mai spune, apoi, Iorga că această limbă răspîdită de Metodie și Chiril „n'are literatură“.

Vorbînd, apoi, de limba sîrbească, spune că ea „a avut o literatură pentru care începusem să simț atracție, deși de o bucată de vreme a apucat pe căi moderniste care pe mine mă scutesc de a mai ceti“.

Iar după acestea, sintetizînd despre toți ceilalți Slavi afară de Poloni, spune : „unde vedeți, deci, slavismul creînd o civilizație ?“ ; pe cînd, zice : Polonii „au dat naștere unei culturi *originale*, în care evul mediu a fost dominat în întregime de idei *latine* trecute prin societatea franceză“ ; această „*cultură romană* din evul mediu a pătruns în Polonia *scăpînd-o de influența germanică*“.

De aceea, termină Iorga, cu un scop suprem de natură *politică* scos din *această Știință a sa* : Românii trebuie să învețe dintre limbile s ave moderne numai polona, fiindcă numai ea reprezintă rasa pură și cultura slavă originală, și numai ea are, în alcătuirea civilizației ei, cultura latină (romană) a poporului românesc.

De cît, toate aceste afirmări arată că autorul lor nu cunoaște absolut de loc această lume slavă despre care, totuși, vorbește.

În adevăr, Slavistica ne arată, cînd o cunoaștem, că poporul polonez nu e mai curată «*rasă slavă*» de cît sunt Rușii, Cehii, Sîrbii, Bulgarii; căci și el are, ca aceștia din urmă, în singele său, mare amestec de element german, ca Cehii, dar și încă, *cel puțin*, de element lituan. De aceea Polonezii ne înfățișează și *tipuri fizice și psihice variate*. Astf.l, așa numiții *Goralii*, cari sunt munteni d'in Silezia (măcar că Iorga, cum văzurăm, neavînd Știință, crede că toți Polonezii sunt numai locuitori de șes) se deosebesc mult de Polonezii din cîmp'a Galiției. Goralii, anume, au culoarea pielii mai blondă de cît Galițienii; sunt brachicefali și au statură mijlocie, pe cînd aceștia din urmă au structura dolicocefală și statura înaltă. Afară de asta, nobilimea Polonezilor se deosebește mult de tipul

rural polonez, ea avînd mai cu seamă brachicefali și statură mai înaltă; de ac ea se și crede în știință, că ea (nobilimea) e de origine etnică deosebită de țărănime.

Prof. Iorga nu știe nimic de toate acestea, precum văzurăm; le poate vedea însă, dacă nu în cărți slave, pentru că nu cunoaște aceste limbi, cel puțin în cartea lui Niederle, profesor la Universitatea din Praga, care a fost adusă în franceză de către Louis Léger sub titlul: *La race slave*, Paris 1911, p. 84—87.

Apoi, de asemenea nu știe că, dintre Slavi, nu numai „Polonii au dat naștere unei culuri originale, în care evul mediu a fost dominat în întregime de idei latine trecute prin societatea franceză”. În adevăr, de fapt, și alți slavi catolici (ba și neslavi, ca de pildă Germanii, dar de ei nu vorbim aci) au fost „dominați” atunci de „idei latine”, prin mijlocirea bisericii lor catolice, care era depozitara și transmisătoarea culturii clasice antice (latine) în poporul ale cărui suflete le stăpînea și îndruma. Astfel, nu știe prof. Iorga că civilizația poporului croato-sîrb din Dalmația și unele insule ale Adriaticei, care trăia, în evul mediu, sub stăpînirea și influența politică și culturală a Veneției și ale altor orașe ale Italiei era „dominată în întregime de idei latine”, aci „trecute prin societatea italiană”, în loc de franceză. Nu știe, de pildă, că în Split (Spalato) Croșii au produs o întreagă literatură scrisă, cu limba latină și italiană, ori în limba lor croată, după modele și în direcția clasicilor latini și italieni; și acelaș lucru în insula Hvar din Adriatică și în Zadar (Zara); fără să stărui prea mult a spune de strălucita cultură „latină” prin „societatea italiană” a Raguzei, cu care pe atunci și Principatele Române aveau relații comerciale și de alt soi. O sumedenie de scriitori croato-sîrbi, pe lingă că scrieră opere literare, și în sec. XV, în limbile latină și italiană, compuseră mult și în limba lor națională croato-sîrbă, imitînd de ex. p. se de teatru după clasicii latini Plautus, Terentius, și după cei eleni ca Euripide, ori poezii după Dante și Petrarca, sau pastorale și poezii de amor după pastoralele italienești.

Ca dovadă a celor ce spun aci, nu voi cita profesorului Iorga cărți speciale slave de Istoria Literaturii și Culturii Cuate pe atunci în Dalmația și insule, căci nu le-ar putea citi; mă mărginesc a-l indica numai, cel puțin studiul lui K. Jireček publicat în *Archiv für slavische Philologie*, XIX (a. 1897), p. 24, în care se află, între altele, un paragraf cu titlul „Ragusa in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts” (Ragusa în a doua jumătate a sec.

XV) și altul «Die Anfänge der lateinischen Literatur in Ragusa» (Inceputurile literaturii latine în Ragiza). Deși o indicație veche despre aceste lucruri putea găsi Iorga deja în cărțile mele *Cercetări istorico-filologice*, București 1900, p. 11 și în *Studii privitoare la limba și istoria românilor*, București, 1902, p. 148, 159.

Dar nici celelate lucruri de cari vorbește în conferința sa nu le cunoaște Iorga.

În adevăr, „vechile noastre documente”, „analele noastre cele vechi etc.” nu „sunt scrise în limba răspîdită de Metodie și de Kiril”, cum afirmă dînsul după Știința începătoare de acum 50 de ani, și care „limbă răspîdită de Metodie și Kiril” era cea vorbită de acești apostoli dar nu, afirmă dînsul, și de Bulgari în veacul al IX. Ci acelea sunt scrise în așa numita medjo-bulgara răsăriteană de după sec. XII inclusiv, cum a arătat mai întîi prof. Miletič în *Sbornik* al Ministerului de Instrucție dela Sofia vol. IX (a. 1893) și precum, apoi, am arătat și eu, completînd pe acesta, în *Cercetări istorico-filologice* (a. 1900); sau sunt scrise mai exact în limba dela apusul liniei Iskăr-Salonic, cum am arătat eu în *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares et les Grecs*, dar tot de după, iar nu de înaintea veacului XII.

De asemeni nu cunoaște Iorga despre ce vorbește, când afirmă, cum văzurăm, că „nu-i exact” că limba lui Kiril și Metodie e cea bulgărească. Așa, cum spune dînsul acum, se zicea numai în Știința mult înapoiată de acum vre-o 50 de ani de către Miklosich și Kopitar. Azi însă, deja de multă vreme toată lumea cunosătoare nu mai crede și nu spune de cît că aceea e în adevăr limba bulgărească: dintre Salonic și Constantinopol, arată s. ex., între alții, Jagić în cartea sa *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (Cu privire la istoria nașterii limbii slave eclesiastice), Wien 1902. De aceea și renumitul slavist Leskien își întitulează Gramatica sa cu titlul: „Handbuch der albulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache”, adică „Manual de limba veche bulgărească (veche slavă eclesiastică)”. Dar Iorga e cu totul înapoiat în Știință și nu știe d’astea. De asemeni nu știe Iorga despre ce vorbește, cînd afirmă că „această limbă răspîdită de Metodie și Kiril n-are literatură”. Ci realitatea e că are o literatură chiar în înțelesul larg, enciclopedic, al acestui cuvînt: cu cuprins destul de variat în diferite ramuri sau genuri. Astfel, are texte bisericesti, ca de pildă Savina Kriga, o evanghelie din sec. X sau XI; are poezie, s. ex. în Prologul „Evangheliei cu învățătură” a scriitorului

Constantin Prezviterul și în „Pohvala“ țarului Simeon din „Izbornik“ al lui Svjatoslav din sec. X; are *Istorie*, după spiritul și metoda vremii, în traduceri Croniclelor bizantinilor Malalas, Zonaras etc.; are lucrări *filosofico-enciclopedice*, s. ex. în opera Zlatostruî a țarului Bulgariei Simeon; opere *filosofico-teologice* s. ex. în lucrarea Șestodnev a scriitorului Ion Exarhul din acelaș secol al țarului Simion; are scrieri *gramaticale și de polemică*, s. ex. în opera „O pismeneh“ a călugărului Hrabăr tot din sec. X; are lucrări *juridice*, s. ex. în colecția de legi Zakon sî dnyj din sec. IX sau X; are *biografii*, s. ex. în Viața lui Ciril și Viața lui Metode din aceleași vremuri; are și literatură frumoasă propriu zisă, nu numai în poeziile mai sus arătate, ci și în diferite *romane*, ca, s. ex. romanele Alexandria, Solomon și Kitovrat, Varlaam și Ioasaf etc.

Putea Iorga să afle despre toată această literatură destul de bogată pentru sec. IX, X și XI—în cursul meu *litografiat*, cu titlul despre: *Literatura paleoslovenică* (=a lui Metodie și Ciril) ținut la Universitatea din Iași, unde ar fi găsit și gândiri noi ale mele despre atingerile acestei literaturi cu Romîni mai târziu. Dar, dacă nu de la mine, putea ști despre aceste lucruri (fără arătarea atingerilor cu Romîni) și din cartea profesorului Murko, acum la Universitatea din Praga: *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*, Leipzig 1908.

Dar Iorga și în acestea vorbește despre ce nu cunoaște, fiindcă pe dînsul, cum se vede și din acestea ca din multe altele—despre cari scrie sau vorbește, îl interesează nu știința în sine, ci efectul de reclamă cu care se silește să fie văzut în lume ca cunoscător mare de mul e lucruri.

Nu mai puțină necunoștință cu privire la lumea slavă cuprinde și afirmațiile lui Iorga despre Ruși.

Constă, mai întâi, că acum Iorga nu mai zice, cum a spus într-o Conferință la Academia Romîna, în a. 1916: că Velicorusia, și Ucraina sau Malorusia au constituit întotdeauna o *unitate etnică*, națională, politică și geografică; că amîndouă aceste părți ale Rusiei sunt și au fost: „o *singură* dezvoltare a poporului rusesc în Apus, pînă la *năvălirea Tătarilor*, și *una singură* după *izgonirea Tătarilor*, în Răsărit“. Acum spune că sunt 3 Rusii *deosebite*, între cari cea dela Kiev care-i Ucraina. De cît ar fi fost corect să declare, că această din urmă idee a căpătat-o din cele ce eu i-am arătat în *Arhiva*, XXIX (a. 1922), No. 1 p. 50-63 și

No. 4 p. 538; căci, dinsul, doar! nu ştia de asta mai înainte de documentarea mea.

Cu acest prilej, trebuie să constat, cu regret, de altfel, că Iorga nu evită să-şi asume, fie direct fie prin prieteni cari îi fac interesaţi reclamă, ideile şi cercetările noi ale altora şi să le dea, ori să lase în chip mai mult ori mai puţin ascuns şi tăcut a se crede, că ele sunt ale sale. Aşa şi-a şi întemeiat dinsul în mare parte numele de „mare istoric“. În adevăr, ca să citez acum numai în treacăt 2-3 cazuri, în această Conferinţă a sa, vorbind despre Bulgari şi Sirbi, spune un singur lucru ce se poate susţine ştiinţificeşte: că ei sunt „o bază traco-ilirică asemănătoare cu a noastră“. Dar idea asta nu declară că nu-i a sa proprie, ci că a luat-o dela Hasdeu, scrisă de acesta deja în *Strat şi substrat, genealogia popoarelor balcanice*, Bucureşti 1892. Dar tot aşa a făcut prof. Iorga şi cu multe din cercetările şi arătările *mele*: le-a scris apoi ca fiind proprii ale sale; aşa cu Panславismul, cu originea ideologică a Micii Antante (cf. *Arhiva*, XXXI, 2, p. 128-129) şi cu alte idei de cuprins istoric sau filologic (cf. *Arhiva*, XXIX, 2, p. 317). Iar că prieteni interesaţi l-au împodobit cu cugetarea, cercetările şi munca altora şi dinsului i-a convenit să tacă spre a-şi ridica valoarea, dovedesc cele ce am spus eu despre studiile de Slavistică la Romîni, în *Arhiva*, XXVIII, No. 1, p. 107 şi No. 2 p. 277, dar şi cele ce a arătat prof. O. Tafrali în ziarul *Viitorul* dela 18 Iunie 1924: că un profesor amic, i-a atribuit lui Iorga, că ar fi descoperit în a. 1919 „aerul“ de pe timpul lui Ştefan cel Mare dela minăstirea Putna din Bucovina, pe cînd, în realitate, îl aflase deja prof. K. Jireč.k, în 1914, care a şi scris despre acest „aer“ în a sa *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*.

Şi aşa şi cu alte încă, despre cari voi mai scri altădată.

Cît pentru cele ce spune Iorga, că Rusia dela Moskova e tatară sau mongolă în civilizaţia ei, şi asta arată o totală necunoaştere a Rusiei moscovite. De fapt la Moskova începînd chiar dela sfîrşitul sec. XVII, prin ţarii Alexei Mihailovici şi Teodor Alexeevici, se plantează, fiind adusă din apus prin Germani mai ales, dar şi graţie Polonilor, prin Francezi, cultura umanistă greco-latină. Iar apoi, în sec. XVIII lucrează pentru adîncirea acestei culturi în Rusia şi Petru cel Mare şi Impărătesele Elisabeta şi Ecaterina II şi alţii. Iorga nu ştie că deja în vremea acelor ţari începători ai introducerii culturii apusane, se întemeie în Moskva o înaltă şcoală, care chiar se numea, după rostul ei de cultiva-

toare a umanismului : „Slavjano-Greko-Latinskaja Akademija“, a dică : „Academia slavo-greco-latină“. Asta, ca să nu mai înșir și alte școli, între cari una de Matematică și Inginerie, alta *liceu clasic* ; și ca să nu mai stărui a spune despre cele 2 tatre ce se întemează, unul sub țarul Alexei Mihailovici și altul sub Petru cel Mare, în cari se reprezentau piese cu subiecte clasice mai a'es. Dacă despre astea și *alte multe manifestări* de cultură apusană la Moskva și în Rusia moscovită în genere nu putea afla Iorga în a lui Rambaud : *La Russie*, nu Știința e de vină, că nu știe rusește spre a le ceti cel puțin în cartea rusească a istoricului Solovjev *Istorija Rossii*.

Ar trebui să scriu eu din nou subiectul tratat de Iorga în Conferința sa, dacă ași vrea su vorbesc despre ea întreagă.

Tot ce spune într'insa e fals, e eresie științifică, din pricină că nu cunoaște nimic științificește, adică precis, din viața nici a Polonilor, nici a Cehilor, nici a celorlalți slavi.

Dar atunci, mă va întreba, poate, un om de adevărată Știință, dar de o altă specialitate de cât Istoria sau Slavistica : cum se poate că, totuși, precum anunță ziarul politic al lui Iorga „Neamul românesc“ dela 23 Iulie 1924 : „Guvernul ceho-slovac a oferit d-lui prof. N. Iorga „Marele Cordon al leului alb“ pentru conferințele făcute anul trecut etc.“ ? Parcă nu-mi vine să cred, în orice caz, că cei ce compun guvernul ceho-slovac vor fi așa de ignoranți în materia tratată de Iorga, în cît să-l decoreze, cum spune „Neamul românesc“, „pentru conferințele făcute“ de dînsul ; căci aceste conferințe sunt expresia celei mai totale ignoranțe. Va fi la mijloc Politica ! Ori cum, e păcat că, acum după război, chiar în lumea civilizată din apus se amestecă Știința cu Politica, falsificîndu-se demnitatea și adevărurile celei dntii pentru interesele, rău înțelese, ale celei de a doua.

Ilie Bărbulescu

Dr. Constantin Diclescu. *Die Gepiden, Forschungen zur Geschichte Dazicns im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes, Leipzig 1922.* I—XIV+262 p. cu o tabelă, 10 ilustrații și 2 hărți, 140 lei.

După cum istoria culturii omenești ne oglindește din primele începuturi istorice o stăruitoare luptă între principiul Binelui și al Răului, tot astfel în găsirea unui echilibru cultural timpurile mo-

derne valorifică acceptarea unei concepțiuni materialiste-utilitare față de una spirituală-umdnistică.

Se invoacă în sprijinul celei dintâi, că ea ar corespunde necesităților practice, pe cînd cealaltă ar servi numai, așa zicînd, decorativ, și ar fi față de prima eminentemente nepractică.

Dacă însă în prealabil vom conveni a-admite, că și în lumea materială, în sfera gîndirii, există luptă și preponderanțe, să ne fie îngăduit a preciza, că aceste preponderanțe există și în cîntărirea și valorificarea unor anumite principii ce'și dispută înfîtetatea.

Astfel fiind, întru cît principiul cardinal *extern*, carele prezidează raporturile dintre oameni, e încă din timpurile preistorice cel al coeziunii sociale, fie ca stat, fie ca popor, seminție, trib sau familie ; și e mai ales astăzi „conditio sine qua non“ a existenței și fericirii majorității națiunii politice-etnice—el nu poate fi înlăturat, nici măcar stingherit, de altul de un ordin *intern* al unor necesități individuale.

Dacă însă științele umanistice sunt desconsiderate de adepții taberii adverse ca nepractice față de cele utilitare, zise și practice : cu drept cuvînt li se poate întoarce celor din urmă învinuirea de nepractice față de cerințele din ce în ce mai accentuate a unei coeziuni patriotice naționale și de ordin moral educativ. Cum însă în toată Europa, cuprinzînd și Franța, de unde ne place să ne inspirăm, cu deosebire, materialismul în materie de învățămînt a desvăluit lipsuri ce au pus pe gînduri pe cugetătorii neamului, cu atît mai mult trebuie să ne îngrijească pe noi o concepțiune, ce duce, după rezultatele unei practice de jumătate de secol, fatal la o dezagregare din ce în ce mai accentuată, pe care poezii și oratorii n'ar mai putea-o împiedeca.

Dar ne apucasem să facem o dare de seamă despre o operă istorică și eacă ne vedem tîrșiți în considerațiuni de ordin filosofic.

Dacă cîștigarea cunoștințelor necesare unei vocațiuni utilitare, fie ele de ordin strict practic, fie științific ne ajută în lupta pentru traiu, în valorificarea destoiniciei noastre asupra semenilor noștri din jur : cultura umanoarelor trebuie să tindă a face să vibreze—de nu la majoritatea cetățenilor, măcar la cei din vîrfurile... piramidei și pînă la cel din urmă funcționar al Statului destinat să imprime vrerea lor mulțimei—coarda patriotismului și a naționalismului.

Acestea fiind lămurite, vom conveni, credem, a rezerva *istoriei patriei* una din cele mai cuprinzătoare misiuni întru dezvoltarea unei agregări sufletești, fără de care înlănțuirea cetățenilor n'ar mai

purta decât pecetea unei oficialități seci sau sterpe, primejduite a se desface la cea dintâi încercare grea.

La tîmpla altarului ei falnic dascălii redeșteptării noastre naționale de pe la începutul veacului al 19-lea oficiau slujba pentru reînvierea mărețelor figuri ale gloriei străbune, desvăluindu-se totodată și nobleța limbei neo-latine de atîta amar de timp îngăimate.

Aceste năzuinți ale „enciclopediștilor” noștri au fost însă dintru început pe de o parte stîmjenite pe de alta întețite de unii învățați streini, cari ne tăgăluiau cînd originea, cînd băștinătatea poporului în țările cuprinse de dînsul din timpuri întunecate.

Între cărturarii noștri de pe vremuri a fost pururea vie acea cunoștință a vechilor legături rîmlene, înainte de „Opisaniea” lui Miron Costin adresată regelui polon Ioan III și chiar ¹⁾ de reoglindirea conștiinței originii latine a Asaneștilor în bulele papale ²⁾.

Aceasta pe lîngă legea creștinească și convingerea, evidențiată atunci prin comparația cu littele păg ne înconjurătoare, a superiorității noastre intelectuale, culturale și răsboinice — a fost de ajuns a trece cu superioritate asupra oricăror aprecieri nefavorabile ale unora despre n amul nostru românesc.

Cînd s’au ridicat însă, în timpuri mai nouă, cărturari cu vază spre a ne disputa bunurile noastre naționale, s’au găsit pururea și apărători din tabăra noastră spre a contribui la elucidarea adevărului.

Chestiunea despre *autochtonitatea poporului român* în regiunile carpatine a devenit însă mai arzătoare cînd a fost învăluită de tendința politică de a ne tăgădui driturile noastre politice-naționale, ca unor venetici, pripășiți de prin meleagurile balcanice, după descălecarea Ungurilor în Panonia și colonizarea Sașilor în Țara Birsei. Inițiată de *Schulzer* (*Geschichte des transalpinischen Daziens Wien 1781*), ea a culminat în ale lui *Roesler*, *Romänische Studien, Leipzig 1871*, considerate prin argumentația sa în cercuri largi științifice și astăzi ca erudite, deslănțuind în curs de un secol și jumătate o literatură însemnată.

În urmă chestiunea romînă a încăput, din cauza insuficienței

1) Vom arăta aceasta cu altă ocaziune.

2) Hurmuzaki, Densușianu Doc. I p. 1...

Papa Inocențiu III către Ioanițiu Asan: *Nos audito quod de nobili Urbis Romae prosapia progenitores tui originem traxerint*; pag. 3... *te, qui ex nobi i Romanorum prosapia diceris descendisse.*

sau secării fintinelor, pe mîna filologilor, cărora însă le lipsea, după firea specialității lor științifice, extensivitatea, privirea generală asupra întregii chestiuni istorice-filologice.

Așa fiind, ea ajunsese la un punct mort și lumea științifică începu să se desguste a o mai trata, mai ales din cauză că concepțiile politice evoluaseră între timp în sensul unor drepturi naționale, independente de tradițiuni istorice.

Atunci se ivi un istoric român, carele împospătînd o părere veche alcătui o teorie, ce purtă și mai poartă încă numele său, conform căreia Romîniilor ar fi autochtoni în Dacia Traiană, dar li s'ar mai fi alăturat, după o fîntînă hagiog afică șugubață și populațiune „romînească“ din țările romeice.

Această teorie a dăinuit, pînă ce scriitorul acestor rînduri a arătat neseriozitatea ei, recunoscută, deși cu oarecare amărăciune chiar de cei ce-și luaseră însărcinarea a o apăra.

Ea avut dar meritul negativ a fi contribuit numai să lîncezească ardoarea cu care se trata și se discuta de generațiile trecute cea mai mare cimilitură istorică a evului mediu: certificatul de botez al poporului român.

În lucrări singuratece însă chestiunea adastării medievale a acestui popor însemnat abia a amorțit.

Urmărind încă depe băncile gimnaziale această arzătoare chestiune pentru orice romin simțitor, datu-ne-am seama pe pragul Universității de greutățile ce m'aștep au, de aș fi încercat, cum nu mă răbda inima, să mă avînt și eu în scotocirea știrilor și cîntărirea argumentelor, ce ar ajutora împrăștierea unui întuneric istoric milenar.

Dorința însă era mai puternică decît puțința. Cu un avînt tineresc de îndrăsneț mă îndrumai pe pîrtia necunoscutului. Și „audaces fortuna juvat“. Abia mă orientai nișel în literatura epocii alese, și mă străfulgeră pe neașteptate o idee mîntuitoare; mi se deschidea, ca la ridicarea negurei la munte după o ploae de vară, o perspectivă minunată pentru limpezirea istoriei noastre medievale, un nou punct de privire a chestiunii romîne, neînlăturabil și singur ce-l impunea metoda în împrejurările arătate :

Nu se poate, îmi ziceam, încheia actele în mult controversata chestiune romîină, pînă ce nu vom fi stabilit mai întîi istoria critică a popoarelor care au bătătorit valea Dunării și au cutreerat plaiurile Carpaților; căci, dacă, precum ne place a crede, Romîniilor sunt băștinași prin locurile acestea, ei trebuie să fi avut și niscaiva

legături cu popoarele cari au trăit fără tăgadă acolo; și stabilind istoria critică a acestora, puteam nutri sp ranța îndreptățită, de a descoperii și indicii noue despre adăstarea Romînilor ¹⁾.

Acest nou punct de privire mă mîna în prealabil a începe cercetările dela părăsirea Daciei de către Aurelian (274) încoace sau dela întemeerea domniatelor romîne în sus.

Nu e locul aci de a arăta rezultatele obținute de noi în aplicarea acestui principiu metodologic, promișător de cele mai frumoase speranțe.

Insistînd însă asupra sa, cetitorul binevoitor va înțel ge și se va bucura că acest punct de vedere, accentuat de noi acum 30 de ani, găsește aplicare cu rezultate uimitoare în monumentală operă a lui Diclescu, carele însă a început lucrul dela Aurelian încoace.

Lucrearea sa ese din comun.

Mari cărturari, erudiți cu nume european, relevă calitățile excepționale ale operilor lui Diclescu, care se ridică și *deasupra învățaților germani* prin complexitatea cunoștințelor sale istorice romanistice și archeologice ²⁾ dar și prin critică în chiar domeniul lor lingvistic național.

Este după părerea noastră o datorie de onoare pentru știința romînă, nu de a rezolvi favorabil candidarea sa eventuală la o catedră universitară, ci de a invita pe un asemenea învățat a onora cu talentul și cunoștințele sale Universitatea noastră.

Dar să ni se erte explozia de entuziasm sincer pentru acest neobosit și fericit istoric romîn, mai nainte de a intra în disecarea și amănunțirea materialului uriaș științific și convingător, ce abundă în operele sale în genere.

D., carele înarmat cu tot arsenalul științelor ajutătoare istoriei și-a luat însărcinarea de a desprinde din hăul, crezut de unii de nepătruns, al istoriei noastre medievale liniamentele conviețuirii poporului gepidic cu rămășițele latine-dace cuibărite în văile carpatine, trebuie preamărit nu numai pentru străduința de 12 ani, în

1) Gherghel *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien 1892 C. Gerold's Sohn. p. 1.

2) Prof. Dr. G. Kossinna «*Cu deosebire trebuie să recunoaștem, că autorul, ceace și în Germania se întîmplă cu totul excepțional, s'a folosit ca istoric și de rezultatele archeologiei preistorice și din timpurile străvechi într'un mod desăvîrșit. Diclescu op. cit. pag IX n. 1).*

care a studiat, adunat, pătruns și ordonat un material atât de arid, ci fiindcă a adăugat fală poporului ce l-a născut, *reușind* după zadarnica încordare a celor mai de samă istorici și filologi în scurgere a 140 de ani, să împrăștie negura istorică ce a acoperit pînă la dînsul existența medevală a poporului român.

Nu facem deci nici o rezervă de bucuria noastră romînească și ne pare numai rău, că a trebuit să se strecoare atât timp, pînă ce o lucrare atât de meritoasă să fie îmbrățișată cu căldura cuvenită și de lumea noastră științifică.

D-l D. spu e în „*Precuvîntare*“ că de mai bine de zece ani ajunsese la conving reă, că istoria Gepizilor are aceeași însemnătate pentru noi Romîni ca cea a Frîncilor pentru Francezi, sau cea a Longobarzilor pentru Italiieni (pag. V). Deoarece însă el nu lămurște cum a ajuns la acea convingere, ne este, credem, permis a accentua prioritatea punctului nostru metodic de vedere, explicat mai sus, care marchează astfel noua fază în mult desbătuta chestiune romînă.

D. arată, că din tot șiragul de popoare barbare, cari au crotipit pămîntul romînesc pînă la ivirea Slavilor și așezarea Ungurilor în Panonia, singuri *Gepizii* au stăruit în cursul a șase secole ca popor așezat, lăsînd urme necontestabile în topografie și în viața culturală a Romînilor (pag. VI), dovedind astfel contra părerilor multor învățați străini și chiar romîni, că sămînța latină a fost bine sădită de Traian în Dacia numelui său, deoarece numai conviețuirea cu acest popor gotic explică acele rămășițe.

Urmează „*Introducerea*“ în care ni se arată genealogia Gepizilor, ca o a treia ramură a Goșilor (Ostrogoși și Vizigoși), cari împreună formau Grupa Ostgermanilor, și mai apropiați de Nordgermani (Normani) decît de Vestgermani (pag. 2-12). Literatura și filologia germanică răscolită de D. în chestiunea aceasta și în cursul operii întregi ne face să pricepem lauda neasemănată adusă D-sale de arheologul germanistic *Dr. Kossinna* din Berlin, carele spune fără nici o rezervă că lucrarea lui D. este *excelentă*.

D. stabilește apoi patria Gepizilor, înainte de pornirea lor spre Dacia—în Prusia apuseană, pe întinsele splaiuri ale „*Vislei*“ (Vistulei) de jos (p. 13-16).—

În partea I cap. I, în concordanță strînsă între fîntînele scrise și între cele arheologice și lingvistice D. precizează frontierele etnice între *Gepizi și Burgunzi* după felul deosebit al înmormîntărilor. (p. 18).

Tot pe calea aceasta stabilește el nu numai plecarea unei părți a Gepizilor din așezările lor, dar și cîtimea aproximativă și chiar regiunile evacuate. În perioada dela 250-275 lipsesc adică în ținuturile *Berent*, *Tuchel* și *Flatow* din Prusia mormintele caracteristice lor atît de numeroase mai înainte. (pag. 22.)

Calea urmată de Gepizi spre Miază-zi o arată aflarea sporadică a cheotorilor metalice prusiene necunoscute în țările mărginașe (pag. 24), iar anul ciocnirii lor cu Romanii reiese dintr'o inscripție dela *Romula* (248) a împăratului *Filip Junele*, mort în anul următor, și dintr'o notiță a „Cronicei Pascale“.

Ce frumoasă confirmare simbolică a luptelor din Dacia des-tăinuesc apoi monedele acestui împărat, înfățișîndu-l în bust, îm-plătoșat și încununat de lasaf la o parte cu lauri, avînd pe partea adversă o figură femească cu căciulă frigidă (țurcănească), ținînd în dreapta *spada* iar în stînga un semn de campanie cu cifra XIII și la picioarele ei un alt semn cu cifra V, alătura apoi un vultur cu o cunună în cioc și un leu,—pe cînd pe monedele din 247 și 248, cînd era pace, se vede o femeie șezînd, ținînd în loc de spadă un *snop*, avînd ca inscripție numai D(acia) F(elix)! (p. 31).

Se știe doar că în sec. III stăteau în garnizoană în Dacia le-giunea V Macedonica și a XIII Gemina cu semnele lor vulturul și leul.

Ne întrebăm : să fie oare numai înțîmplarea, că aceste semne strălucesc și astăzi în stema Țării ?

Gepizii ocupară, tot după dovezi arheologice—numismatice, sub Decius (250) Maramureșul și ținuturile vecine apusene (pag. 32), pe cînd un atac al lor asupra Daciei în anul 256 rămase fără rezultat.

Dar în anul 260 provincia traiană căzu în mâinele Goșilor, tăindu-se Gepizilor comunicația cu Romanii. Acum isbucni între aceste popoare înrudite un război pentru Transilvania, care pare a a nu fi avut un rezultat apreciabil.

În anul 268 se formă iarăși o coalițiune puternică contra Romanilor, la care au luat parte pe lângă Ostrogoși, de la care pornește inițiativa, și Vizigoși, Gepizi, Heruli, Bastarni și chiar Alemani.

În lupta de la *Naissus* (269) Împăratul *Claudiu II* repurtă însă o mare victorie asupra barbarilor (pag. 39). În anul următor mai încercară Gepizii să cucerească de la Goși Transilvania, dar fură respinși. Într-un panegiric adresat Împăratului *Maximian* de ziua nașterii sale, retorul înregistrează cu mulțumire cum împăratul

răuși a întărita diferite popoare barbare, unul contra altora, rețetă, pe care Bizantinii au urmat-o apoi cu sfințenie.

Abia în anul 336 când *Vandalii*, vecinii apuseni ai Gepizilor, părăziră așezările lor, putură ceștialalți să ocupe locurile acestora din Dacia apusană. Acum (350) Gepizii ajunseră după multe decenii de liniște la o bună-stare, necunoscută mai nainte. Mai eloquent de cât o carte ilustrează această renumita comoară de la *Șimlău* ce cuprinde între altele și un colan sau gâtar de aur, de care atârnă felurite scule ale diferitelor meserii și ocupațiuni pacifice ale populațiunii din Dacia, pe la mijlocul secolului al 4-lea (pg. 44.)

După desfacerea Vizigoșilor în preajma cumpenii hunice și după trecerea Goșilor arieni peste Dunăre în anul 376 putură *Gepizii* să se întindă asupra celei mai mari părți a *Daciei Traiane*. Tocmai atunci se nimeri însă să plece, după constatările arheologice și rămășițele Gepizilor din delta Vislei. În timpurile acelea trebuie să fi existat raporturi prietenești între *Gepizi* și imperiul roman, căci medalioanele de aur din care trei cîntăresc aproape 415 gr. cu efigiile lui *Valens* și a lui *Constantius* și cu înșcripția *Gloria Romanorum* par a indica aceasta (p. 47)

Pe la începutul secolului al 5-lea scriitorul patristic *Hieronymus* ne istorisește despre o incursiune însemnată în Galia a unei coalițiuni de popoare între care și *Gepizi*, știre ce găsește întregirea ei într-o a doua comoară de la *Șimlău* ce se află astăzi în muzeul de vechități din Budapesta. Gepizii au îngropat aceste comori, crede D., cu gândul de a le desgropă la înapoere; dar ei nu s'au mai întors (p. 51).

În capitolul al doilea se povestește apoi viața Gepizilor sub suzeranitatea hunică și liberarea de sub Huni. (454). Ceece găsim aici însemnat de reținut, este vaza mare de care se bucurau *Gepizii* și regele lor *Ardaric* la *Atila*, ceea ce s'a învederat mai ales în memorabila bătălie de la *Troyes* din anul 451.

După moartea lui *Atila*, *Ardaric*, indignat că fii acestuia voiau să decidă de soarta atîtor popoare ca despre o ceată de șerbi, ridică steagul răsvrătirei.

Trăind în raporturi atît de strînse cu Hunii, el putea mai bine să cunoască valoarea momentului. Urmașii lui *Atila* uitară deocamdată certele și își adunase și ei oștile. Popoarele erau decî împărțite. Dar după mai multe lupte *post multos gravesque conflictos*, le-a suris și Gepizilor izbînda: *favit Gepidâs Inopinata victoria*.

Cu multă erudiție stabilește D. regiunea râului *Netao* (unde s'a dat lupta decisivă) în *Panorita de jos*, contra părerii mai multor istorici de seamă, Imperiul Hunilor, ce făcu să tremure Europa, fu risipit, iar pe ruinele sale se ridică cel al *Gepizilor în Dacia* precum și cel al *Goșilor în Panonia* (pag. 66).

Dacă din punct de vedere național german istoricul *Felix Dalm* seamănă însemnătatea victoriei Gepizilor cu ridicarea Prusiei contra lui Napoleon I, din punct de vedere politic european lupta de la *Netao* se poate, credem, alătură cu drept cuvânt celei de la *Poitiers* contra Arabilor (732) sau celei de la *Liegnitz* contra Tătarilor (1241).

Partea II-a e consacrată studiului *istoric topografic*.

În cap. 3-lea D. discută tot așa de amănunțit și de interesant granițele Daciei, acum gepidice, luînd poziție contra istoricilor germani *Roesler, Müllenhoff, Aschbach, Mausso, Schmidt, Wiertersheim-Dalm*, dar și contra celor români *Hașdău, Xenopol și Iorga*. Pe cînd însă istoricii germani diferă numai cu privire la extinderea frontierelor gepidice în jurul Transilvaniei, istoricii români negă existența Gepizilor în Dacia, armonizînd această concepție cu credința despre lipsa elementelor gotice-gepidice în limba română.

Spusele lui Iordanes ar fi după Hașdeu încurcate; el ar fi confundat chiar Dacia Traiană cu cea Aureliană din sudul Dunării; iar *Iorga* ne asigură, că numai *Iordanes* ar relata despre existența Gepizilor în Dacia (pg. 71). D. înlătură mai întăiu afirmațiunile eronate ale istoricilor noștri, arătînd, că Iordanes nu e singurul martur, ci e susținut și de *Procopiu* și de *Menander*, iar indirect și de Eunodiu și de Ioan dela Efes.

Tot astfel respinge D. cu temei și afirmațiunea, că Iordanes ar fi confundat ambel- Dacii.

Istoricul got vorbește doar de *Dacia antiqua*; apoi pentru a nu lăsa nici o îndoială, el enumeră și râurile mai mari ale Țării. Astfel el arată că „Tisia” înconjoară țara dinspre apus, apoi Danubius dinspre miază-zi. Mai numește apoi și râurile interioare „Marisia” și „Crisia” în care oricine recunoaște Mureșul și Crișul.

Cît privește însă râul mărginaș *Flutaussis*. D. mai întăiu se opune editorilor lui Iordanes, *Closs* și *Mommsen* cari văd în această denumire un „*Fl(uvius) aluta*”=oltul; căci admițînd o contaminare a acestor două cuvinte ne-am aștepta cel mult la un „*Flu(vius) Tausis*”, cum observase încă vechiul *Zeuss*.

Cercetarea filologică neducînd la un rezultat pozitiv, D. at-

trage atențiunea asupra datelor lui Iordanes privitoare la pozițiunea și descrierea acestui rîu. Ca rîu răsăritean, el nu poate fi nici Siretul cum credea *Müllenhoff și Schuchardt*, nici Timișul cum admitea *Hașdeu*, nici Tisa cum i se părea lui *Wietersheim*.

Atît descrierea ce ne-o dă Iordanes despre Flutaussis, *qui rapidus ac verticosus in Istri fluenta furens devolvitur*, cît și cea ce ne-o dă o lucrare geografică modernă ¹⁾ ne arată identitatea sa cu Oltul. Pînă și caracteristica *furens* își găsește corespondentul său în cîntecul popular :

„Oltule cîine turbat“

„Ce vii mare tulburat“ ²⁾

Pe lîngă analiza istorică și geografică privitoare la țara Gepizilor, pe care le credem destul de convingătoare, D. mai promite în tomul II-lea al însemnatei sale opere și rezultatele arheologice, cari vor învederă identitatea granițelor politice cu cele etnografice (p. 73). O hartă în text *Gepidia după 454* (pag. 76) cuprinde Dacia pînă la Tisa, Maramureșul și Oltenia, așa dar Dacia Traiană de odinioară.

În temeiul descoperirilor arheologice D. respinge și afirmațiunea prin nimic susținută a lui Jireček despre stăpînirea *Slavilor* în Transilvania în a doua jumătate a secolului al 5-lea (p. 77). Cît privește Oltenia, tradiția despre domnirea Gepizilor nu găsește sprijin în *Archeologie* pînă acum. În schimb ea e confirmată de studiul *topografic*.

Pentru a da o pildă de erudițiunea și iscusința, cu care D. atacă chestiunile cele mai contraversate sau neexploatate, cetitorii vor îngădui, credem, a ilustra aceasta cu două pilde nu numai caracteristice, dar și interesante pentru noi. E vorba de etimologia rîurilor *Gilort* și *Olt*.

D. arată mai întăiu, că forma originară a primului trebuie să fi fost *Gillort*, deoarece un *l* intervocalic devine în romînește *r* : lat *palus* > rom. *par* ; pe cînd din doi *ll* unul rămîne : lat *vallis* > rom *vale*.

Partea primă a cuvîntului *Gillort* o referă D. la vechea și noua nordică *gil* „văgăună, prăpastie“ : vezi numele de rîu de astăzi

1) Locusteanu, *Dicț. Geograf. al jud. Romanați* pag. 150 și 154. De o teribilă impetuozitate, Oltul cade ca un taur din munții Carpați rupți de dînsul și sboară spre Dunăre mușcîndu-și neînecat valurile.

2) Alexandri, *Poezii pop.* pag. 205.

Gilbach, un afluent al Erftei la Köln s. a. A doua componentă *lort* e identică cu danezul-norw. *lort* „glod, noroi“ etc.

Gillort ar fi deci un curs de apă glodos; ceace corespunde configurației sale interne; căci el curge pe lângă satul *Tulburea* unde se varsă în el Valea *Tulbure*, iar după Frunzescu, Dicț. topogr. p. 253, *acest riu cînd crește, nomolește* (pag. 79).

Să trecem acum la Olt.

Forma sa dacică, întrebuițată în timpul roman, era *Aluta* sau *Alutus*. Diculescu spune: „Ai putea suci și învîrți această formă cum vrei, cu ajutorul legilor fonetice ale limbei romîne, nu vei putea nici cînd scoate forma „Olt“.

Atunci s'a căutat a-i substitui o înrîurîță slavă: *Alutus-Altus* > *Oltz*, „căci numai în slavă trecerea lui *a* în *o* e organică“. „Dar, obiectează D., această deducere e cu totul eronată, deoarece o formă *Altus* n'ar fi dat, din cauza accentului în slavă, *Olt*, ci *Lat* sau *Lot*: comp. slav. *Laba* „Elba“ din lat. germană. *Albis*; bulg. *Lomz*, din traca *Almus*; serb *Rasa*, din ilir *Arsa*; *Raban* din *Arbanum* și altele.

Geneza lui *Olt* din *Alutus* e cu totul alta. În romînește acesta nu putea da *Oltu* ci *Lotu*. Aceiaș dezvoltare a suferit *Motru* din *Amutru*, dedus din stațiunea rom.-dacă *Amutria*.

Lotu însă a dat naștere prin metateza germanică: *Olt*. Urmează exemple similare din diferite forme germanice, dar ca culme D. aduce numele unui rîu din Franța sudică, unde se așezaseră deasemenea Goții, cu acelaș nume *Lot*, care a suferit o schimbare în *Olt*.

Oltus, veruacule Lot, fluvius Aquitaniae, în *Acta Sanctorum* LV, p. 1047 passim (p. 80).

Cap. al 4-lea e consacrat întreg studiului numirilor topografice de origine sau înrîurire germanică. Cetitorul obiectiv va găsi chestiuni de un palpitant interes științific și național cu adîncă competență judecate și le va putea aprecia, fără să fie necesar a fi numai decît filolog germanistic.

Între pildele caracteristice vom releva iarăși numai două și anume: Între rîurile care udă țara Gepizilor, Iordanes mai numără și pe cele următoare: *Milia* și *Gilpil*. De primul D. apropie danezul *mile* „banc de nisip“ și vechiul nordic *melr* „năsip“. Surprinzător vedem acum la *Geograful de la Ravenna*, urmașul lui Iordanes, acest nume înlocuit cu *Arnie*, carele, după cum observă D., nu pare a fi decît traducerea sa romînească (rom. dial. *arină*

„nisp“); asemănător explică D. și numirea Oltului, Flutausis, amintită mai sus.

Taus din Flu(vius) *Tausis*, căci *is* e numai o terminație ca în Tib-is, Mar-is etc., înseamnă în dialectele nordice *mocirlă*, *glod*. S'ar învedera deci și aici, că e numai o traducere a străvechiului *Aluta*, către care D. apropie celticul *luta* și iricul *loth* „noroii“ cu a prothetic (p. 91). În partea a III-a D. reia iarăși firul istoriei și urmărește, în cap. 5, politica externă a statului gepidic de la 454 pînă la descălicarea Longobarzilor în Panonia în anul 546.

Ceace ne interesează în prima linie aci e constatarea continuității existenței politice a Gepizilor ca un corolar al probelor numeroase lingvistice, arheologice și numismatice, dovedind paralela adăstare, în timpurile acelea, a Gepizilor și Romînilor în Dacia După liberarea Gepizilor de sub jugul Hunilor, Ardaric regele lor încheie cu împăratul *Marrrianus* (450-457) un tratat de alianță, acesta recunoscîndu-le stăpînirea Daciei și obligîndu-se a le plăti și tribut anual. Iordanes spune: *Nam Gepidi Honnorum sibi sedes viribus vindicantes totius Daciae fines velut victores pot ti* (M. G. Auct. ant. V. pag. 126).

Aceste raporturi amicale au dăinuit vreo 80 ani. Ele se confirmă și prin numeroasele monede de aur (100) de la împărații Teodosiu-Justin I (379-527) și alte de 300 de la Valentin-Leo, găsite în ardeal. Cu drept cuvînt însă, D. își exprimă părerea sa de rău, că la colecționarea monedelor bizantine de la *Academia Romnă* și de la *Muzeul național* nu s'a precizat și locul găsirii lor. ceace e pentru istorie o pierdere ireparabilă (pag. 104). Peste amănuntele, ce le înșiră apoi D. privitor la luptele Gepizilor cu Goții, fie pentru Dacia, fie pentru Sirmiu, și la intervenirea Herulilor ș. a trecem, fiind mai mult de domeniul istoriei universale. Vom releva însă, că renumitele restaurări ale cetăților dunărene întreprinse de *Justinian* (527-565) își au temeiul în asigurarea frontierelor nordice tocmai din cauza *Gepizilor* (p. 127).

Cu toate acestea, marea plan al lui Justinian de a restabili vechiul imperiu roman și înfăptuirea sa în parte stărnii reacțiunea celor mai excentrice popoare. Frincii lui *Thendibert* și Perșii lui *Chosroes* primiseră și pe G pizi în horă. Aceștia reușiră în cele din urmă să pună mîna și pe Dacia Aureliană. Ceace trebuie însă de reținut, e că pe la mijlocul secolului al VI-lea, temeiul Gepizilor continuă a fi tot *Dacia Traiană* (p. 131).

Capitolul al 6-lea tratează relațiunile externe ale Gepizilor

de la 546 pînă la nimicirea stăpînirii lor. D. urmărește în deosebi cele mai vechi raporturi între Gepizi și Longobarzi, de cînd aceștia se așezaseră, în urma dislocării Herulilor în cîmpia nordvestică a Tisei. Diferitele frecări și zavistii ivite între popoarele acestea înrudite precum și intrigile-țesute de Curtea bizantină nu pot întreține interesul nostru îndelungat; destul că în cele din urmă, în afară de vechile animozități, se mai adaugă și un vălmășag a celor mai variate patimi răscolite de un omor nenorocit și de un amor neîmpărtășit. *Alboni* fiul regelui longobard adică, care ucisese în harță pe *Thorismund*, fiul regelui Gepizilor, pețise mina frumoasei *Rosamunde* după urcarea în scaun a părintelui ei *Kunimund*, fratele ucisului. Cum regele nu putu consimți la căsătoria ficei sale cu ucigașul fratelui său, *Alboni*, carele între timp se însurase răpi fecioara, cu toată împotrivirea ei. Această faptă neauzită deslănțui apoi în anul 565 un război pe viață și pe moarte între aceste popoare, aidoma pe gustul și după politica tradițională a Bizanțului, care nu puțin contribuie la înflăcărarea barbarilor dînd cînd unuia, cînd altuia din beligeranți speranța ajutorului pețit.

În cursul acestor lupte înverșunate, ce izbucniră sub niște semne atît de nefaste, se produsese și două mari evenimente istorice, cari erau să devie fatale pentru existența Gepizilor în Dacia.

În anii din urmă ai domniei lui *Justinian* își făcu adică apariția un nou popor barbar *Avari*, pe care Bizanții i-au și arvunit îndată pentru politica lor, întrebuițindu-i contra popoarelor hunice-bulgare din stepele pontice; *Aarii* cer în schimb așezări în provincii. Împăratul oferindu-li-le în Panonia de jos ei, fără să mai aștepte răspuns, descălecară în Scitia mică (Dobrogea), trimițînd cuvînt, că se mulțumesc și cu regiunea aceea. Între timp se stînsese și marea figură istorică bizantină a secolului al 6-lea, împăratul *Justinian*,—eveniment însemnat și neprielnic, deoarece politica sa de cumpenire față de popoarele germanice dunărene n'a mai fost urmată de urmașul său (p. 157).

După înfrîngerea Longobarzilor din 566 *Alboni* nu mai avea astîmpăr. În furie potentată pînă la nebunie el își încordă toată vigoarea spre a doborî pe Gepizi. Deoarece însă el se îndoi a-i putea răpune prin propria putere, își aruncă privirile asupra *Avarilor*, care se supăraseră pe Bizanțini, susținătorii de odinioară ai Gepizilor (p. 157).

Noul împărat *Justin II* retrase acestora favoarea, fiindcă nu.

le cedasă Sirmiu, după cum avuseră vorba. Gepizii, neputînd ține piept nici înverșunării Longobarzilor, nici sălbăticiiei Avarilor, fură răpuși într'un războiu ce ținu dela 567-571. În lupta cu Gepizii, Longobarzii au spumegat de atîta minie contra consîngenilor lor, de i-au măceșit dură cum spune, exagerînd din patriotism, istoricul lor *Paulus Diaconus*, „pînă la nimicire, ast-fel de nu le-a rămas măcar un crainic, să vestască lumii prăpădul“ (p. 161).

Pentru a sorbi din cupa plină a răzbunării, *Alboni* să fi de-trunchiat capul lui *Kunimund* cu propria-i mîină, ordonînd apoi să-i facă din tidvă un pocal. Cu atît mai puțin putură Gepizii ține piept Avarilor. Aceștia trimeteau în lupte pe *Slavii*, subordonați lor, pe cînd stăpînii rămîneau la partea sedentară păzindu-le taberile I (pag. 65).

Politica șovăitoare a Bizantinilor, sub Just'n II, avu ca rezultat nimicirea aliaților lor de odinioară și înlocuirea lor în Dacia cu cea a *Avarilor*—o primejdie neasemănată și permanentă pentru imperiu. Totodată și *Longobazii* se împărtășiră de achizițiunea cea mare a lui Justinian, ocupînd ei acuma Italia.

În partea IV-a D. găsește după apunerea existenței politice a poporului gepid, momentul de reculegere, spre a trece la teza primordială și principială a lucrării sale, cercetînd mai ales pe temeiuri filologice multiplele, de D-sa pentru prima oară spre marea uimire a lumii științifice desvălite, raporturi medievale între *Germani* și *Romîni*.

D. arată mai înăiu în cap 7, că acei *Gepidarum populi*, despre care Iordanes spune că locuiau Dacia veche, nu se poate referi cum susține *Dalm, Könige der Germanen II*, pag. 244, la mulțimea demografică. Iordanes în acest caz întrebuițează altă expresie: *populus immensus*.

Mai departe cu drept cuvînt relevă D. că asemănător referințelor din celelalte țări latine Italia, Galia, Spania și Africa, cotate de popoare germanice, și în Dacia populațiunile principale aparțineau celor două naționalități: germană și latină.

Aci ar fi fost locul de arătat, că lucrurile acestea le-a evidențiat și cu privire la provinciile *evacuate* de Romîni, cum fusese *Noricum*, antirăeslerianul *Jung*—prin folosința „Vieții Sintului *Severin*“ de *Aegippus*, carele istorisește, cum trăia populațiunea latină sîb oblădurea germană, fapt, ce se poate apoi urmări prin orice și numiri topografice în timpurile medievale mai recente (*Jung Römer und Romanen*. p. 232 sq.). O parte din populațiune pără-

sește locuințele vechi, dar alta care s'a acomodat împrejurărilor, rămîne, neavînd poftă sau vigoare p ntru nouă întreprinderi răsboinice. Existența de odinioară a Goșilor în Transilvania o dovedesc muntele și pârîul *Gotul* din județul Alba de jos; dar nu mi se pare o dovadă, că unii Goș s'ar fi alăturat Gepizi or abia după plecarea Vizigoșilor de spaima Hunilor. D. mai crede după datele comparative istorice, a putea admite că Gepizii, cu toate că erau un popor mai numeros decît cel al Longobarzilor sau al Vandaliilor, nu însă decît cel al Goșilor; față de populațiunea *romanică* din Dacia, ei erau în aceeași proporție ca și populațiunile germanice din celelalte țări latine și deci în *minoritate* (p. 179). Aceasta explică, zice el, nimicirea acestui popor în urma numel a două lupte susținute contra doi inamici în acelaș timp. D. ajunge acum a ne desfașură și înrăurirța gepidică asupra lexicului românesc.

Intr'adevăr, dacă Gepizii au trăit atît a secole în Dacia, e cu neputință a presupune, că ei n'ar fi avut nici un raport lingustic cu populațiunea romanică presupusă autohtonă. Lipsa elementelor germanice ar cădea greu în cumpăna teoriei roesleriene. Prin constatarea lor însă se aduce în discuțiune chestiunea băștinătății elementului romanic în Dacia Traiană. Diferențele schimbări ce le-ar suferi anumite cuvinte, tu pini sau sufixe în limba romîna în comparație cu osebitele graiuri germanice și slavice, ne dă măsura de a controla însemnătatea lor pentru istorie.

Nu cade în competența noastră a discuta numeroasele cuvinte romînești de origine vechi germanică, pe care le-a studiat D.

Pentru a pildui totuși cu ce universalitate de cunoștințe pășește el la desghiocarea miezului științific al unui cuvînt, sau cît de limpede reiese evidența unor înrudiri de cuvinte, să ne fie permis a enumera numai cîteva din ele spre a nu obosi prea mult pe cetitori.

Cuvîntul *strugure* l'au pus unii în legătură cu lat. *surculus*, „vlăstar“, cu slavul *strugъ* „strug“ și a. E totuși de origine germană: *g* intervocalic înlocuește aici, ca aiurea, pe labialul *b* — comp. *negură* din lat. *nebula*, *rug* din *rubus*, *uger* din *uber* ș. a. Astfel că strugurîtrebue redus la *strubulu*. Acesta însă e gepidicul *thrubilo*, „strugure“, s la începutul cuvîntului românesc e redarea germanicului *th*. Tot astfel redau și Grecii germanicul *Dagarith* prin Δάγαρις.

Ca un alt indiciu pentru redarea grupului germanic *thr* prin „*str*“ servă numele regelui gepidic *Thrapstii'a*, care apare la *Pau'us*.

Diaconus și *Fredegar* : *Strapstilla* (p. 178). În categoria a doua compare cineva etimologiile de până acum a unor cuvinte ca : *but*, *buture*, *butuc* din turc *but*, „chip cioplit“ și cele ale lui D. din sved. *but* „bucată, ciot“ ; anglosax. *buttuc*, capăt (pag 175) ; sau *cotingan* „băetan“, cu etimologia clasată ca necunoscută sau întunecată — și cea susținută de D. din sved. *Kotting* „băetan“, an fiind un suflix augmentativ ca în *juncan bät-an*, interesant e și cuvântul *pisc* carele se găsește și în ital *picco* și în franc. *pic*, dar și în în engl. *pick* norm *pik*, norv *pic*=ghimpe, vârf : D. putea adăoga aiciși *piz* (*piț*) din ladina = pisc. În fine cuvântul *grind*, atit de răspândit în toate provinciile românești nu are de a face cu *grindă*, ci e identic cu acelaș cuvânt din frizica = banc de nisip, olandeză = nisip de prund, svițerana = ridicătură de pământ conică.

Aici și-ar avea loc și cuvântul *mied* derivat pînă acuma din slava (Miklosich. Dic. Slav. Elem. în Rum. pag. 29 și Tiktin, Wörterbuch (p. 974), care se găsește atestat în Banat pe timpul lui Atila = $\delta \mu \epsilon \delta \omicron \varsigma \epsilon \pi \iota \chi \omega \rho \iota \omega \varsigma \kappa \alpha \lambda \omicron \upsilon \mu \epsilon \nu \omicron \varsigma$. (v. *Țicăloiu* în „Byz. Zeitschrift, 1923 pg. 87).

Din mulțimea de numiri topografice și personale ne vom mulțămii iarăși numai cu două, trei exemple, care sperăm că vor fi găsite, pe lângă cele premergătoare, destul de învederate, spre a convinge și pe cei mai recalcitranți adepți ai lui Roesler că ele n'au putut fi fost cum-va aduse de Romîni de peste Dunăre, nici n'ar fi fost cumva transmise de Gepizi prin intermediul Slavilor. Astfel numele orașului și al rtului *Bîrlad* e identic cu numele vechiu germanic *Bertad*, căruia în privința formei i-se poate alătura : *Gerlat*, Theode ad, Graffilad. *Ernot* în ung. *Rádnat* e numele unui orașel în Transilvania.

Ambele denumiri D. le deduce din numele personale vechi germane *Hardinoth* și *Herdinoth*. Din cel din urmă a urmat un *Erdinot*, iar din aceasta prin pierderea lui *d* ca în *mîncare* din *mîndcare* (lat. *mandicare*) forma românească de mai sus.

Ungurii însă l-au preluat de la Slavi, cari în asemenea cazuri expădă pe a încapă or și intercalază între cele două consonante următoare altă vocală precum am văzut mai sus (pag. 192).

Ca încheere vom mai aminti aici *muntele* și părțile *Gotului*, care prin rostirea slavă trebuie să ne dea *Gttul* nu *Gotul*. Intre numele de origină veche germanică iscate printr'o cîuntire („Vereinfachung“) a părții finale nănră D. și pe cel al *Basarabilor*

Să ne fie permis însă a invoca contra etimologii aceștia :

1) că forma cea mai veche sub care ne apare acest nume la Unguri e identică cu cea păstrată pînă azi prin tradiție adică „Basarab“.

2) forma „Basaraba“ însă ne apare în documentele slave în unire cu un nume de botez, cece ar putea să fie mai degrabă un genitiv slav: căci tot astfel ea provine și sub forma de Basaraba (St. *Nicolaescu* Documente slavo-române pag. 17. Іѡ Басараба dar și cea de Басараб (ibidem p. 19. 21.)

3) Forma „saraba“ pe care D. credea o putea combina cu „ban“ trebuia evidențiată într'o fîntînă oarecare.

Pentru aceste motive noi rămînem la etimologia noastră din limba comună, care nu e dec't o traducere a rebusului heraidic al Basarabilor adică, „cap (de) arap“.

În cap. 8 D. cercetează raporturile juridice ale Străromînilor din regatul Gepizilor și admite, că starea populațiunii latine în Dacia nu putea să difere de a celeia din celelalte state germanice, adică starea de semiliber, distinsă de cea a șerbului. Drept dovadă el aduce cuvîntul *rumîn* în înțales de „iobag“, noțiune ce nu putea să încolțească, după cum spuse și răposatul Giurescu, decît în concepția unui stăpînitor străin. D. însă arată că numai Goții întrebuițează o formă romană pentru denumirea, la început etnică, a populațiunii acum stăpînite. Așa Romanii se numesc în biblia lui Ulfila *Rumoneis*, pe cînd toate celelalte popoare întrebuițează forma Vlach.

S'ar părea că D. a nimerit și aci adevărul, deoarece alătura de „rumîn“ în înțelesul arhaic de „vecin“ sau „iobag“, care în Muntenia s'a contopit cu „romîn“, în țările Moldovene numele etnic chiar în popor sună curat *romîn*.

Poate că deosebirea, ce există odinioară între națiunile purcese din aceiaș tulpină, dar diferențiate apoi ca înțeles, să fi făcut cu puțință menținerea lui o neaccentuat, contrar legii fonetice romînești, mai ales că această lege nu pare atît de imutabilă (cf. *mormînt* din lat. *monumentum*). Ceeace spune Pișcariu Etym. Wörterb. p. 132 cu referire la *Hașdău*, Cuvinte din bătrîni I., p 291, privește iarăși pe „rumîn=iobag“.

Ocupațiile principale ale Romînilor de sub stăpînirea gepidă erau păstoria și agricultura. Aceasta se învederează mai întai prin terminologia latină a ambelor ocupațiuni, iar cit privește păstoria, și prin termenii numeroși păcurărești transmiși popoarelor înconjurătoare.

Vechimea acestor împrumuturi se poate stabili prin forma arhaică a unor cuvinte. Astfel cuvîntul *chiag* (lat. *coagulum*) a intrat în leșeasca și tăuțeasca (slovaca) în forma *klag*, înainte de perioada muerii lui I, pe cînd slavismele „*clopot*“, sau „*clește*“ au intrat în stărom'na după încheerea ac lui proces fonetic.

Se mai pot pune aci la contribuție și unele cuvinte de origine latină, în limba ucraină, ce au dispărut din romînească. Astfel aduce D. cuvîntul *katerva* (lat. *caterva*) „turmă“. S'ar putea alătura aci, credem și numirea topografică bucovineană din regiunea muntoasă „ușană“ *Lucina* pe care Miklosich-Kaluzniacki o pune pe seama limbei romîne din cauza numelui învederat romanic. Aceasta ni se pare cu atît mai nimerit întrucît cuvîntul acesta trăește ca apelativ și astăzi în munții Gorjului: o pată de lumină pe pămînt, ce o aruncă soarele printr'o spărtură de nouri.

D. trece apoi la fîntînele istor ce *ungurești*, după tradiția că-roro Ungaria în ntea descălecării Maghiarilor să se fi numit *Pascua Romanorum*.

Cum e de înțeles această numire, vom arăta cu altă ocaziune. Deocamdată însă trebuie de observat că pasagiul din *Anonymus*, *Descriptio Europae orientalis*, (1300) nu se referă la Transilvania, întucît *Alba regalis* nu e Alba Iulia de mai tîrziu sau Bălgradul de astăzi (în documente *Alba Transilvana*), ci fosta capitală a Ungariei, ung. Szekes-Fejervár, nemț. Stuhlweissenburg, adică „Alba de Scaun“.

Mai departe D. arată la îndămîna cuvintelor romînești de origine latină, că alît agricultura, cit și horticultura au fost pururea în întrebuințare la romîni. El respinge deci cu drept cuvînt aserțiunea lui Weigand, că Romîniî ar fi împrumutat de la Slavi îndeletnicirea agriculturii.

Urmează partea V: Soarta Gepizilor după desfacerea regatului lor.

În cap. 9 D. urmărește unele frînturi gepidice, care au trecut cu Rosamunde, devenită soția lui Alboni, și cu Longobarzii în noua lor patrie Italia, iar altele care s'au refugiat în imperiul bizantin.

În fine în cap. 10 D. tratează despre rămînerea în Dacia a a masei principale a Gepizilor și despre domnia *Avarilor*.

El atrage luarea aminte că mai ales în părțile muntoase ale Olteniei, apoi în Nordul, Sudul și Apusul Ardealului se întilnesc numeroase numiri topografice de origine germană, d'scutate la pag. 94-99. Pe de altă parte limba romînă cuprinde o mulțime surprinzătoare de cuvinte din cercul de idei al regiunilor de munte.

Acestea indică, zice D. că părți însemnate de populațiune românească au trebuit să locuiască împreună cu Gepizii. Acolo era locul de apărare contra Avarilor.

Dacă din descoperirile arheologice privitoare la îngropăciuni reiese, că aş zări avere se aflau numai în partea şesă spre Tisa, aceasta ar însemna că Avarii avuseseră numai stăpînirea politică, ca şi mai tîrziu Ungurii asupra părţilor muntoase.

Existenţa şi conveuirea acestor popoare se poate sprijini şi pe oarecare date istorice. Astfel într'o campanie a Bizantinilor sub Priscus în anul 601, după trecerea Dunării la *Viminacium* şi după nfrîngerea Avarilor în trei lupte, generalul dete în urmărirea inamicului p ste trei sate gepidice.

După întoarcerea trupei cercetaşe se ivi şi chaganul încercînd încă odată norocul armelor. În bătălia, însă ce urmă, generalul grec cîştigă şi luă cu sine un număr considerabil de prinşi, între care cronicarul *Theophanes* număra 3000 de Avari, 800 de Slavi, 3200 Gepizi şi 2000 de „Barba i“ (pag. 224). D. admite, după anumite consideraţiuni, că sub aceştia din urmă trebuie să înţeleg m pe Romîni.

Gepizii mai apar în armata chaganului şi în anul 626 în expediţia sa contra Constantinopolului.

Amintirea despre Avari au păstrat-o Slavii în „obri“, care e sinonim cu uriaş.

La Romîni D. o vede în *căpcîni*—lat. med.—avar, „capcanus“, un dregător al Avarilor (p. 228).

În notă D. mai adaogă, ca etimologia *cap-cîne* e populară. Se poate; dar credinţa despre oam ni ce seamănă la cap cu cîinii, se găseşte în cronici medievale. Aşa la *Pino* şi *Carpinl* şi a (cf. monografia noastră *Zür Nachricht d. Rasch d-ad-din Fadlallih* p. 4).

Din cele pînă acum arătate cetitorii binevoitori se vor fi încredinţat, credem, de marea însemnătate a operii lui *Dicu'escu* pentru istoria şi filologia romină şi germană; şi noi o recomandăm cu toată căldura cetitorilor nepreocupaţi.

Intrucît scopul expunerii noastre nu a avut în vedere decît o dare de samă asupra momentelor de căpitanie a cărţii lui D., ne măgulim cu speranţa, că pene mai competente din lumea învăţaţilor noştri vor spicui şi aprecia după merit această lucrare, dacă erudiţii vor mai alătura pe lîngă ştiinţă şi nepărtinirea, ce încununează aşa de frumos talentul.

Dr. Ilie Gherghel

I. A. Brătescu-Voinești. „O operă de mare valoare“, Broșură în 8°, de 20 pagini, București, 1924.

I tre publicațiile date de curind la lumină de Academia Română din București, se află și o comunicare făcută acestui Corp, cu titlul de mai sus. Cei care citește această tipăritură, vede imediat că are de a face mai mult cu un articol de reportaj u-reclamă, cum se obicinu ște a se găsi zilnic prin cele mai multe d.n foile politice, ori așa zise literare, ce apar în capitală, decît cu un studiu critic ori producție literară, care să releve, după cum titlul promite, o „capo-d'operă“.

E vorba de o piesă de teatru, *Pacatul*, scrisă de o D-nă Lucreția Petrescu, și prezentată spre cercetare D-lui Brătescu, acasă a D sa, care pe lângă al e însărcinări de mare merit, are și pe aceea de Membru în Comitetul Teatrului Național din București. Precum însă numitul Dn. se plînge că nu mai poate răzbi de n număratele manuscrite ce i se trimet spre control de multe instituții din Bucureșt, manuscrite care-i încarcă timp îndelungat biuroul D-sale, în vedere că D-na autoare „are aspectul simpatic al unei. . *dactilografe*“ (și azi se cunoaște în deobște aspectul aproape unanim al dactilografelor din toate autoritățile romînești), D-l Brătescu se execută și citește *imediat* textul, pînă după miezul nopței, după care îl declară stante pede: *o operă de mare valoare*.

Această „operă“ e o dramă în 3 acte și 1 prolog, avînd ca subiect schimbarea unui plod țigănesc în locul urfei a 5-a fete a boierului Bogdan Merișanul (din vremea lui Vasile Lupu-Vodă),— pentru că numitul, sătul de 4 fete ce-i născuse pînă atunci cucoana D-sale, îi poronci ca, numai-decît, a cincea progenitură să fie *un băet*, care să-i moștenească numele și demnitatea.

În urmă însă plodul devenind boer și berbant, cearcă să ademenească în ietacul lui pe o roabă de vrîsta sa, din casa părinților sei, care era în acelaș timp adevărata fică a lui Bogdan, schimbată cu plodul țigănesc, lucru de care aflînd Cucoana, aceea găsește de cuviință a-i da pofticiosului berbant să beie o fiertură, ce-l trimite *ad patres*.

Acesta e tot subiectul dramei și un subiect absolut comun, întrebuițat în vechi melodrame, dar care nu ajunge nici la nivelul scrierilor unor autori ca acei ce se reprezintă pe toate scenele de bulevard ale străinătăței.

D-l Brătescu este însă atît de entusiasm de el, de structura piesei, de caracterul personagiilor, *de graiul lor*, încît, aproape la

fie-ce frază din lunga sa comunicare izbucnește în laude ne-mai-pomenite, pentru valoarea fără de samăn a acestei opere, ce „nu-și mai găsește păreche în întreaga dramaturgie—ori-cit de slabă e ea—românească“. „Autoarea acestei piese a nemerit-o în chip *desăvârșit!*,—în mod inconștient... (o fi vr'o sonambulă)—căci din convorbirea ce am avut cu d-sa,—îi cer ertare că-i *violez* modestia,—m'am convins că'i foarte inteligentă, cu cultură foarte *vădeafă...*“ etc. Și tot așa hosanalele D-lui Brătescu nu mai au sfârșit!

Am căutat să văd ce primire a avut reprezentarea acestei piese „capo-d'operă“ pe scena Naționalului din București?

Dar cele mai favorabile organe serioase ce dădură samă de rezultatul primei reprezentații, se mulțămesc a trece răpede peste „opera de mare valoare“ a D-nei Petrescu,—așa că entusiasmul fără pereche ce urma să obție drama în chestie, a rămas fixat numai în broșura respectivă a Academiei.

Și cînd ne gîndim că orice alt individ, ce se crede în stare de a înjgheba vre-o lucrare literară sau dramaturgică, în care'și pune o bună doză de talent sau competență,—dacă nu are înfățișarea «simpatică și modestă a unei dactilografe», e expus să mucezească luni sau ani pe masa D-lui Bratescu et Co., pentru ca la urmă să fie notați cu „operă de nici-o valoare“,—nu știm cum să ne mai recomandăm și mîndrim cu egida marilor noastre instituții culturale, în cari tronează astfel de critici sau recensori—așa de imparțiali, așa de competenți, și așa de... entuziaști, în anumite cazuri.

Revista Arhivelor. Anul I, 1924, No. 1. București. Publicație semestrială, sub auspiciile D-lui Constantin Moisi, Directorul General al Arhivelor Statului.

Intre nenumeratele reviste ce au apărut în țară după război, cele mai multe cu cuprins literar, avem de remarcat această nouă publicație periodică, cu caracter documentar, istoric și cronologic, în care vedem că se oglindesc toate ramurile unei îngrijite istoriografii, așa de necesară pentru complectarea cunoștinței trecutului românesc, care astăzi încă presintă lacune mari.

Restrînsele cronici ce le-am moștenit din timpuri vechi, nu pot lămurii în deajuns unele fapte sau tranșiții din viața neamului nostru, așa că e nevoie absolută de noi și continue cercetări, cari să fie aduse la cunoștința tuturor prin publicitate, pentru a se putea îndeplini întreaga carte a trecutului neamului nostru.

De-almintrelea D-I Moisil și pînă acum ne-a dat mult material și cunoștinți, prețioase în domeniul istoriografiei, prin diferite publicații precedente și mai ales prin *Buletinul Societății Numismatice Române*, pe care'l redactează cu o deosebită competență, de aproape două zeci de ani.

N. A. Bogdan

Adaos.

La comunicarea despre Atlase lingvistice (v. acest număr, pag. 282), căreia, nu din vina mea, i-am făcut numai o corectură, *) sînt de adăugat următoarele amănunte interesante. Atlasul lingvistic al Cataloniei a început să apară încă din 1923 : primul volum, compus din 183 hărți (*abans-avui*), îl recenzează K. Jaberg în „Romania” 1924, pag. 278-295. Din această dare de samă magistrală și în general elogioasă pentru autorul atlasului, căruia i se aduc totuș numeroase obiecții de amănunt, aflăm că A. Grieria singur a făcut lucrările pregătitoare ale Atlasului catalan, singur a strîns materialul (în vacanțele 1912-1921) și singur dirijează acum publicarea. Spre deosebire de Atlasul lui Gilliéron, de care Grieria se ține destul de fidel, chestionarul acestuia cuprinde trei mii de cuvinte, deci cam cu o mie mai mult decît al celui dintăiu. Numărul localităților cercetate se ridică la 101 ; dacă ținem samă că suprafața Cataloniei este aproape cît a Gasconiei, reprezentată în Atlasul lingvistic al Franței prin 62 puncte, vedem că densitatea rețelei studiate e suficient de mare.

Tot din recenzia lui Jaberg luăm cunoștință de un Atlas de la Basse-Bretagne de P. Le Roux, din care a apărut prima fasciculă. Deasemenea sîntem informați că se vorbește de un Atlas basc și de un Atlas al Spaniei și Portugaliei.

I. I.

*) Din această cauză a apărut, ca și celelalte comunicări de altfel, plină de greșeli de tipar ; tot deaceia nici ordinea pe care le-o dădusem eu nu s-a respectat. Dintre greșelile mai supărătoare îndrept aici pe următoarele :

Pag. 284, r. 20 sus să se cetească 'le' după 'să'.

„ „ r. 1 jos (notă) : l. c. pag. în loc de l. cap.

„ „ „ „ „ : echivalează „ „ „ echilibrează.

„ „ „ 7 „ „ : întrebate „ „ „ interpretate.

„ 285 „ 12 „ : slab în loc de bine.

„ 287 „ 6 sus : să se ștergă : les historiens, les ethnographes.

TABLA DE MATERII

Pe anul 1924

S T U D I I :

Pag.

<i>Bărbulescu, Ilie.</i> Une école littéraire cyrillique inconnue chez les Slaves et les Roumains	1
„ Nașterea individualității limbii române și elementul slav, I. Cuvintele slave vechi cu sunetele z h în paleoslovenica	81
„ Idem. Fiziologia sunetelor paleosl. z și h	161
<i>Bejenaru, C. N.</i> Constantin Șerban înainte de domnie.	14
„ Mircea II Pretendentul	110
„ Constantin Șerban domn. A. Pină la răscoala Seimenilor (1665)	227
<i>Bogdan, N. A.</i> Cele dintâi lupte politice prin tipar în epoca renașterii romînismului	247
<i>Constantinescu-Iași, P.</i> Moșteniri străvechi în arta populară romînească	117
„ Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari	177
<i>Goian, Petre.</i> Despre nuvelele : „Blana lui Isaia“ a lui Brătescu-Voinești și „Mantaua“ lui N. Gogoli	256
<i>Jordan, I.</i> Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler	27 și 101
„ Dialectele italiene de sud și limba romînă	207
<i>Scriban, August,</i> Etimologii	37, 243
<i>Ștefănescu, Margareta.</i> Rusismele-rutenismele din toponimia romînească	199

COMUNICĂRI:

	<u>Pag.</u>
<i>Bărbulescu, Ilie</i> , A neaccentuat neprefăcut în <i>ă</i> în limba română	39
„ Un Dimitrie Cantacuzin scriitor în sec. XV.	41
„ Slavistica română indispensabilă slavisticii Slave	42
„ Progresele Filologiei române după Miklosich	46
„ O biserică a lui Matei Basarab la Vidin	123
„ Ghiorlan	125
„ Colnic	126
„ Cobiliță	127
„ Panslavismul prof. Iorga în ziarul «Adevărul»	127
„ Congresul de Bizantinologie dela București și «Arhiva»	143
„ Fenomenul «intercalării» în cuvintele slave „Zdrăilă” (Izrael, Izraelit) și „narav” din limba română	147
„ Poetul bulgar Veliksin și Români	264
<i>Bejenaru, C. N.</i> Fenomene de limbă în comuna Vușcani Județul Fălciu	287
„ Crucea de piatră de la Teleajin	287
<i>Bogdan N. A.</i> Din trecutul medicinei la noi	59
<i>Burada T. T.</i> Descâniec de ceas rău	141
<i>Constantinescu-Iași, P.</i> Vogoride bulgar	275
<i>Gherghel, Dr. Ilie.</i> Movila bortoacă. Valașca	267
<i>Golstein—Bîrlad, Saul.</i> Cu privire la numele Dracului la Români	140
„ Asupra unui genitiv	278
„ Argotul școlăresc	279
<i>Jordan I.</i> A înțărca	49
„ Lăunele	50
„ Dicționarul lui Tiktin	52
„ Anuarul Societății literare «Grigore Alexandrescu»	62
„ Alivanta	131

	<u>Pag.</u>
<i>Jordan I.</i> Alivenci	132
„ Şovinism cultural	134
„ A pesti	281
„ Rectificare. Atlase lingvistice	282
<i>Scriban, August.</i> Ceva despre vocalele intonate in limba rominească	138
<i>Negrescu, Dr. I.</i> „Valahii“ în zaconicul lui Ştefan Duşan	129
„ Minuty ydochnovenija Molodosti Aleksandru Giždëu 1850 goda, avgusta va 30 denn	267
<i>Vericeanu, Virginia.</i> Insemnări la Puşkin, despre noi şi războiul ruso-turc din 1711	52

R E C E N Z I I :

<i>Bărbulescu Ilie.</i> „Ţara noastră“ de Vasile Pirvan	64
„ „Vicina, Contribution a l'Histoire de la domination Byzantine ei du commerce gënois en Dobrogea“ de G. I. Brătianu	72
„ N. Iorga „Rolul poporului polon în lumea slavă“	230
<i>Bogdan, N. A.</i> „Queques considérations sur le service Consulaire Roumain“, de Constantin I. Karadja	157
„ I. A. Brătescu-Voineşti. „O operă de mare valoare“	318
„ Revista Arhivelor	319
<i>Constantinescu-Iaşi. P.</i> „Hristo Botjovz, biografia“, de Iv. G. Klinčarov	151
„ „Dr. Stojana Ciomakovz, životz, dejnosta i archiva“, de At. Şopovz	153
<i>Gherghel, Dr. Ilie.</i> Dr. Constantin Diculescu „Die Gedanken, Forschungen zur Geschichte Dazins im frühen Mittelalter etc.“	296
<i>Stefane cu, Dr. Marşareta.</i> „Romîniile dintre Vidin şi Tim“ de Emanoil Bucuţa	158
<i>Vasiliu, Aurel.</i> „Limba cărţilor bisericeşti“ de Dr. Ioan Bălan	155

BIBLIOGRAFIE

S-a primit la Direcția „Arhivei” (Str. Sperață No. 14) :

- I. Petrovici, profesor la Universitatea din Iași : Probleme de Logică, București 1924.
- Ioan Petrovici : Figuri dispărute. Editura Biblioteca Universală București.
- Dacoromania, III, Buletinul „Muzeului limbii române” condus de Sextil Pușcariu. Cluj 1924.
- General Scarlat Panătescu : Turtucaia în războiul mondial. București 1924.
- Banca Marmorosch Blanck și Co. 1848—1923. Redactat de un Comitet sub președenția d-lui I. Boambă. București.
- C. Lacea : Copiștii Psaltirii Scheiane. Extras din Dacorom. I.I. Cluj 1924.
- Prof. Dr. Miloš Weingart : Byzantské kroniky v Literat. cirk-slov. Cast II, oddil 2. V Bratislavě 1923.
- Ceski Casopis Historicky, vydává Josef Pekar. R. XXX, s. 2. V Praze 1924.
- Revue belge de Philologie et d'Histoire, III, 2, a. 1924. Bruxelles 1924.
- Revista de Ciencias Juridicas y Sociales, II, 4, 5, și 6, a. 1924. La Plata, Rep. Argentina. Facultad de C. I. u S. de la Univ. de La Plata.
- Revista della Società Filologica Friulana G. I. 'Ascoli, V, 2. Udine 1924.
- D. Badareu : Essai sur la pensée. Iassy 1924.
- Annales Scientifiques de L'Université de Jassy, II, 1—2, Iassy 1924.
- Doc. Dr Frank Wollman : Srbóchorvat ké Drama. V Bratislavě 1924.
- Virgil Șotropa : Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733. București 1924.
- G. D. Balasčev : Najstarata slovenska dăržava na Balkanskija poluoströv. Sofia 1924.
- Makedonski Pregled, I, 1. Sofia 1924.
- Ed. Schüré : Isus, în romînește de P. Mușoiu. București 1924.
- Eugène Hins : O călătorie pe lumea cealaltă, în rom. de P. Mușoiu. București 1924.
- Juridičeski pregled, director S. S. Bobcev, XXV, 8. Sofia 1924.

- G. Opreșcu : Pictorul T. Aman. Cernăuți 1924.
- P. P. Panaitescu : Un manuscript al „Efimeridelor” lui Const. Caragea banul. București 1924.
- D. Ţuhlov : Kirilica ili Glagolnica v starata bălgarska knižnina ? Vidin 1923.
- Godišnik na narodnata biblioteka 1922. Redaktor B. Djakovlč. Sofia 1924.
- Nikola A. Mušmov : Monetite i pečatite na bălgarskite care. Sofia 1924.
- André Protitch : Guide à travers la Bulgarie. Sofia 1923.
- Godišnik na narodnija Muzej za 1920 god. Sofia 1921 și za 1921 god. Sofia 1922.
- Karl Škorpil : Opis na starinitė po tečenieto na reka Rusenski Lom. Sofia 1914.
- Petăr Mutafčiev : Stari gradišta i drumove iz dolin te na St. ėma i Topolnica. Sofia 1915.
- V. Dobruski : Arheologičeski Izvėstija na narodnija Muzej v Sofija, I, Sofia 1907.
- Victor V. Bădulescu : Situațiunea financiară a căilor ferate. București 1924.
- Prof. Dr Iosif Pata : Lužica. Prevel ot ėehski St. Ognjanov, s posleslovie ot Dr. N. Boťėev. Sofia 1924.

Reviste : Arhivele Olteniei, din Craiova.— Biserica ortodoxă română, din București.— Viața nouă, din București.— Cuvîntul dreptății, din Chișinău.— Șezătoarea, din Folticeni.— Cele trei Crișuri, din Oradea Mare.— Arhiva C. F. R. din Chișinău.— Transilvania, din Cluj.— Invățătorul, din Cluj.— Gîndul nostru, din Iași.— Viața romînească, din Iași.— Viața creștină, din Iași.— Comoara Satelor, din Blaj.— Grai și suflet, revista „Institutului de Filologie și Folklor”, publicată de Ovid Densusianu, I, 2, București 1924.— Tudor Pamfile, din Dorohoi.— Junimea Literară, din Cernăuți.— Revista științifică V. Adamachi, din Iași.— Peninsula Balcanică, din București

Ziarele : Adevărul literar și artistic, din București — Unirea din Baia — Deșteaptă-te romine, din Cîmpulungul Moldovenesc. — România Viitoare, din Ploești — Cultura poporului din Cluj.

In editura CASSEI SOCEC & Co. din București. Au apărut următoarele scrieri de N. A. Bogdan :

POVEȘTI ȘI BAZACONII DIN MOLDOVA

Un volum de 352 pagini, 27 lei 50.

— — — ALTE 15 COMEDII — — —

Un volum de 363 pagini, 50 lei.

CĂLĂUZA ORAȘULUI IAȘI

Cu 40 ilustrații și 3 planuri, 20 lei.

De vânzare la toate librăriile din țară.

— *Imașul Tîrgului Iașilor* —

Documente și relații oficiale și istorice. 20 lei.

Aceste două scrieri din urmă se pot expedia de Autor, contra